

حکومتی ھەریمی کوردستان - عێراق

ومزارهتی په رومړده

به ریو به رایه تی گشتی پرؤگرام و چاپه مه نییه کان

پهرومدهی ئیسلامی و ئاینناسی

يۆلى يانزەمى ئامادەيى

تأمامده کردن و ییډاچوونه‌وی زانستی

لِيُزْنَهُ يَهْكَ لَهُ وَمَزَارَتِي يَهْ رَوْمَرْدَه

سەرپەرشتى زانستى: فاروق محمد على عباس
سەرپەرشتى ھونەرى: عوسمان پىرداود كواز - ئارى محسن احمد
نەخشەسازى ناومرۆك : ئارى محسن احمد - رىئىن راغب حسين
ئەرشىفى وىنەكان و بىژارى ھونەرى: ئارى محسن احمد
نەخشەسازى بەرگ : عادل زرار امين

پیشەکی

مامۆستایان و قوتابییانی خوښه‌ویست، ئەمەى له‌بەر ده‌ستاندایه پڕۆگرامى بریار له‌سەر دراوى بابەتى (په‌روه‌ده‌ى ئیسلامى و ئاییناسى) یه‌ بۆ پۆلى یانزه‌مى ئاماده‌یى و قوناغى دووه‌مى خویندنى پیشه‌یى و په‌یمانگه‌کان، له‌ لایه‌ن وه‌زاره‌تى په‌روه‌رده‌ى حکومه‌تى هه‌ریمى کوردستانه‌وه، ئەم پڕۆگرامه‌ به‌ هه‌نگاوێكى گه‌وره‌ له‌ بواری وتنه‌وه‌ى ئەم بابەته‌ ده‌ژمێردرێت، چونکه‌ چه‌نده‌ها ساڵه‌ ئەم بابەته‌ له‌ ژێر بارى پڕۆگرامیكى کلاسیكى کۆنه‌وه‌ ده‌نالینیت، که‌ نه‌یتوانى ئامانجى وتنه‌وه‌ى ئەم بابەته‌ بپیکێت، بۆیه‌ له‌ پاش ئەنجامدانى چه‌نده‌ها لیکۆلینه‌وه‌ى مه‌یدانى له‌ لایه‌ن پسپۆرانى ئەم بواره‌وه، وه‌زاره‌تى په‌روه‌رده‌ى حکومه‌تى هه‌ریمى کوردستان به‌ پێویستى زانى پڕۆگرامیكى نوێ بۆ ئەم بابەته‌ دا‌پڕێژرێت، که‌ بگونجێت له‌گه‌ڵ پیشه‌که‌وتنه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان، و رێنیشانده‌ریه‌ت بۆ قوتابییه‌ خوښه‌ویسته‌کانمان له‌ ناسینه‌وه‌ى راستى ئاینه‌ پیرۆزه‌که‌یان، و هه‌روه‌ها زانیاریان له‌ سەر ئاینه‌کانى دیکه‌ش هه‌بێت، بۆ ده‌وله‌مه‌ند کردنى بارى مه‌عریفیان، چونکه‌ زۆربه‌ى ئەم ئاینانه‌ له‌ کوردستان و عیراق شوینکه‌وتویان هه‌یه‌.

به‌ خویندنى و خویندنه‌وه‌ى بابەته‌کان ئه‌وه‌تان بۆ روونده‌بێته‌وه‌ که‌ بابەته‌کان به‌شیوازىکى هاوچه‌رخانه‌ ئاماده‌کراون و ده‌خوازن دیدىکى کراوه‌ رو‌شن و بى‌گرى و گۆل بۆ قوتابییان دروست بکات و بیانپاریزێت له‌ تیگه‌یشتنى ناپراست و که‌م و کورت ده‌رباره‌ى ئیسلام وه‌ك ئاینى زۆرىنه‌ى هه‌ره‌ زۆرى کۆمه‌لگه‌که‌مان.

هه‌روه‌ها تازه‌گه‌رى له‌ چۆنیه‌تى خستنه‌پرووى بابەته‌کانیش کراوه، له‌ کۆتایى بابەته‌کاندا کۆمه‌لیک پێشنیار و گفتوگۆ پرسیار و روژنیاره‌ بۆ ئه‌وه‌ى قوتابیانی‌ش به‌شداری له‌ ده‌وله‌مه‌ند کردنى وانه‌که‌دا بکه‌ن و ته‌نها وه‌ك ئه‌ركیكى قوتابخانه‌ى خۆیان نه‌چنه‌ پۆله‌كانه‌وه‌ به‌لکو مه‌به‌ستیان سود وه‌رگرتن و په‌روه‌رده‌بوون و به‌رزکردنه‌وه‌ى ئاستى هۆشیارى خۆیان بێت، ئیمه‌ دلنیاين ئەم پڕۆگرامه‌ ده‌بێت به‌ یه‌کیک له‌ پڕۆگرامه‌ پیشه‌که‌وتنه‌وه‌کانى، نه‌ك ته‌نها له‌ عیراق به‌لکو له‌ خۆر هه‌لاتى ناوه‌راستیش و رۆلى زۆر ده‌بێت له‌ به‌رزکردنه‌وه‌ى ناو و ناوبانگى هه‌ریم و به‌ره‌و پێشبردنى ره‌وتى یه‌رى چاکسازى له‌ بواری فیکرى ئیسلامى و پڕۆگرامى ئاین له‌ ناوه‌نده‌کانى خویندندا، هیوادارىن مامۆستایانی‌ش و سەیری ئەم بابەته‌ بکه‌ن که‌ رۆلیکى گه‌وره‌ ده‌گێرێت له‌ په‌روه‌رده‌کردن و پاراستنى شوناسى نه‌وه‌ى نوێ و کردنه‌وه‌ى ئاسۆى نوێ به‌پرویدا هه‌ر له‌و

سۆنگەشەو بە بايەخەو بەبەتەکانی بە قوتابیيان بلینەو و ئەرکی سەرشانیان لەم روو وە جیبەجی بکەن. و ئەم چەند خالەش وەک رینوینی و ئاسانکاری دەخەینە بەر دیدی مامۆستایانی بەرپر:

۱ - دابەشکردنی بابەتەکان بۆ چەند وانیەک، تەنھا بۆ کار ئاسانی مامۆستایانە، ئەگەر و تەو و تەواکردنی بابەتەکە بخواریت ئەم دابەشکردنە تیپەرینی ئاساییە.

۲ - مامۆستایان بۆ هەر وانیەکی نوێ پێشتر داوا لە قوتابیيان بکەن وەک ئەک خۆیانی بۆ ئامادە بکەن و سەرەتا لە پۆلدا لە ریی هەندیک پرسیارەو بەشداری و تەو و وانیەکە بکەن و دواتر مامۆستا وانیەکی شە بکاتەو.

۳ - مەبەست لە نەهیشتنی لەبەرکردن دورخستەو قوتابییه لە (تەلقین) و بیزاری، بۆیە ناییت لە تاقیکردنەو کانیش پرسیار قورس بەهینریتەو قوتابی پی بترسینریت، چونکە مەبەست لەم وانیە پەرودەکردنی قوتابییه نەک ترساندن.

۴ - سروشتی بابەتەکان و دەخوێن مامۆستایانی بابەت بە باشی خۆیان ئامادە بکەن، کە گومانمان لە وەدا نیە کە ئەوانیش دەرک بەم مەسەلەیه دەکەن.

۵ - داواکاری لە بەرپۆهەران قوتابخانەکان بايەخ بەم بابەتە بەدەن بە دەستنیشان کردنی مامۆستای پسیپۆر لیها توو بۆ و تەو وانیەکە، چونکە سیاسەتی نوێی پەرودەیی حکومەتی هەریم بايەخدانە بە پەرودە کردنی نەوکانی ئەم هەریمە.

۶ - پیویستە مامۆستایان بايەخ بەدەن بەو پرسیارو گفتوگۆیانە لە کۆتایی هەر وانیەکە دانراو لە کتیبەکە، بە مەبەستی جۆلاندنەو میشکی قوتابیيان و راهینانیان لە سەر بیرکردنەو و گفتوگۆو شیکردنەو، کە بیگومان لەم کارە لە بابەتەکانی دیکە خۆیندنیش سوود مەند دەبن.

خودای گەورە پشت و پەنای هەمووان بی.

سەرپرشتیاری زانستی

وهرزی په کهم

باوەرئاسى

باوەر (ئيمان):

باوەر ياخود (ئيمان) ھەستىكە لە دڵدا چەسپىو و شوپنەوارەكەى لە گوشتارو رەفتارى مروڤى باوەرپداردا ەردەكەوئەت. باوەر مەرجى وەرگرتنى كەردەوەى چاكە و كلىلى كەردنەوەى دەرگای بەھەشتە . وشەى (ئيمان) لە زمانى عەرەبى دا لە ريشە (أمن) ەو ھاتوو كە ئاماژەى بە ئارامى و ئاسايشە دەرونىەى مروڤ لە ساىەى باوەرپدا ھەستى پى دەكات. ئاسايشى دەرونى بۆ مروڤ داين دەكات و، ترسو ئارامى و دوودلى و دڵە راوكى لى دوردەخاتەو و، بەرەو كەنارى ئارامى و خوشبەختى رینوئى دەكات. وشەى (مؤمن) یش لە بەشى لە ماناكەیدا ئاماژەى بۆ ئەوەى كە باوەرپدار دواى ئەو خوى دەكات بە ئاسودەى و ئاسايشى دەرونى ئەویش لە رىي خویەو ھەول دەدات خەلكانى تریش لەم نىعمەتە بەھرمەند بن. ھەرەھا لە ژياندا كەسكە ئاسودەى و خىرو خوشى بۆ كەسانى دىكەو كۆمەلگە دەوئەت.

لە روانگەى ئىسلاميشەو (ئيمان) ھەلقولوى بپارى ئازادى مروڤەكانە و بە زۆر ناسەپنرئەت ھەرەك خوداى گەرە دەفەرموئەت: ((لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ ...)) (البقرة ۲۵۶).

واتە: زۆركردن لە ئايندا نىە. ھەموو كەس دەبئەت بە وىستى خوى رىگای باوەرپ و خواناسى و باوەرپدارى ھەلبژئەت.

چونكە ئەگەر زانست و زانىارى بە تەنھا ناسينى شتەكان بئەت. ئەوا باوەر جگە لە ناسين (معرفة) -كە ديارە زۆر گرنكە چونكە قولترین باوەر لە ناسينكى قولەو سەر ھەلدەدات- پئويستى بە خوشەويستى ئەو كەسەى بۆ ئەو شتەى كە باوەرپى پئەت، بۆيە دەبئەت جگە لە (ناسين) دوو بنەماى دىكەش لە پەيوەندى بە باوەر بوونيان ھەبئەت، كە ئەوانیش بریتين لە:

د - خوشويستن.

ب - پشت بەستن و (اعتماد) لەسەر كردن.

بەم شىوہە باوەرپدارى راستەقینە تەنھا باوەرپكى وشكى عەقلى بە خودا نىە، بەلكو خوداى گەرە لە روانگەى ناوو سىفەتەكانى و بەو جۆرەى خوى پى ناساندوين دەناسئەت و ھەست بە گەرەى و نىعمەت و مېھرەبانى و بەخششەكانى ئەو دەكات و پەى پى دەبات و، دەيشيكات بە شوپنى راز و نیازى. ھەرەھا خوداى گەرە دەفەرموئەت: ((إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ۝ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ۝ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ۝)) (الانفال ۲-۴).

واتە: باوەرپدارانى راستەقینە ئەو كەسانەن كە كاتىك يادى خودا دەكرئەت و ناوى ئەو دەبرئەت دليان دادەخوړپئەت و ناسك دەبئەت، وە كاتىك بەلكەو ئايەتەكانى خودايان بەسەردا دەخويندريئەو و باوەرپان

بەھيژتر دەبيت و پشت بە خۇداي خۇيان دەبەستى. ئەوانەي نوپۇز بەرپا دەكەن و لەو مالەي ھەيانە دەبەخشن. بەراستى ئەوانە باوەردارى راستەقىنەن. لاي پەرودگاربان پلەو پایەيەكى بەرزو ليخوشبون و رۇزيەكى زورى بى منەتيان ھەيە.

بۇ ئەوئەي مرقۇش بگات بەم ئاستە لە چيژو سود وەرگرتن لە باوەر و بەرھەمە شيرينەکانى، دەبيت باوەرەكە بەرەنجامى خواناسين بييت و لە ەدرگاي خوشەويستىيەوہ بچيٹە ناو باغى باوەرو تيگەيشتنىكى راست و دروستى ەدربارەي ئاينى خۇداي گەورە و ريگاكانى گەيشتن بە خۇداو بەدەست ھيئانى ليخوشبون و يارمەتي دانى ئەو ھەبيت.

لە ئايەتەكەوہ روون دەبيتەوہ باوەرەي راستەقىنە جوؤش و خرۇشيكي زور لە دل و ەدرونى خاوەنەكەيدا پەيدا دەكات و.

ھەرودھا رونی دەكاتەوہ كە يەكيك لە بەرھەمەكانى باوەرو نيشانەيەك لەسەر قولى و ناوەرۇكدارى ئەو، ئەنجامدانى نوپۇزەكان بە گەرم و گوپى. چونكە ئايەتەكە باس لە نوپۇز بەرپا كردن دەكات كە ماناي شۇرشيكي رۇحى لى دەخوينريتەوہ. ھەرودھا وا لە مرقۇف دەكات فيرى بەخشين و ھاوسوزى ەدربريٹ لەگەل مرقۇفەكانى ديكەدا بييت و تەنھا بۇ خوى نەژى.

لە قورئاندا كە باسى (باوەر) دەكريت لە زۆربەي ھەرە زورى كاتەكاندا باسى كردهوئى چاكيشى بە دوادا دييت.

واتە قورئان بە گشتى باسى باوەردارى چاكەكار دەكات ، ئەمەش پەيوەندى توندوتۆلى نيوان باوەر و كارو رەفتارى چاكى مرقۇف ەدرەخات، وە دەيسەلمينيٹ باوەردار و چاكە خوازى و رەوشت بەرزى بە قولى بە ناو يەكدا چوون و بە ئاسانى لە يەكتر جياناكريتەوہ، چونكە باوەردار باوەرەي بە ژيان و جيھانيكى ديكە ھەيە كە تيايدا زيندو دەبيتەوہ و لەويدا لەسەر ژيانى ئەم جيھانەدا لىي دەپرسريتەوہ، تاقىكردەنەوئى لەسەر كارى باش ئەنجامدان و چاكەخوازبوونە، ھەرودھا (باوەر) سەرچاوەي چەندىن ھەست و سوزى پاكەو ئەم ھەستانەش مرقۇف لەسەر چاكەخوازى ھاندەدەن و چاكە كردن دەكەن بە بەشيكي جيھانەكراوہ لە كەسييتى باوەردار.

پرسیار :

- ۱ - باوهر (ئيمان) چييه ؟
- ۲ - باوهر داري راسته قينه كييه ؟
- ۳ - باوهر چ پهيوهندييه كي به ناسايشي دهرونيوه ههيه؟

گفتوگو :

پهيوهندي باوهر و کردهوهی چاکه چييه؟

باوهر و به خته وهرى

روئى باوهر له به خته وهر كردنى مروڤدا

به ختيارى بهو حالته دهوترىت كه تيايدا مروڤ ههست بهخوشى و رهزاهه ندى دهرولى بگات و خهفته بو رابردو و ترس له داهاتوو ژيانى لى ناخوش و تال نه كردىت.

دياره به خته وهرى ئه و ئامانجهيه كه هه موو مروڤىك ههولئ بو ديدات و دهيه وىت له ژيانيدا پيى بگات و خوش برئى. مروڤ به سروشتى خودا كردى خوئى له نازار و نارحه تى و بهد بهختى و. ئيسلاميش هاتوو ههولئ به خته وهر كردنى مروڤ له ههر دوو دونيادا بدات.

به لام مروڤه كان له ديارى كردنى هوكارو سه رچاو هكانى به خته وهريدا له گه ل يه كديدا يه كسان نين و وهك يه ك بيرناكه نه وه، هه نديك پييان وايه به خته وهرى له دهوله مه ندى و مال و ساماندايه، هه نديكى ديكه ش له پله و پايه و ناو و ناوبانگدا دهيبيننه وه ... هتد،

به لام ئايه ئه م بير كردنه وانه راستن؟ ئايه هه موو دهوله مه نده كانى جيهان يا خود كار به دهست و ئه ستيره و كه سه به ناوبانگه كان له ژيانيدا به خته وهرن؟ واقع پيمان ده لىت نه خير، مه سه له ي به خته وهرى بهو جوړه نيه، چونكه چه ندين دهوله مه ندو ئه ستيره ي سينه مايى و هونه رو كار به دهست و كه سى به ناوبانگ له سه ر زمانى خويان و له ياداشت و وه سيه تنامه كانياندا ئه وه يان خستوته روو كه له ژيانيدا بهد بهخت و ناشاد بوون .

هه نديك له وانه ش له بهر نازارى دهرولى زور و نا ئوميدى و وه رزبوونيان له ژيان په نايان بردوته بهر خو كوشتن ، نه ينى ئه م حالته ش له وه دايه كه به خته وهرى و ههست كردن به رهزاهه ندى دهرولى پيش هه ر شتيك په يوه ندى به ناوه وه ي مروڤ و ناخ و دل و دهرونيه وه ههيه .

شوئى راسته قينه ي به خته وهرى دل و دهرولى مروڤه، هه ر بويه مروڤ ده شىت بئ ئه وه ي خاوه نى سهروهت و سامان و پله و پايه يه كى زور و بلند بىت له ژياندا به خته وهر بىت ، نمونه ي كه سيك كه له گه ل ئه وه ي هه موو پيدا وىستيه مادديه كانى ژيانىكى خوشى پيدراوه كه چى له گه ل ئه وه شدا ههست به بهد بهختى و ناخوشى دهكات وهك ئه وه وايه كه سيك زور تينو بىت، به لام له برى ئه وه ي ئاو بخوات ههول بدات به ئاو كردن به سه ر خويدا تىنو يتيه كه ي بشكىنىت ، كه روونه بهم كار ه ئه گه ر بو ماوه يه كى كاتيش تىنو يتيه كه ي كه م بىته وه دادى نادات و ده بىت بو تىنو يتي شكاندنه كه ي ئاو بخواته وه، مروڤيش ههست به به خته وهرى كردنى له ناخيدايه وشته رواله تى و مادديه كان ده كرىت يارمه تيدر بن، به لام به ته نها ناتوان به خته وهرى بكه ن، به واتايه كى ديكه له روانگه ي ئيسلاميشه وه هه نديك مه سه له ي ماددى روليان له به خته وهر كردنى مروڤدا ههيه و نكولى له مه ناكرىت ههروهك پيغه مبه ر

(د.خ) ددەفرموييت ((من سعادة ابن آدم: المرأة الصالحة، والمسكن الصالح، والمركب الصالح)) پيشهوا
 احمد ريوايهتي كردهوه. واتە: لە بەختەوهري مروّف چەند شتيكه: هاوسەري باش، خانوو مالى باش،
 هوى گواستنهوهى باش.

بەلام پيش هەموو ئەم شتانه دەبيت مروّفكه خوى خاوهن دل و دەرونيكى باش بيت و لە دلەوه هەست بە
 خوشى بكات، بۆ ئەوهى بتوانيت بە شيويهكى باشتريش سود لە هەموو نازو نيعمهته مادديهكان
 وەرگریت و چيزيكي زورتريان لى بهريت، لە نامەى يەكيكدا كه پيش خوكوشتنى نوسيبوو
 هاتوو: ((من گنجيتكم لەش ساغ و هاوسەريكى بە دلى خۆم هەيه و پارەيهكى زلزيشم هەيه هەرچى دلم
 بىخوازيت لەبەر دەستمايه جا كه وايه نيتر بۆچى بژيم)). لەم رودهشوه نامازە بە چەندىن خال بكەين
 لەوانەش:

١- ئيمە بەهوى باوەرپەوه بەسەرچاوهى ئەم بوونه و بەديهينەرى ئاسمانەكان و زهوى و خويمان، واتە
 خوداى پەروردگار پەيوەست دەبين، مروّفيكيش باوەرى بە خوداى گەوره هەبيت و لە روانگەى ناوه
 پيرۆزەكانيهوه بيناسيت هەست بە تەنھايى و لاوازى و بى كەسى و بى پشت و پەنايى لا دەروويتهوه و لە
 كاتى خوشى و ناخوشى و تەنگانەدا دەتوانيت پشت بە خوداى ميھربان ببەستيت و دلى خوى بۆ
 بکاتەوه و داواى كۆمەكى و يارمەتى لى بكات. ئەمەش تواناي رووبەرووبوونهوهى كيشەكانى ژيانى پى
 دەبەخشيت و ناهيائيت هاوسەنگى دەرونى تيكبجيت.

٢- مروّف بەهوى باوەرپەوه بەرچاويون دەبيت و وەلامى پرسيارە گرنگەكانى ژيانى دەست دەكهويت
 لە وينەى: لە كويۆه هاتووم؟ بۆ هاتووم و ئامانچ لەم ژيانەدا چييه؟ بۆ كوي دەگەریمەوه و چارەنووس
 دواى مردنم چييه؟ مروّف بەهوى باوەرپەوه لە رىي قورئانەوه وەلامى هەموو ئەم پرسيارانەى دەست
 دەكهويت، ئەمەش نارامى پى دەبەخشيت و هەست كردن بە بەدبەختى لا كەم دەكاتەوه.

٣- باوەر فيرى چاكەكاريمان دەكات و چاكەكارانيش لە سۆز و بەزەيى خوداوه نزيكن: ((... إِنَّ رَحْمَتَ
 اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ)) (الاعراف ٥٦). واتە: بە راستى بەزەيى خودا لە چاكەكارانەوه نزيكه،
 مروّفيكيش لە ژيانيدا هەست بە سۆز بەزەيى خوداى گەوره بكات زۆرتر هەست بە خوشى ژيان و
 بەختەوهري دەكات.

٤- باوەر و امان ليدەكات خەفەت بۆ رابردو و نهخوين و لە ئايندەش نەترسين، چونكه بۆ ئەوهى هەست
 بە بەختەوهري بكەين دەبيت لەو دوو هەستە رزگارمان بيت، لوتكهى بەختەوهريش لە بەهەشتدايه
 چونكه مروّف نەخەفەت بۆ رابردووى دەخوات و نه لە داهاووشى دەترسيت، ئەوهى پىي دەريت بۆ
 هەتا هەتاييه و نەمرە و هەرچيش دلى بىخوازيت دەستى دەكهويت.

٥ - ئيمە بەهوى باوەرپەوه شوين رينويناكەكانى پەروردگار دەكهوين، ئەويش بەليني داوه هەركەسيك
 بەو جۆرە بيت لە بەدبەختى و چارەپەشى بەدوور دەبيت: ((... فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ۝١٣٢

وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى ﴿١٢٤﴾ (طه ۱۲۳-۱۲۴). واته:

ههركه سيك شوين رينويني من بكهويت نه گومرا دهبيت و نه بهدبهخت، وه ههركه سيكيش له يادو ريبازي من ههلبكات ژيانكي پر نازار و نارحهتي دهبيت. چونكه باوهريكي راستهقينه مروف له نهخوشيه دهرنیهكان دهپاريژيت و له ژيانيشدا يارمهتي ديدات بو نهوهي به جوريك بژيت مافي روح و جهسته و عهقلي بدات و له ژياندا نهريني و گهشبين بيت.

۶ - باوهر هانمان ديدات بو چاكهكردن و يارمهتيداني كهساني ديكه پيغهمبر(د خ) له فهرمودهيهكدا دهفرموييت: ((له دواي باوهر به خدا هبچ شتيك به نهندازي خوشي خستنه دلي موسولمانيكهوه لاي خدا بهنرخ نيه)) زانستي دهرنناسي و پهرهپيداني مرويش جهخت لهسهر نهوه دهكاتوه كه يهكي له ريگاكاني دهست كهوتني بهختهوهري بريتييه له ههولداني مروف بو بهختهوهركردني كهساني ديكه. ديوري ريوريكوف له كتبي خوشهويستي و وزهري درووني دا دهليت: ((نهو يارمهتييهي مروف پيشكهشي كهساني دي دهكات تهزوو ليشاوي ههستي باش و ههلچوني پوزهتيقانهي پي دهبهخشن كه دهرن و روح بيگهرد دهكهن و خاويني دهكهنهوه و برينهكهي ساريژ دهكهن و ههسته تايبهتيهكاني بهرامبر به خوي ساريژ دهكهن و ههسته تايبهتيهكاني بهرامبر به خوي باشر دهكهن و ههست كردن به كهه و كوري و له دهست دان له دهرنيدا لاواز دهكهن)).

پرسیار:

- ۱ - بهخته‌وهری چیه و چۆن هستی پئی ده‌کړیت ؟
- ۲ - بوچی مروځی باوه‌پدار و تیگه‌یشتوو له ژيان له که‌سانی دیکه به‌خته‌وهر تره ؟
- ۳ - نایه به‌خته‌وهری ته‌نھا به مال و سامان و ناوبانگ و پله و پایه به ده‌ست دیت ؟ بوچی ؟

گفتو‌گو:

باوه‌ر چ کاریگه‌ریه‌کی له به‌خته‌وهر کردنی لاوان و که‌مکردنه‌وهری کیشه ده‌رونییه‌کانیان هه‌یه ؟

باوه و تیروانین بۆ بونه وهر و ژیان و مروڤ

د - گهردون له دیدی باوه وهره:

یه کهم -

ئیسلام خاوهنی تیروانینی تایبته به خویهتی بۆ بونه وهر و ژیان و مروڤ که له ههندیك روهه له ئاین و بیروباوه وهرهکانی دیکه جودای دهکاتهوه، ههرکه سیك قورئان بخوینیتهوه ههست دهکات خودای گه وهره بونه وهری کردوه به کتییکی کراوه، مروڤ دهتوانیت له ریی بیرکردنهوه له دیمهن و بهلگه و نیشانهکانی پهی به مهزنی و تهواوی خودای گه وهره به ریت، یاساو راستیههکانی ئهم بونه وهره بهلگهن له سههر وردهکاری و پتهوی و بهیه کهوه گونجانی بهش و پارچهکانی، قورئان سروشت و پیکهاته وههندیك له تایبهتمهندییهکانی گهردونی باس کردوه، ههروهک ههندیك له یاساکانی و ئامانج له بهدیهاونی و بنه پهرتی بهدیهاونی رون کردوتهوه: ((إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشَى اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهٖ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ)) (الاعراف ۵۴) واته: به راستی پهروهردگارتان که ئاسمانهکان و زهوی له شهش روژدا بهدیهاوه و دواتر له سههر عهرش دانیشته، شهو دینیت بهسههر روژدا و ههیه که یان دهلیی پيشپرکی دهکات له گهل ئهوی دیکه یاندا، ههروهها خوړو مانگو ئهستیرهکان سههرجهم ملکهچی فهرمانی ئهون، ئایه سههرچاوهی بهدیهاون و فهروانهوی ئهم گهردونه ههر ئه و نیه، پاکي بۆ ئه و خودایهی پهروهردگاری جیهانیانه.

دوهه -

کهواته مه بهست له بهدیهاونی بونه وهر بهم جوړه ی ئیستا خزمته کردنی مروڤ و دابین کردنی پیداو یستیهکانی ژیانیهتی: ((... أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ...)) (لقمان ۲۰). له روانگهی بیروباوهری ئیسلامیهوه مروڤ دواي خودای گه وهره سهرداری ئهم بونه وهرهیه، ههموو بهدیهاونهکانی دیکه تیایدا له خزمتهی ئهمدان. بۆ ئهوهی له رویه کهوه بتوانیت به ئهرکی بهندیهتی بۆ خودای گه وهره ههلسیت و، له رویه کی دیکه شهوه سود له خیر و بیردکانی وهریگریت بۆ ئهوهی ژیانیکي خوش گوزهرانی له سههر به ریته سههر.

له روانگهی ئهم بۆچوونه شهوه بۆ بونه وهر و پیگهی مروڤ له ناویدا، مروڤ ملکهچی هیچ شتیك له سروشتدا نابیت و له دیارده سروشتیهکان ناترسیت و لیكدانهوهی نازانستیان بۆ ناکات.

ئىسلام بۇچونىكى راست و دروستمان دەربارەى بوونەوەر پى دەبەخشىت، ئەويش ئەويە كە ئەم بونەوەرە خودايەكى ھەيو بەدېھىناوہ و بە گوڭرەى كۆمەلىك رىساو ياسا رىكخراوہ و كاردەكات. ئەمەش ئەو دەگەيەنىت كە بونەوەر بابەت و شوڭىنى بىركردنەوہ و تىرامانى زانستى و دۆزىنەوہى نەيىنەكان و ياساكانىەتى . بۇ ئەوہى زياتر خزمەتمان بكات. ھەر لەم روانگەشەوہ لە دىدى بىروباوہرى ئىسلامىيەوہ بوونەوەر دوزمنمان نىە، تاكو ھەولەين بە سەرىدا سەركەوين و تۆلەى خۇمانى لى بکەينەوہ ، چونكە ئەو جوړە تىروانىنە دەبىتە ھوى ئەوہى ژىنگە وىرانىكەين و سروشت لە سەرچاوہى خىرو بەخششەوہ لە ھەندىك رووہ بگوڭرېت بۇ سەرچاوہى ھەرەشەو ترس بۇ سەر ژيان و مروڭايەتى، ھەرەك ئىستا بە ھوى زيادە رەوى لە پىس كردنى ژىنگە بە ھوى خۇرئاوايىەكان و ھەندىك ولاتى پىشەسازى دىكە مەترسى لەسەر چىنى گازى ئۆزۈن دروست بووہ و، كارەساتە سروشتىەكان بە جوڭرىكى بەرچاو زياديان كردوہ. كە ئەگەر مروڭايەتى سنورى بۇ ئەو خراپە مامەلەكردنە لەگەل سروشتدا دانەنىت ، ئەو دەبىت چاوہرى خراپەى زياتر بكات، سروشت و بونەوەر لە روانگەى جىھانبىنى يەكتاپەرستى و بىروباوہرى ئىسلامىيەوہ ەك پىشانگايەكى رازاوہى خودايى وايە و، مروڭ دەبىت ھەست بە نزيكى و خۇشەويستى بكات لىيەوہو لە پال ھەولەدان بۇ سود وەرگرتن لە خىرو بىرەكانى ھەولەدات جوانىيەكەى نەشيوڭنىت.

بۇئەوہى ھەل و مەرجهكانى ژيان تيايدا بەردەوام بىت و پىشكەوتنى زانستىش لە ھۆكاريكەوہ بۇ خۇشتر كردنى ژيانى ئىمە ، نەگوڭرېت بە ھويەك بۇ وىران كردن و مەترسى.

لە روانگەى ئىسلامەوہ بوونەوەر ئامانجدارە و بى ھودە و بى ئامانچ دروست نەكراوہ: ((وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا قَوْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ)) (ص ۲۷).
واتە: ئىمە ئاسمان و زەوىمان بە بى ھودە و بى ئامانچ بەدینەھىناوہ. بىركردنەويەكى لەو جوړە گومانى خوانەناسەكانە.

كەواتە ئەقلى باوہردار لەو تىگەيشتوہ كە ئەم بوونەوەرە بى ئامانچ بەدینەھاتوہ، چونكە كارى لەو جوړە لە حىكمەت و زانست و دانايى بەدېھنەرەكەى، كە خوداي گەرەيە ناوہشيتەوہو دورە لىيەوہ، لە بونەوەردا ھەموو شتىك بۇ ئامانچىك بەدېھتاتوہ و ئەركىكى ھەيە ئەنجامى دەدات.

خوداي گەرە ئەم مەسەلەيەمان لە قورئاندا لەسەر زمانى كۆمەللى باوہردارەوہ كە لەو راستىيەى سەرەوہ گەيشتون لە تابلۆيەكى پىر لە ھەست و گەرم و گوڭرى و جولەدا بۇ دەخاتە روو دەفەرمويت:

((إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ۝۳۷)) (آل عمران ۱۹۰)

واتە: لە بەدېھاتنى ئاسمانەكان و زەوى و جياوازى شەوو روژدا بەلگە گەلىكى زۆر ھەن بۇ مروڭە خاوەن

ئەقلى و ھۆشمەندەكان، ئەوانەى ئەقلى خۇيان وەگەر دەخەن بۇ دۆزىنەۋەى راستىيەكان. ئەم باۋەردارانە كە لە ئامانجدار بوونى بونەۋەرەۋە تىگەشتوون، مرقۇش بۇ ئامانجىك بەدى ھىنراۋە دەبىت بەۋ گىانەشەۋە بژى وە دۆزىنەۋە و دەرك كردنى ئەۋ ئامانجەش لە رىي گوى گرتن لە پەيامى خوداۋ سروسىيەۋە دەبىت و دەلىن: ئەى پەرۋەردگار ئىمە گويمان لە بانگخاۋىك بوو بانگەۋازى دەکرد بۇ باۋەر، داۋاى دەکرد كە باۋەر بە پەرۋەردگارمان بىنن ئىمەش باۋەرمان ھىنا، ئەى پەرۋەردگار، دە تۆش لە تاوان و ھەلەكانمان خۆش ببەۋ، چاۋپۆشيمان لى بکە وە لەگەل چاكەكاراندا بمانمىنە و بمانبەرەۋە بۇلاى خۆت.

ئەى پەرۋەردگارمان، ئەۋ بەلىنانەمان بۇ ئەنجام بدە كە لەسەر زارى پىغەمبەرانتەۋە بە ئىمەت داۋە، وە لە رۆژى قىامەتدا خەجالەت و روو زەردمان مەكە، بىگومان تۆ بەلىن شكىن نىت و بەلىنى خۆت دەبەيتە سەر، خوداى گەرەش پارانەۋەكەى لى وەرگرتن و دلىي كىردنەۋە كە من كارو كىردەۋەى ھىچ باۋەردارىك ژن بىت ياخود پىاۋ تىانابەم و نافەوتىنم، ئىۋە ژنان و پىاۋانى باۋەردار رىز و كەرامەتى وەك يەكتان ھەيە و ھەندىكتان لە ھەندىكى دىكەتان. ھەرۋەھاخوداى گەرە دەفەرموئىت: **((وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ))** (الأنبياء ۱۶). واتە: ئىمە ئاسمان و زەۋيمان بۇ گالتە و بى ئامانج بەدىنەھىناۋە. كەۋاتە ئەگەر مرقۇف بە گوئىرەى رىبازىكى دروست و بە جوانى ئەقلى بەكار ھىناۋ بىرى لە سىروشت و ئاسمانەكان و زەۋى و بەلگە و نىشانەكانى خوداى گەرە كىردەۋە، دەگاتە ئەۋ راستىيەى كە بوونەۋەر ئامانج دارە و ھەست بە ھىكمەت و وردەكارى و دەست رەنگىنى پەرۋەردگار لەم بونەۋەرەدا دەكات.

پرسیار :

- ۱ - ئايە لە بەديھاتنى بوونەوهردا هيچ ئامانجىك ھەيە ؟ ئەگەر ھەيە چيىە ؟
- ۲ - كاتىك خوداى گەورە دەفەرمويّت ئىمە بوونەوهرمان بى ھودە بەدينەھيئاوہ واتاى چى دەگەيەنيّت؟
- ۳ - پەيوەندى نيوان ئامانجداربوونى بوونەوهر وژيانى مروّڤ لەسەر ئەم زەويەدا چيىە ؟
- ۴ - پەيوەندى نيوان مروّڤ و بوونەوهر لە روانگەى ئيسلامەوہ چيىە ؟

ئەرك :

بوونەوهر چەندەھا بەلگەى تىدايە كە نيشانى دەدەن خوداى گەورە بەديھينەرى بوونەوهرە و بى ھودەش بەدى نەھيئاوہ ، چەند بەلگەيەك لەوانە بنوسە ؟

گفتوگۆ :

خوداى گەورە بوونەوهرى خستۆتە ژيەر دەستى مروّڤەوہ و ملکہچى ئەوى کردووە، ئەمە چ كاريگەريەكى بەسەر بيرکردنەوہ و ژيانى مروّڤ و كۆمەلگەوہ ھەيە ؟

باوەڕو راستى پشت بەستن بە خودای گەوره

دەتوانین پێناسەى پشت بە خودا بەستن بەم جوړەى خوارووە بکەین : بریتییە لە متمانەى بەندە بە خودای گەورە و سپاردنى کاروبارەکانى بە ئەو و باوەڕکردن بە کارسازى و کۆمەکی و لایى کردنەوێى بۆ بەندەکانى، ئەمەش ئەو دەردەخات پشت بەستن بە خودای گەورە هەلقولایى دلى باوەردارەو سەرچاوە لەو متمانەووە وەردەگریت کە مەزۆف بە پەرەردگارى خوێ و جیهانیان هەیهەتى. چونکە پشت بە خودا بەستن یەکیکە لە بەرھەمە شیرینەکانى باوەڕ بە خودای گەورە و ناسینی سیفەتەکانى.

باوەردارانیش پشت بە خودای خۆ دەبەستن

واتە پشت بە خودا بەستن بە یەکیک لە نیشانەکانى باوەرداربوون دەژمێردریت، ھەرۆک دەفەرمویت: ((... وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ)) (المائدة ١١) واتە: با باوەرداران تەنھا پشت بە خودا ببەستن.

پشت بە خودا بەستن و ھەول و تیکۆشانى مەزۆف

ئەم باسە یەکیکە لە گرنگترین باس و بابەتەکانى پەيوەست بە مەسەلەى پشت بە خودا بەستن و ھەر لە رابردوووە زانیان قەسەى زۆریان لە سەر کردوو، ناوەرۆکی مەسەلەکەش ئەوێە کە داخۆ پشت بە خودا بەستن و کار سپاردن بە خودا و متمانەى دلى بە کۆمەکی و رحەمەتى پەرەردگار، لەگەڵ ھەول و تیکۆشان و نەخشە کێشان و سود وەرگرتن لە ئامراز و ھۆکارە سروشتى و ماددىەکان ناکۆکە؟؟

لە راستیدا بە تێرمان لە قورئان و ژياننامەى پيغەمبەرى ئىسلام (دخ) و ھاوولان و شوینکەوتوان و پیاو چاکان زۆر بە ئاسانى لەو تێدەگەین کە نەخیر ئەم دوو شتە بە ھیچ جوړیک لەگەڵ یەکدا ناکۆک نین، بەلکو تەواوکەرى یەکتەن و ھەریەکەیان باس لە رویەکی کار و چالاکی مەزۆف باوەردار دەکات. خودای گەورە لە قورئاندا دەفەرمویت: ((وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى)) (النجم ٣٩) واتە: مەزۆف جگە لە بەرى ھەول و تیکۆشانى خوێ نابیت چاوەروانى ھیچی دیکە بیت.

خودای گەورە سەبارەت بە پيغەمبەرىش (دخ) دەربارەى بەرپووەبردنى کاروبارەکان دەفەرمویت: ((... وَشَاوَرُهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ...)) (آل عمران ١٥٩)، واتە: راویژ بە ھاوولانت بکەو مەسەلەکانیان لە گەڵدا تاوتوێ بکە دواى ئەو پرۆسەى و گۆی گرتن لە را جوړاوجوړەکان و باس کردن لە ئەگەرەکان و گەیشتن بە بریار، جا پشت بە خودا ببەستە، سەیر دەکەین لیژەدا پشت بە خودا بەستن کەوتۆتە دواى دوو قوناغ بۆ دروست کردنى بریارىکی راست و دروست پيويستن، ھەرۆھا پيغەمبەر (دخ) لە وەلامى پیاویکدا کە گوتى: من ولاخەکەم بەرەلا دەکەم و پشت بە خودا دەبەستم، ئەو بۆچوونە ھەلەیهى دەربارەى پشت بە خودا بەستن بۆئەو و سەرچەم باوەرداران راست کردووە و

فهرمووی: ((اعقلها ثم توكل على الله)) واته: بیههسته ره وه جا پشت به خودا بیهسته. کهواته ههستی پشت به خودا بهستن جگه له وهی له ناو دله وه ههله دوقولیت له ناو جهرگهی ههول و تیکوشان و نه خشه کیشانه کانشه وه سه رچاوه دهگریت.

چونکه خودای گه وه ره گهردونی به گویره ی کۆمه لیک یاسا و ریسا (السنن الکونیة) به پیره ده بات و بۆ کهس نایانگۆریت، بۆ نمونه: توانای سوتانی به ناگر به خشیوو هه تمانیه شی بۆ باوهردار و بی باوهریک و مکو یهک وایه، واته ههروهک چۆن بی باوهریک ده سوتینیت ودها باوهرداریش ده سوتینیت، تهنها به ویستی خودا نه بییت، وهک بۆ پیغه مبهری خودا (ئبراهیم) (د.خ) ناگر ساردکرا.

ناسهوار و بهرهمهکانی پشت به خودا بهستن

گومانی تیدا نیه پشت به خودا بهستن شوینه وار و ناسهواریک گه وه به سه رهه نه ده جورا و جورهکانی ژیا نی مروقی باوهرداره وه داده نییت و به جی ده هیلیت. که له خواره وه به کورتی نامارته به هه ندیک له و ناسهوار و بهرهمانه ده کهین :

۱ - پشت به خودا بهستن و خۆپاگری له بهردهم کیشه و گرفتهکاندا :

له و ره وه که پشت به خودا بهستوانی باوهردار بهرهنجانی کاری خویان به خودا ده سپیرن، خودایه که له هه موو شوینیک نامادهیه و توانای به سه ره موو شتیکیدا ههیه . یه کهمین بهرهمی هه قه ناعهت و باوهره پشت به خۆ بهستن و خۆپاگری ده بییت له بهردهم کیشه و گرفتهکانی ژیا ندا، مروقی کاتیک ههست دهکات له بهردهم کیشهکاندا تهنها نیه و خودای گه وهی له گه لدایه و ده توانیت هاواری بۆ ببات و پشتی پی بیهستیت و داوای خۆپاگری و کۆمهکی لی بکات، ههست به لاوازی و شکستی لا ده ره ویتته وه و له بری ئه وهی خۆی به دهست ره شبینی و ههست کردن به بی تواناییه وه بدات، به پشت بهستن به خودا دریزه به برینی ریگای ژیا ن ده دات و له بهرامبه ر فشار و نارحه تهیهکاندا بهرهمه لستی دهکات و، ده شزانیت له گه ل تهنگانه دا رزگابوونی. ((... وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ...)) (الطلاق ۳). ئه وهی

پشت به خودا بیهستیت، خودای به سه. ((وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَى مَا آدَيْتُمُونَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ)) (ابراهیم ۱۲). واته: ده بییت چی واما ن لی بکات پشت به خودا نه بهستین له کاتیکدا ئه و رینوینی ریگاکانی کردوین وه نارام بگرین له سه ره ئه و نازارانه ی دهماندهن دهبا ئه وانه ی دهیا نه ویت پشت به یهکیک بیهستن پشت به خودا بیهستن.

له بهرامبه ر فشاره کانشدا سرودی جاویدانی نه مری باوهرداران له دریزایی میژوو تاروژی دوایش بریتیه له: ((...حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ...)) (آل عمران ۱۷۳) واته: خوداما ن به سه بۆ پشتیوانیمان و ئه و باشتیرین پشتیوان و کارپاسایه.

۲ - ههست کردن به هیز و توانای بریاردان : مروقی کاتیک بریاری دا پشت به خودای گه وه به بیهستیت، له حاله تی دوودلی و راپایی ده رده چییت و رزگاری ده بییت، ئومیدی به کۆمهکی خودا لا پهیدا ده بییت

چونکه يه كيک لهو شتانه ی ناهیلّیت مروّقه کان له کاتی پښوښتدا بریار بدن هه ست به نه بوونی پشٹیوانی و نه گهړی شکست و هه ست به بئ توانایی کردنه. له حاله تی پشت به خدا به ستندا مروّقه هه ست دهکات که خدا یارمه تی ددات و پشتی دهگریّت، لیږه شه وه به نازایه تی و جورته وه هه نگاو ده نیّت و له کاتی پښوښتدا بریار ددات.

هه روه ها پیغه مبه (دخ) به (ئین عباس) ی فهرموو ((استعن بالله و لا تعجز)) پشت به خدا بهه ستو خوت به لاوازو بئ تواناو هیچ له بارانه بوو نیشان مه ده. که سیک پشتی به دهسته لاتیکی بئ سنور بهه ستیّت لهم گهردونه دا که هه موو شتیکی له بهر ده ستدایه چوّن ده بیّت هه ست به هیزی خو ی نه کات ؟ ۳ - به ده ست هی نانی خوشه ویستی خدا : یه کیکی تر له ناسه واره کانی پشت به خدا به ستن نه وه یه که خودای گه وره نه و باوه پرداری خوش ده ویت پشتی پیّ ده به ستیّت و متمانه ی خو ی پیّ ده به خشیّت: ((... إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ)) (آل عمران ۱۵۹) واته : بیگومان بن که خودای گه وره نه و که سانه ی خوش ده ویت که پشتی پیّ ده به ستن. دیاره ده ست خستی خوشه ویستی خوداش بو باوه پردار سه رمایه یه کی یه کجار به نرخه.

۴ - نه مانی دهسته لاتی شهیتان به سه رکه سی پشت به خدا به ستو وه وه، مروّقه کان بهو نه ندازه ی (باوه) و (پشت به خدا به ستن) یان هه بیّت، به هه مان نه ندازه له دهسته لاتی شهیتان رزگاریان ده بیّت و دور ده که ونه وه، سه رهنجام له لادان و خراپه کردنیش ده پاریزرین، خودای گه وره لهم باره وه ده فهرمویت: ((إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ)) (النحل ۹۹) واته: به دلناییه وه شهیتان دهسته لات و توانای به سه ر نه وانه دا نیه که باوه ریان هی ناوه و پشت به خدا ده به ستن.

شهیتان له کاتی که ده توانیّت به سه ر مروّقه زال بیّت که په یوه ندی مروّقه به خوداوه لاواز بو بیّت و به دوا ی هه و او ناره زوی خراپی خو ی که وتبیّت، به لام نه گه ر په یوه ندی له گه ل خوادا به هیز بیّت و پشتی پیّ بهه ستیّت له فیّل و خراپه کانی شهیتان به دور ده بیّت.

۵ - ناسوده یی و نارامی دل: یه کیک له ناسه واره کانی (پشت به خدا به ستن) نارامی و ناسوده یی دل، پشت به خدا به ستن تووی نومید له دلدا ده روه ی نیّت و زه مینه ی رزگار بوون له فشاری دهرونی و دلّه راوکی و پهریشانی فراهه م دهکات، چونکه هوکاري سه رکه ی فشارو دلته نگي له مروّقه لیکدانه وه ی نادرستی مروّقه بو روداو و پیشهاته کانی ژیان و هه ست کردن به بئ توانایی و ته نهایی وه له لایه کی دیکه وه مروّقه کاتیک پشت به خدا ده به ستیّت و باوه ری به داد په روه ری و میهره بانی و توانای نه و هیه نه مه نارامو دلنای دهکات .

مروّقه کاتیک پشتی به خدا به ست، هه ست به ته نهایی ناکات و، له هه موو ساته کانی ژیانیدا هه ست به به زه ییو میهره بانی و چاودیری په روه ردگار ده رهق به خو ی دهکات و په یوه ندی یه کی گه رم و گوړ به خودای گه وره ی ده به ستیته وه، لیږه وه فشارو دلته نگي و په ستی له ژیان دا به به راورد له گه ل

کهسانی دیکه که متر ده بیټ و به چاوی گه شبینه وه د پروانیتته ژیان، هه روه ها نه گهر سه رچاوه یه کی دیکه ی خه فته و نیگه رانی مروّف پشت کردنی هه ندیک له مروّفه کان و به تایبه تیش مروّفه خراپه کان و نازاردانی نه وان بیټ، نه و باوه پرو پشت به خودا به ستن وای لی ده کات هه لنه چیټ و زور خه فته نه خوات و نه م باش بی و نه وه که ی دیکه ش به خودا بسپیریت خودای گه وره له م روه وه به پیغه مبه ر (د.خ) ده فهرمویت: ((... فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا)) (النساء ۸۱) واته: گوئی مه ده پییان (دو پرو وه کان) و له نه خشه کانی نه وان ترس و بیم دات نه گریټ، پشت به خودا به سته به سه نه و پشتیوان و به رگریکارت بیټ.

پرسیار:

- ۱ - جیاوازی نیوان پشت به خودا به ستن و پشت لی کردنه وه (تواکل) چیه ؟
- ۲ - پشت به خودا به ستن له به رده م کی شه کاندای چ به رهه ستنکی بو باوه رداره هیه و پشت به خو به ستن چیه و چ په یوه ندیه کیان به یه که وه یه ؟
- ۳ - بو ده بیټ له ژیاندا پشت به خودا به ستن ؟
- ۴ - نایه مروّف ته نها له کاتی ته نگانه دا پشت به خودا ده به ستن ؟

گفتوگو:

په یوه ندی نیوان پشت به خودا به ستن و هه ستن کردن به سه ره رزی چیه ؟

پشت بە خودا بەستن و پشت بە خو بەستن

وەك باسكرا قورئان و رىئوئىيە ئىسلامىيەكانى دىكە ھانمان دەدەن پشت بە خودا ببەستىن، لە كاتىكدا زانا دەرونناسەكان مرقۇف رىئوئىيە دەكەن پشت بە خو بەستىت، وە ئەمەيان بە يەككە لە خەسلەتە ئىجابىيەكان لە قەلەم داو، بە جۆرىك كە لە رىئى متمانە بەخۆبوون و پشت بە خو بەستن مرقۇف دەتوانىت رىگەى پر لە ھەوراز و نشىوى ژيان بېرىت و بە لوتكەى بەختەوهرى بگات.

بە بېرواى دەرونناسەكان پشت بە خو بەستن بناغەى ھەموو رزگارى و پىشكەوتنىكە، بە پشت بە خو بەستن ئىرادەى مرقۇف بەھىز دەبىت و بە پشت بەستن بە غەيرى خوشى بى ھىزو لاواز دەبىت. ئەو يارمەتەى لە كەسانى ترەو پىئى دەگات زۆر جار دەبىتە ھوى سست و خاوكردنەوهرى مرقۇف و واى لى دەكات لە ھەول و كۆشش بەردەوام نەبىت.

گەر بە روالەت سەيرى ئەمە بكەين وا دەردەكەوئىت كە پشت بە خو بەستن، لەگەل پشت بە خودا بەستن ناكۆكە و لەگەل يەكدا كۆنابنەو، وە مرقۇفكە پشت بە خودا ببەستىت ئىتر ناتوانىت پشت بە خو بەستىت و كارەكانى بداتە ئەو و چاوەرپى كۆمەكى لى بكات، ياخود پشت بە خو بەستىت و ھەولبەدات خو ئىنجاميان بدات و پشت بە توانا و وزەكانى خو ببەستىت.

بەلام ئەگەر تىگەيشتنىكى راست و دروستمان بۇ پشت بەستن بە خودا ھەبىت و جىياى بكەينەو لە پالداڤەو تەمبەلى و ناكارايى، وە وەك باس كرا دواى ھەولى بەدەست ھىنانى ھۆكارو پىداوئىستىيە ماددىيەكان و فەراھەم كردنى مەرجەكانى سەرکەوتن بىت، وە پشت بە خو بەستنىش گەر بە پشت بەستن بە وزەو تواناكانى مرقۇف خو بزانين، ئەوا ھەموو خراپ تىگەيشتنىك لەم رەو ەلەدچىت؛ چونكە باوەردار باوەرپى واى ھەموو ئەو وزە و توانايەى بە مرقۇف بەخشاوون سەرچاوەكەى خوداى گەورەىو بۇ ئەوەش پىئى داو كە لەسەر پىئى خو بوەستىت و چاوى لە دەستى كەسانى دىكەو نەبىت و سەرەرزانە بژى.

بەم جۆرە پشت بە خو بەستن ئەك ھەر لەگەل پشت بە خودا بەستن ناكۆك نابىت، بەلكو دەبىت بە يەككە لە رەھەندە گرنەگەكانى ئەو بەرەنجامەكانى و واى لى دىت كە لە رىئى سود وەرگرتن لەو وزەو توانايەى خودا پىئى بەخشىوين، نازايانە روبەرووى ژيان ببينەو ھەولى سەرکەوتن بەدين، ئەك بە نيازى كەسانى دىكە پالى لى بەدينەو و بى دەستەلات لى بکەوين. كەواتە پشت بە خودا بەستن ھىز و گورژمىكى گەورەتر دەدات بە پشت بە خو بەستنى مرقۇف و ئەو ھەستەى كە پىئى واى خودايەك ھەيە كۆمەكى دەكات و دەتوانىت پشتى پى ببەستىت، ھەست كردن بە ھىز و گەورەى زۆرتر لە مرقۇفا دەپوئىت و واى لى دەكات زياتر بېرواى بە خو و وزە و تواناكانى بىت و، لە ھەموو حالەتەكدا سوپاسى

خودا بکات له سهر دەست کهوت و سهرکهوتنهکان و له سهر نارەحەتی و کۆسپەکانی رێگەش ئارام بگريئت و نەبەزیت و هەولبەدات بە سەریاندا زال بیت.

باوەڕ و نزا و پارانەوه

نزاو پارانەوه بەرھەمی باوەڕ بە خودا و ناسینی زاتی پەروردگار، نزا ھۆی بەرز بوونەوهی گیانی مروّقی باوەردار بەرھ و خودا و چێژیکی گەورە و ئارامی و خوشی بە دل و دەرون دەبەخشیت. نزا ش بریتییە لەوێ مروّف داوای کۆمەکی لە خودای گەورە بکات بۆ دەستەبەر کردنی پێویستی و ئاتاجیە ماددی و مەعنەویەکانی.

پایەکانی نزا و پارانەوه

نزا و پارانەوه چوار پایە ی سەرەکی ھەیە، بەم جوړە ی خوارەوه:

یەكەم -

داوا لیکراو: داوالیکراو لە نزادا خودای گەورە یە. خودایەك مولکی ئاسمانەکان و زەوی ھی ئەوه: ((أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُم مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ)) (البقرة ۱۰۷) دەستگیرویی و بەخششی ئەو بۆ بەندەکانی ھیچ لە خەزینە و مولکی ئەو کەم ناکات. ((إِنَّ هَذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍ)) (ص ۵۴) واتە: دەبینی رزق و رۆزی ھی ئیمە یەو تەواو بونیشی بۆ نیە.

گرنگە ئەوه بزانی کە خودای گەورە خۆی داوای لی کردوین داواکاریەکانمان بۆ لای ئەو بەرز بکەینەوه و ھاواری بۆ بەرین و لیبی بپارێینەوه، ھەرەك دەفەرمویت: ((وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ)) (غافر ۶۰) واتە: داوام لی بکەن ھاواری بۆ بین وەلامتان دەدەمەوه و دیم بە دەنگتانەوه، بە دەم داواکەتانەوه دیم، ئەوانە ی بەرامبەر بە پەرستنی من خۆ بە گەورە دەگرن (نزا ناکەن و داوام لی ناکەن و خۆیان بە بی نیاز لە خودا نیشان دەدن) بابزانی بە (داخیرین) ھو دەخزینە دۆزەخەوه.

ھەرەھا جاریکی دیکە ئاگادارمان دەکاتەوه کە پەروردگارمان لە ئیمە زۆر نزیکە: ((وَإِذَا سَأَلَكَ

عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ...)) (البقرة ۱۸۶) واتە: ئەگەر بەندەکانم داوا لە من بکەن و بپارێنەوه با بزانی

من زۆر نزیکم لیبانەوه، و دەفەرمویت: ((... وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ)) (ق ۱۶)

واتە: ئیمە لە رەگی بناگوێ لە بەندەکەمان نزیکترین. ھەست کردن بەم نزیکە و لەگەڵ بوونە ی خودای گەورەش متمانە و ئومیدیکی زۆرتر دەدات بە باوەرداری نزاکار، کە لەم ساری بوندەدا بە تەنھا نیە و خودایەکی بەسۆز ھەیە چاودیری دەکات و گوێ لە داواکانی دەگریئت.

دووەم -

نزاکار: بریتییە لەو باوەردارە ی نزا دەکات و پێداویستیەکانی دەباتە لای خودا و داوای سۆزو بەزەیی لی دەکات و بە راز و نیاز کردن لە گەلیدا دل و دەرونی تینوی بە خوشەویستی پەروردگار ئاسودە و

تیر ئاۋ دەكات . خۇدای گەۋرە دەفەرموئیت: ((يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ)) (فاطرە ۱)، واتە: ئەى خەلىكىنە ئىۋە ئاتاجى بارەگای خۇدان و خۇدای گەۋرەش بى ئىيازو سوپاسكراۋە.

مرۆڤ خاۋەن ھەرچى بىت لەم ژيانەدا بەرامبەر بە خۇدا ھەژارەو پىۋىستى بە سۆزو رەحمەت و لا لى كردنەۋەى ئەو ھەيە.

بەو ئەندازەى مرۆڤ ھۆشيارى ھەبىت لە رەحمەتى خۇدا نزيك دەكەۋىتەۋە، ديارە ھەموو مرۆڤىك لە كاتى لىقەۋمان و تەنگانەدا دەگەرپىتەۋە بۆ لای خۇدا و داۋاى يارمەتى لى دەكات، ھەندىك لە زانايانىش ئەمەيان بە يەككىك لە بەلگەكان لەسەر بوونى خۇدا دانائە. ۋە ئەۋە دەسەلمىنىت (فطرە) و خۆرسكى مرۆڤ لە بنەپەتدا رووى لە خۇدايە و لە ھەندىك كاتدا سەرەپاى فەرماۋش كردنى دىتە زمان و گوزارش لە خۇى دەكات، لە رويەكى دىكەۋە ئەمە ئەۋە دەخاتە روو كە پەنا بىردن بۆ خۇداۋ ھىزىكى بالادەست لە مرۆڤدا غەريزەيە. لىرەۋە ئەۋەى گىرگە بۆ باۋەردار ئەۋەيە كە لە خۇشى و ناخۇشىدا خۇداى لە بىرنەچىت و پەيۋەندى لەگەل خۇداى خۇى گەرم بىت و نزا بكات و بەندايەتى خۇى بۆ دەر بىرپىت.

سىيەم -

نزا: بىرىتە لەۋ داۋا و دەربرىن و وتەۋ ھەستە دەرونى و شىۋازانەى مرۆڤ لە رىئى ئەۋانەۋە پىۋىستى و داۋاكارىيە ماددى و مەعنەۋىيەكانى دەباتە لای خۇداى گەۋرە.

ديارە مرۆڤ تا پىداگرتووتر گەرم و گۆپتر بىت لە نزاكردندا زياتر جىگەى لوتف و رەحمەتى خۇدايە، چونكە نىشانەى باۋەرو متمانەو دلخۇشى ئەۋە بە پەرۋەردگار.

چوارەم -

نزا بۆ كراۋ: بىرىتە لە ھەموو ئەۋ پىداۋىستى و ئاتاجيانەى مرۆڤ داۋا لە خۇداى گەۋرە دەكات بۆى دابىن بكات و بى بەدەميەۋە و ئاۋرى خىرى لى بداتەۋە.

مرۆڤ دەتوانىت ھەموو شتىك لە خۇداى گەۋرە داۋابكات بە ھەندىك مەرجەۋە كە دواتر باسيان دەكەين، شتىك ھەرچەند زۆر و گەۋرە بىت بۆ دەستەلات و مولكى خۇداى گەۋرە ھىچ نىە.

شۈيىن و بايەخى نزا و پارانەۋە لە ئىسلامدا

ئىسلام بە سىفەتى پەياممىكى ئاسمانى و ئاينىكى خۇدايى و بانگەشەكەرى مرۆڤەكان بۆ خۇداناسىن و يەكتا پەرسىتى بايەخىكى يەكجار زۆرى داۋە بە نزاكردن و پارانەۋە، چونكە نزا نوپىزى دلە بىدارو ئاتاجەكانەۋ ھەرۋەك پىغەمبەر (دخ) لە فەرمودەيەكدا دەفەرموئىت: ((الدعاء مع العبادة)) واتە: نزا و پارانەۋە لە خۇداى گەۋرە مۇخ و كرۆكى عىبادەتە و مرۆڤ لە رىئى ئەۋەۋە دەگاتە قولايى بەندايەتى و خۇشەۋىستى خۇى بۆ پەرۋەردگارە بەخشندە و مېھربانەكەى. (مۇخ) ۋەك لە فەرمودەكەدا ھاتوۋە

پیش ھەموو شتیک بەو شانانە دەوتریت کە لە بۆشایی ناو ئیسقانهکاندا ھەیە، لێرەشەو دەبیت ئیسکەکانی عیبادەت و خواپەرستی بناسین بۆ ئەوێ بزانن بۆچی نزا و پارانەو رۆلی (مۆخ) و کرۆک دەبینیت؟ ... پیشەوای گەورە مامۆستا سەعید نورسی کوردی وەلامی ئەم پرسیارەمان بۆ دەداتەو و دەلیت: ((ئەم فەرمودە لە فەرمودە بنەرەتی (أصول) دکانە وە فیڕمان دھکات کە جەوھەر و کرۆکی ئیسلام لە سێ بەش و پلە پیک ھاتوو کە ئەوانیش بریتین لە ئیسلام بەواتای (خۆ بەدەستەو دان)، ئەم خۆ بەدەستەو دانش بە خودای گەورە لە پینچ پایە ئیسلامدا واتە (شایەتمان و نوێژ و رۆژ و حەج و زھکات داندا دەرەکەویت) وە باوەر (کە ئەویش دەست گرتنە بە (شەش) پایە جەوھەری و سەرەکی کە بریتین لە (باوەرھێنان بە خودای گەورە و فریشتەکان و کتیبە ناسمانیەکان و پیغەمبەران و رۆژی دوایی و زیندوبوونەو و قەزا و قەدەر) لەگەڵ چاکە (الاحسان) (کە بریتیە لە فەزیلەت و بەرز و بڵندی یاخود کردن و ئەنجامدانی ھەموو کار و کردەوێکی جوان و شیرین، جا پیویستە ئەم فەرمودە ھەژموونی (ھیمنە) بەسەر ھەموو کار و رەوت و ناستەکاندا ھەبیت).

جا ئەگەر نزاو پارانەو (مۆخ) ی عیبادەت بن ئەوا (ئیسلام) و (ئیمان) و (ئیحسان) بەسەر یەکەو لە واقعدا ئیسکەکان پیک دەھێنن، چونکە خودا پەرستی و خۆ دان بەدەستی خودای گەورە چ واتایەکی ھەیە؟ وە ئەم پەرستن و عیبادەتە چ واتایەکی ھەیە کە بێ باوەر بوون بەوێ کە خودای گەورە چاودیری کار و کردەوێکانی ناخ و دل و دەرونی دھکات؟ وە واتای ئەم خواپەرستیە چییە کە راز و نیازە لەگەڵ یەکی کە پاک و بەرز و بڵندە؟ نایە ئەمە کردنی ھەموو کاریکی جوان و شیرین نیە کاتیک موسولمان بێرەدەکاتەو و دەزانیت دەبیت کارەکانی بەناوی خداو دەست پێ بکات.

ئەو شتانە ی مرقوف بۆیان لە خودا دەپاریتەو

دەتوانین بڵین بێجگە لەو ھەموو بەرھەم و جیگە ووتە جوانانە کە لە نزا و باوەریدا ھەن، بە شیوہیەکی گشتی پارانەوێکانی مرقوف بۆ نزا و پارانەو ئەم سێ شتەن:

یەکەم -

بۆ داواکردنی لی خۆشبووون لە بەردەم خودای گەورە لە بەرامبەر تاوانەکانی، کەسی گوناھکار لە خودای گەورە دەپاریتەو بۆ ئەوێ پەرورەدگار لی خۆش بیت و لاپەرەییەکی نوێ لەگەڵیدا ھەلداتەو و بە چاوی سۆز و بەزەییەو بۆی پروانیت.

دیارە مرقوف بە حوکمی مرقوف بوونی ئەگەری تووش بوون بە گوناھ و بێ ناگایی ھەیە: ((کل ابن آدم خطاء و خیر الخطائین التوابون)) واتە: ھەموو مرقوفیک ھەلە دھکات و باشترین مرقوف ھەلە کەرەکانیش ئەوانەن کە تەوبە دھکەن و دەرکەن بۆلائی خودای گەورە و پەشیمانی دەرەبەرن و ھەلەدەدن نەچنەو سەر گوناھ و تاوان، ئیمە کاتیک بە ھۆیک لە ھۆیکەکان دووچاری گوناھ و سەرپیچی دەبین نابیت لە سۆز و بەزەیی و لیخۆشبووونی خودا ناویمید بین، بەلکو ھەرەک خودای گەورە خۆی رینوینی کردوین دەبیت بە دل داوا لە خودای گەورە بکەین بۆ ئەوێ لیمان خۆش بیت و

ههولبدەین به چاکهکردنی زیاتر قهره‌بووی ئەو هه‌لهیه بکهینهوه، خودای گه‌وره لهم باره‌یه‌وه ده‌فرمویت: **((قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ))** (الزمر ۵۳) واته: ئەو (محمد) به‌و به‌ندانهم بلی که زیاده‌په‌ویان له خراپه‌و تاواندا کردووه له به‌زه‌یی خودا نا‌ئومید نه‌بن و وا نه‌زانن ئەگەر بکه‌پینه‌وه بۆ‌لای خودا و ژیا‌نی خۆیان بگۆ‌رن خودا لی‌یان خۆش نابیت، چونکه ده‌بی‌ت بزائن به‌ راستی ئەگەر ئەوان له دله‌وه بپاری گه‌رانه‌وه بۆ‌ لای خودای خۆیان بدن ئەوا ئەو له سه‌رجه‌م گونا‌هه‌کانیان ده‌بوریت، چونکه ئەو له راستیدا یه‌کجار لی‌بورده و میه‌ره‌بانه.

له قورئانی‌شدا خودای گه‌وره رینۆینی‌مان ده‌کات دا‌وای لی‌خۆش‌بوونی گونا‌هه‌کانی لی‌ بکه‌ین هه‌روه‌ک ده‌فرمویت: **((... رَبَّنَا فَاعْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مِنَ الْأَبْرَارِ))** (آل عمران ۱۹۳). واته: ئەو په‌روه‌ر‌دگار له گونا‌هه‌کانمان خۆشبه‌و په‌رده به‌سه‌ر تا‌وانه‌کانماندا بده‌و له‌گه‌ل چاکه‌کارانی خودا‌ویستدا به‌مانمرینه‌و به‌مانگه‌په‌وه بۆ‌لای خۆت. پید‌ا‌ویستی مرو‌ف که له ریی نزا‌و پارانه‌وه‌وه ده‌ری ده‌پ‌ریت که بریتیه‌ له ئومید و نیاز و پی‌ویستی به رینۆینی و ده‌ست گه‌ڕۆیی و چا‌ودیری خودایی هه‌یه.

دووه‌م -

مرو‌ف به‌ حوکمی ئە‌وه‌ی لهم ژیا‌نه‌دا له نا‌و کۆمه‌لگه‌یه‌دا ده‌ژی و هه‌وا و ئاره‌زوی خراپی هه‌یه‌و فشاری ده‌روبه‌رو کۆمه‌لگه‌ش له ئارادایه‌و، پی‌ویستی به‌ هۆشیاری و بیداری ته‌وا‌و هه‌یه‌و، ده‌بی‌ت دا‌وا له خودای گه‌وره بکات بۆ‌ ساتیکیش چا‌وی لی‌ که‌لا نه‌کات و له چا‌ودیری و رینۆینی خۆی بی‌ به‌شی نه‌کات. پی‌غه‌مبه‌ر(دخ) له فه‌رموده‌یه‌کدا فی‌ری نزا‌ی کردوین که ده‌فرمویت: **((اللَّهُمَّ لَا تَكُنْ لِي نَفْسِي طَرَفَةً عَيْنٍ))**. واته: ئەو په‌روه‌ر‌دگارم بۆ‌ چا‌و تروکانیک مه‌مه‌ره ده‌ست نه‌فسی خۆم و له به‌زه‌یی و چا‌ودیری خۆت بی‌ به‌شم مه‌که.

ئی‌مه‌ش له شه‌و و روژدا ده‌یان جار له نو‌یژه‌کانماندا دا‌وا له خودای گه‌وره ده‌که‌ین: **((اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ))** (الفاتحه ۶) خودایه گیان رینۆینی‌مان بکه بۆ‌ ری‌گه‌ی راست و امان لی‌ بکه له کات و شوینه جو‌راجۆره‌کاندا بپاری راست بده‌ین و ره‌فتار و هه‌لو‌یستی راست بنۆین و کاریک نه‌که‌ین له‌گه‌ل ناسنامه‌ی با‌وه‌پ‌دارانه‌مان و رازی بوونی تو نه‌گونجیت. **((... رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا))** (الكهف ۱۰). واته: ئەو په‌روه‌ر‌دگارمان له‌لایه‌ن خۆته‌وه سو‌ز و به‌زه‌یمان پی‌ به‌خشه و بۆ‌ سه‌ر دا‌بارینه‌و، وه له کاروباره‌کانی ژیا‌ندا سه‌رفرازمان بکه و امان لی‌ بکه که به‌و جو‌ره بپاری بده‌ین و هه‌نگاو هه‌ل‌گیرین که عه‌قلیک پی‌شکه‌وتوو ده‌یخوا‌زیت و رزگاری و سه‌ره‌رزی هه‌ردوو دونیاشی بۆ‌مان تیدا‌یه .. ئامین. **((رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ))** (آل عمران ۸) واته: ئەو په‌روه‌ر‌دگارمان دلمان گو‌مرا مه‌که دوا‌ی ئە‌وه‌ی ری‌گای راست و خوا‌په‌رستیت

٦ - نژای خراپ نه کردن دژ به موسولمانان و داوا نه کردن بۆ ئه وهی خودای گه وره نعمه تیکی پی به خشیون لییان بسه نیته وه.

٧ - خو دور گرتن له هه ندیک گونا هه وان هه دنگ لی وه رگرتن و قسه نه کردن له گه ل موسولماناندا، نازار دانی دلی دایک و باوک، بوونی کینه له ناو دل و ده روندا، چونکه هه موو ئه وان هه ده قیان له سه ره که ری ده گرن له وهی نزا گیرا بیّت.

٨ - نزا کردن له حاله تی کدا مروّف له نیوان ئومید به خوداو ترس له ودا بیّت، خودای گه وره له چه ندین ئایه تی قورئاندا باسی ئه م دۆخه ی مروّفی خوداناس و نزاکار ده کات هه روه ک ده فه رمویّت: ((... وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ)) (الاعراف ٥٦) واته: داوای لی بکه ن و هاواری بکه نی به جوړیک که ترس له په روه ردگارو ئومید به ئه و تیکه ل بوویّت، به راستی رهحه تی خودا له چاکه کارانه وه نزیکه. یا خود ده فه رمویّت: ((... يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا ...)) (السجدة ١٦).

ئه و کات و حاله تانه ی زووتر نزیان تیدا گیرا ده بیّت

هه لبه ت وه ک باسکرا نزا کردن و پارانه وه له خودا کات و ساتیکی دیاریکراوی نیه، به لام سه ره پای ئه وه وه که له هه ندیک فه رموده و لی کدانه وهی زانایاندا ئاماره ی پی کراوه له هه ندیک حاله ت و کات و شویندا نزا زووتر گیرا ده بیّت له وان هه ش:

- ١ - نزا کردن له دوا ی نو یژه فه رزه کان.
- ٢ - نزا کردن له تاریکایی شه و به ره به یاندا.
- ٣ - نزا کردن له روژی هه ینی دا.
- ٤ - نزا کردن ی مروّفی سته م لی کراو.
- ٥ - نزا کردن ی دایک و باوک بۆ مژداله کانیا ن.
- ٦ - نزا کردن ی باوه ردار بۆ خوشک و برا موسولمانه کانی دیکه بی ئه وه ی خو یان ناگایان لی بیّت که نیشانه ی دلپاکی و دلسوزییه به رامبه ریان.
- ٧ - نزا کردن له پال که عبه دا.
- ٨ - نزا کردن له کاتی نا رهحه تی و لیقه وماندا به تایبه تیش ئه و حاله تانه ی مروّف دهستی له هه موو شتی ک ده پچریت و ته نها خودا ده می نیّت به هانایه وه بچیت.

پرسیار :

- ۱- بۆچی دەبیّت نزا بکەین و لە خودا بپاریینەوه ؟
- ۲- نزاکردن چ کاریگەریەك بەسەر دەرون و ژيانی مرۆقی باوەردارەوه بەجی دەھیلت ؟
- ۳- گیرابوونی نزا لەلایەن خودای گەرەوه چ پەيوەندیەکی بە رەفتار و ژيانی رۆژانەى مرۆقەوه هەیه ؟

گفتوگۆ :

بایەخدانی گەرەى زانستى پەرەپێدانی مرۆیی و دەرونزانی بە نزا و پارانەوه وەك هۆکاریك بۆ چارەسەرکردنی نەخۆشیە دەرونیەكان و هەست كردنی مرۆف بە ئارامی دەرونی لە چییەوه سەرچاوەی گرتووہ ؟

پېگەي رەۋىتى جان ئە ئىسلامدا

ئىسلام ئاينى سۈرۈشتى (فطرە) ى پاك و تەندروست و ژىرە پېگەيشتەكان و دەرونە خاۋىنەكانە، ئەگەر رەۋىتىش لە سەرجهەم ئاينە ئاسمانىەكاندا پېگەيەكى خولگەيى و بەھىزى ھەبۈبىت، ئەوا لە ئىسلامىشدا بە ھەمان شىۋە بەھىزىشە، بە جۇرىك دەتوانىن بلىين دواى باۋەر ئىسلام بە پلەي يەكەم پەيامىكى رەۋىتىيە .

ئىسلام ھەر لە يەكەم ساتى ھاتنە خوارەو و سەرھەلدانيدا، ھاوشان لەگەل دژايەتى كردنى بىروبۈرەو بۇچۈنى نەفامانەي ئەو سەردەمە، دژايەتى ئاشكراى خۇشى بۇ ھەموو ئەو رەۋىش و رەفتارانە راگەياندا كە ھەلقولۋى ئەو بىروبۈرە نەفامىيە بوون و لەگەل ئەو رىز و رۇلە نەدەگونجان كە خۇداى گەرە بە مرقۇى بەخشىۋەو دەخوازىت بەو شىۋەيە بژىت .

ئىسلام بەردەوام ھەولى ئەو دەدات كە ھەستى رەۋىشى لاي تاكى موسولمان پەرە پى بدات و واى لى بكات ژيانىكى پر رەۋىشى جان بباتە سەر، چونكە جانى و كەسىتى مرقۇف بە رەۋىشى بەرزەۋىيە و، ھەر ئەۋىش واى لى دەكات لاي خۇدا و خەلك و كۆمەلگە خۇشەۋىست بىت .

ھەرۋەھا رەۋىشە جانەكان ھۆكارىكى گىرىكى پىشكەۋتن و ئارامى و ئاسايشى كۆمەلەيتىن . رەۋىش خراپىش ھۆكارىكى ھەلۋەشاندەۋە و ئازاۋە و ئانارامى كۆمەلگەكانە.

ئىسلام ھانى مرقۇف و خەلكى دەدات بۇ پەپرەو كردنى رەۋىشە جانەكان ۋە دەيكات بە پىۋەرى دور و نىزىكى لە پىغەمبەرەكەي (دخ) لە رۇژى دواييدا . ھەرۋەك لەم بارەيەۋە پىغەمبەر (دخ) لە فەرمودەيەكدا دەفەرمۇيت: ((إِنْ أَقْرَبَكُمْ مِنْى مَنْزِلًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَحْسَنَكُمْ أَخْلَاقًا الْمَوْطُؤُونَ أَكْثَفًا الَّذِينَ يَأْلِفُونَ وَيُؤْلَفُونَ، وَأَبْغَضَكُمْ إِلَيَّ وَأَبْغَضَكُمْ مِنْى مَنْزِلًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ الشَّرَّارُونَ الْمُتَشَدِّقُونَ الْمُتَفِيقُونَ))، واتە: خۇشەۋىست ترين و نىزىكتىن كەستان لە منەۋە لە رۇژى قىيامەتدا ئەوانەن كە لە ژيانى دۇنيادا خاۋەنى رەۋىشى جان بوون. لە بەرامبەرەۋە پىغەمبەر (دخ) باس لەۋە دەكات كە رىق لىبۈۋە ترين كەستان بۇ من و دورترىنتان لىم لە رۇژى دواييدا زۇربلى و قسە زل و خۇ بە زل زانەكانتەنە، ئەوانەي كە گوى نادەن بە رەفتارى خۇيان و ۋا دەزانن تەنھا بە ھەندىك قسەي لوس و بىرىسكە دار ھەستى رەۋىشى خەلك تىردەكەن، لە كاتىكدا رەۋىش رەفتار و كىرەۋەيە، خراپ بەكارھىنانى زامانىش جۇرىكە لە رەفتار ناشىرىنى و رەۋىش نىزىمى.

ئىسلام لە قورئانەكەي خۇيدا بانگەشە بۇ رەۋىشە بەرزەكان دەكات و ھانى باۋەرداران و سەرجهەم خەلكى دەدا بۇ دەست گرتن بە چاكەكان و دوركەۋتەۋە لە ھەموو خراپە و رەۋىشە ناشىرىن و كردارە قىزەۋنەكان: ((إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ)) (النحل ۹۰) واتە: خۇدا فەرمان بە دادپەرۋەرى و چاكەكارى دەكات ۋە

قەدەغەى تاوان و خراپە و رەفتارە دزیوکان و زولم و نارەوایی دەکات و ئاموژگاریتان دەکات بۆ ئەوێ بە بێرتان بێتەو و توشی بێ ئاگایی نەبن و ئەرکەکانی سەرشارنتان بێر نەچیتەو.

بەلکو لە ریی وردبوونەو لە هەندیک فەرمودەى پیغەمبەر(دخ) ئەو دەخوینێنەو هەلەهەینجین کە رەوشت باشی لای خودا لە سەرگەرم بوون بە خوداپەرستییەو بە ریزترو باشترە کە وا لە خاوەنەکەى ناکات بایەخ بە رەوشتی جوان بدات: ((ان العبد لیبلغ بحسن خلقه عظیم درجات الآخرة و شرف المنازل و أنه لضعیف العبادۃ ، و انه لیبلغ بسوء خلقه أسفل درجة فی جهنم)) (ئەبو داود رێوایەتی کردووە).

واتە: مەرووف ئەگەر خواپەرستیشی زۆر نەبێت (لە دواى ئەنجامدانى فەرزهكان) ئەوا دەتوانیت لە ریی ژیان بە گوێرەى رەوشتە بەرزهكان بگات بە پلە و پایە و مەزلگایەکی مەزن و شکۆمەندی روژی دواى، لە کاتیکی بە هوێ رەوشت خراپییەو دەشییت بچیتە تونی دۆزەخەو، ئەمەش لە ئیسلامدا شتیکی سروشتییە، چونکە یەکیک لە بەرەمە شیرینەکانی عیبادەت و بەلگە لەسەر باش ئەنجامدانیان و تیکەلەو بونیان بە دل و دەرونی مەرووفەو باش ژیان و رەوشتی جوانی ئەو باوەردارانەیه کە ئەو خوداپەرستییە ئەنجام دەدەن بۆ نمونە خودای گەورە دەربارەى کاریگەرى نوێژ لەسەر ئاراستەى رەوشتی مەرووفی باوەردار دەفەرموێت: ((...إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ ..)) (العنکبوت ٤٥) واتە: لە راستیدا نوێژ خاوەنەکەى لە هەرچی کردەوێ خراپ و دزیو و نەشیاو دەگێرێتەو ، لەو سۆنگەشەو کە رەوشت جوانی لە مامەلە کردن لەگەڵ خەلکدا بەرجەستە دەبێت ، ئەوا رای خەلک لە بارەى کەسیکەو، حوکمدانە بەسەر رەوشتی ئەو کەسەدا، لە هەندیک فەرمودەى پیغەمبەریشدا هاتوو کە رای گشتی خەلک و حوکمدانیان بەسەر کەسیکدا لە روی رەوشتییەو شوین و پلە و پایەى ئایینی کەسەکە لای خودای گەورە دەست نیشان دەکات.

لەم بارەیهو لە پیغەمبەر دەگێرێتەو کە: ((ان النبي ﷺ) كان ذات يوم جالساً مع أصحابه ، فمرت جنازة أثنى الحاضرون على صاحبها خيراً فقال النبي ﷺ : وجبت ، و سكت ثم مرت جنازة أخرى فقال الحاضرون عن صاحبها شراً فقال النبي ﷺ : وجبت ، فسأله أصحابه عن معنى قوله وجبت في الحالتين المختلفتين ، فقال : ((أما الأول فأثنيتم عليه خيراً فوجب له الجنة ، وأما الثاني فقلت له شراً فوجب له النار)) ترمزى رێوایە تیکردووە.

واتە: روژیک لە روژان پیغەمبەر(دخ) لەگەڵ هاوێهەکانیدا دانیشتبوو ، تەرمیک بە لایاندا تێپەری و ئامادەبووان ستایشی چاکە و کارە باشەکانیان کرد پیغەمبەر(دخ) فەرمووی: بۆی بپرایەو یاخود چەسپا، جا بێ دەنگ بوو، دواى ماوەیهک تەرمیکى دیکە تێپەربوو ئەمجارەیان ئامادەبووان بە خراپە باسی خاوەنەکیان کرد، ئەمجارەشیان دووبارە فەرمووی: وەرگیرا یاخود چەسپا، جا هاوێهەلانی پرسى جیاوازی مانای بۆی بپرایەو (وجبّت) یان لە هەردوو شوێنەکەدا لێپرسی، ئەویش لە وەلامدا فەرمووی: هەرچی یەکەمیان بوو ئێو بەباش ناوتان بردو ستایشتان کرد بەهەشتی بۆ بپرایەو. بەلام دووهمیان کە بە خراپە ناوتان هینا دۆزەخ و ئاگری بۆ بپرایەو . ئەمەش ئەو دەگەیهنیت کە رازی بوونی خەلکی لە کەسیک بەلگەیه لەسەر رەوشت جوانی، ئەمەش لە پال باوەردا دەبێتە مایەى خودا لەخۆ رازی کردن و بە پیچەوانەشەو .

باوهردارانیش تیدهگهیه نیت که چاکه خوازی (البر) په یوه ندی به هه ندیک شتی رواله تییه وه نیه به لکو ناویشانه بو هه موو نهو کارو کرده وه چاک و جوانانه ی له هه سستیکی رهوشتی پاک و دلیکی روناک به باوهړ و خوشه ویستی خوداو خه لکی سه رچاوه ده گرن: ((لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ)) (البقرة ۱۷۷) واته: چاکه خوازی نه وه نیه روو بکینه روژه لات یاخود روژتاوا، به لکو چاکه بریتییه له وهی مروف باوهړی به خوداو روژی دوايي و کتیبه ناسمانیه کان و پیغه مبه ران بیټ، وه له گهل نه وهی که مال و سامانه که ی خوش دهویت به شی خزمانی هژار و بی باوکان و ریواران و داواخوانان (السائیلین) و نهو به ندانه ی لی بدات که ده یانه ویت له به رامبه ر پیدانی بری پاره نازادی خو یان بکړنه وه، هه روه ها نویژ ده کن و زه کات دده ن و په یمان به جی ده گه ینن کاتیک که په یمان دده ن، نه وانه ی له کاتی سه غله تی و برسیتی و روبه پروو بونه وه له جه نگدا نارام ده گرن به راستی نه وانه راستگو و له خودا ترسن.

پرسیار:

۱ - بوچی پیگه ی رهوشت له نیسلامدا به هیزه و له تهرانوی چاکه ی مروفی باوهرداردا له روژی دوايیدا قورسه ؟

۲ - لاوازی رهوشت له گهل بوونی خواپه رستی رواله تیدا چی ده گه یه نیت ؟

گفتوگو:

هاتنی پیغه مبه ر (دخ) بو ته و او کړدنې رهوشته جوانه کان چی ده گه یه نیت.

پېغەمبەر (دخ) سەرمەشقى مەزنى رەۋشنى بەرزو چاكەخوۋى

پېغەمبەر (دخ) مەزنىتىن سەرمەشقى رەۋشنى باۋەرداران و بەلكو سەرجەم رەۋش دۇستانە. قورئان دەربارەى پېغەمبەر (دخ) دەفەرموئىت: ((لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ
الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا)) (الاحزاب ۲۱). واتە: ئىۋە لە پېغەمبەر دا (دخ) سەرمەشقىكى باش و پېشەنگتان ھەيە چاكەخوۋە بۇ ھەموو ئەوانەى ئومىدىيان بە خودا و رۆژى دوايى بەستوۋە و يادى خودا زۆر دەكەن.

كەۋاتە بە گويىرەى دەقى قورئان و جيىكەۋتى ژياننامەى پېغەمبەر(دخ) خوۋشى ((پېغەمبەرى مەزنى سەرمەشقىكى رەۋشنى مەزنى باۋەرداران و بەلكو تەۋاۋى مەۋقايەتتە)).
ژيانى رۆژانەى پېغەمبەر(دخ) و مامەلە ھەلس و كەۋتى لە ناو خىزان و كۆمەلگەۋ لەگەل ھاۋەل و دوزمەكانىدا بە گشتى، ئەۋەمان بۇ دەردەخەن كە لە ھەموو كاتىكدا بە گويىرەى بىنەماكانى رەۋشە بەرزەكان جولائەتەۋە مامەلەى كىردوۋە، بە كىردەۋە ناۋەپۇكى ئىسلامى لە رىيى ژيانى خۇيەۋە بەرجەستە كىردوۋە و نىشانداۋە، بە جورىك كە دەتوانىن بلىين ۋەكو قورئاننىكى زىندو ۋابوۋە لە ناو خەلكىدا.

ھەر بۇيەشە كاتىك دەربارەى رەۋشنى پېغەمبەر (دخ) لە خاتوۋ عائىشەى ھاۋسەريان پىرسى، لە ۋەلامدا ۋتى: ((كَانَ خَلْقَهُ الْقُرْآنَ)) واتە: رەۋشنى ئەۋ قورئان بوۋ، واتە بەرجەستە كىردى ناۋەپۇكى قورئان بوۋ. رەۋشنى بەرزى پېغەمبەر (دخ) بەلگەيەكى بەھىزى راستى پېغەمبەرايەتى ئەۋە، خوداى گەۋرەش لە قورئاندا شايەتى ئەم رەۋشە مەزنى بۇ دەۋات و سەبارەت بەۋ دەفەرموئىت: ((وَأَنَّكَ لَعَلَى
خُلُقٍ عَظِيمٍ)) (القلم ۴). واتە: ئەى (مەھمەد) بە راستى تۆ لەسەر رەۋشنىكى يەكجار مەزنى.

لەم ئايەتەۋ ھەندىك لە ئايەتەكانى دواى ئەمىشدا بە جوانى تىدەگەين كە مەملانىي پېغەمبەر(دخ) لەگەل نەيارە ھاۋبەشى پەيداكەر و بى باۋەپەكانى سەردەمى خۇيدا مەملانى بوۋە لە نىۋان دوۋجور لە رەۋش، رەۋشنى باۋەپو پېغەمبەرايەتى، لەگەل رەۋشنى بى باۋەپى و ھاۋبەشى پەيداكەردن و نەقامى دا. ھەروەھا رەۋش دەبىتەۋە كە جەنگى پېغەمبەر (دخ) لە رەۋشنى گەۋرەيدا جەنگ و جىھادىكى ئەخلاقى بوۋە.

لەم سۆنگەشەۋە پېغەمبەر (دخ) پەيام و ئەركى پېغەمبەرايەتى خۇي بەۋە پىناسە دەكردو لىكدايەۋە كە ھاتوۋە رەۋشە بەرزەكان بەرەۋ تەۋاۋى بەرىت: ((إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ)) لىرەشدا جىيى خۇيەتى ئامارە بەۋە بىكەين كە (مەكارم الاخلاق) تەنھا باسى ھەندى رەۋشنى كۆمەلەيەتى ئاسايى ناكات بەلكو لە ناۋەپۇكدا ئامارەيە بە ھەموو ئەۋ بەھاۋ بىنەمايانەى كە كەرامەتى مەۋق دەپارىزن.

ھەر لەبەر ئەو شەخس خودای مەزن خۆی پێغەمبەری پێگەیاندا بوو لە ژێر چاودێری خۆیدا بووبوو نموونەى كەسێتیەكى مەزن و سەرمەشقیكى گەورە بۆ ھەموو مەوقایەتى بە گشتى و بە تایبەتیش بۆ شوێنكەوتوو و خوشەوستانى.

ھەر لە چوار چۆى رێنوینیەكانى خودای گەورە بۆ نامادەكردنى پێغەمبەر (دخ) بۆ ئەو ئەرك و سەرمەشقییە، لە قورئاندا روبەرووی دەفەرمویت: ((حُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ)) (الاعراف ۱۹۹) واتە: چاوە ھەڵە و كەم و كۆرپەكانى خەلكى بپۆشە (بۆ نموونە سەر لەو خەزم و دوستانە بدە كە سەردانت ناكەن، لەوانە ببورە ستەمت لى دەكەن، دیارە لە مەسەلە كەسایەتیکاندا و لە شوێنكەوتو دەتوانیت لیان خوش نەبیت و دەستەلاتى ئەوەت ھەبە مافى خۆتیا لى بێستەتەو). فەرمان بە چاكە بكە و روو لە كەسانى نەفام وەرگیرە و باوەخیان پى مەدە، بێنە و بەرەیان لەگەڵ مەكە و مەچۆرە ئاستى ئەوانەو، یەكێك لە رەوشتە ھەرە بەرزەكانى پێغەمبەرىش (دخ) لیبور دەبێ بوو، كە یەكێكە لە مەزنتەین فەزەلەتە رەوشتیەكان.

بەم جۆرە ئێمە لە بوارە جۆراوجۆرەكانى ژيانماندا دەتوانین بە شوێنكەوتنى ئەم سەرمەشق و رابەرە رەوشتیە گەورە خۆمان بە چاكەخوای برازینیەو و ژيانكێ ئارام و بەختەو بەسەر بەرین، لیڕەشەو خۆیندەو ژياننامەى پێغەمبەر (دخ) و ناسینی كەسایەتى ئەو بە درێژایى تەمەنى و بە تایبەتیش سەردەمى پێغەمبەرەى تەبەكەى دەبێتە، ئەركى سەرشانى ھەموو باوەردار و شوێنكەوتوویەكى، چونكە ئێمە تا باشتەر و قوڵتر لە ژياننامەكەى شارەزا بین و رەفتار و ئاكارى بەرزى بناسین، كارێگەرى بۆ سەرمان زۆرتر دەبێت و دەتوانین باشتەر سود لە سەرمەشقى و نموونەى ئەو وەرگیرین و لە رووی رەوشتیەو بەرەو بەرزى و پێگەیشتوویى زیاتر بچین، ئەویش تەنھا رەنگدانەو یەكێ ئەم ئایەتە قورئانیە كە لە دەسفی پێغەمبەردا (دخ) دەفەرمویت: ((وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ)) (الانباء ۱۰۷)، واتە: ئێمە تۆمان بۆ ئەو رەوانە كردووە ببیتە سەرچاوەى سۆزو بەزەبى بۆ جیھانیان.

ئەو تەنھا لەگەڵ شوێنكەوتووانى خۆیدا سینە فراوان و لیبوردە نەبوو، بەلكو لەگەڵ شوێنكەوتەى ئایەنەكانى دیکەو بە گشتى ھەموو مەوقەكاندا بە ھەمان رۆحەو مامەلەى كردووە، ھەر لەم پێناوەشدا جەختى لەسەر رەوشتى یەكسانى دەكردووە زۆر ھەولێ دەدا مەوقەكان لەو تەبەگەى نیت كە ھەموویان ئەو یەك دایك و باوك و لەیەك بنەرتەو ھاتوون، بۆیە دەبێت لەگەڵ یەكیدا بە گیانى براپەتەى و لیبوردەییەو بجۆلێنەو.

بۆیە دەبینین لە وتارى جەجى مائناوایى دا روو دەكاتە ھاوڵەكانى و دەفەرمویت: ((إِنهَا النَّاسُ مِنْ كُنْتَ أَخَذْتَ لَهُ مَالاً فَهَذَا مَالِي فَلْيَأْخُذْ مِنْهُ، وَمَنْ كُنْتَ ضَرَبْتَ لَهُ ظَهْرًا فَهَذَا ظَهْرِي فَلْيَضْرِبْهُ، إِنهَا النَّاسُ كُلُّهُمْ لَأَدَمُ وَأَدَمُ مِنْ تَرَابٍ لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَى أَعْجَمِيٍّ وَلَا لَأَعْجَمِيٍّ عَلَى عَرَبِيٍّ إِلَّا بِالتَّقْوَى)). واتە: ئەى خەلكینە مأل و سامانم لە ھەر كەسێك ستاندبێت ئەو مألەكەم و با بێت مافى خۆى وەرگیرتەو، وە قامچىكەم لە پشتى

ههركهسيك داييت ئهوه پشتم با ليى بداتهوه، ئهى خهلكينه ههمووتان لهئادهمن و ئادهميش له خوئه، نه
عهرب ريژى ههيه بهسهر غهيري عهربدا نه غهيري عهربيش ريژى بهسهر عهربدا ههيه، تهنها به
لهخودا ترسان و كردهوهى چاكه نهبيت.

پرسیار:

بوچی خودای گهوره به پيغه مبهەر (دخ) دهفهرمويت تو لهسهر رهوشتيكي بهرزی ؟

گفتوگو:

پيشهنگی پيغه مبهەر (دخ) له رووی رهوشتييهوه بو موسولمانان چی دهگهيه نيت.

هه‌ندیک له‌ خه‌سه‌ته‌کانی ره‌وشت له‌ ئیسلامدا

ره‌وشت له‌ ئیسلامدا چەند تایبه‌تمه‌ندی و خه‌سه‌له‌تیکی تایبه‌ت به‌ خۆی هه‌یه‌ له‌وانه‌ش :

په‌یه‌وه‌ندی ره‌وشت به‌ بیروباوه‌ره‌وه‌ :

خودای گه‌وره‌ به‌لێنی داوه‌ که هه‌ر که‌سیک پابه‌ندی ئاکار و ره‌وشته‌ جوانه‌کان بی‌ت و کرده‌وه‌ی باش نه‌جام بدات به‌ به‌هه‌شت پاداشتی بداته‌وه‌، خودای گه‌وره‌ ده‌فه‌رمو‌یت: ((مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنَّىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ)) (النحل ٩٧) واته‌: هه‌ر که‌سیک له‌ هه‌ردوو ره‌گه‌زه‌که‌ چاکه‌کار بی‌ت له‌ پاداشتی نه‌وه‌دا له‌ ژيانیکی خو‌شدا ده‌یزێه‌نین وله‌ قیامه‌تیشدا به‌ گو‌ی‌ره‌ی باشت‌ترین کرده‌وه‌ی پاداشتی ده‌دینه‌وه‌. ئه‌مه‌ش له‌ به‌یه‌که‌وه‌ گرێدانی ناین و ره‌وشت جوانی له‌ قورئان و فه‌رموده‌کانی پی‌غه‌مبه‌ردا به‌ جوانی ده‌رده‌که‌و‌یت، چه‌نده‌ها ئایه‌ت له‌ قورئاندا ئاماژه‌ به‌ په‌یه‌وه‌ندی توندو تۆلی نی‌وان باوه‌ر و کرده‌وه‌ی چاک‌وره‌وشت ده‌که‌ن، وه‌ ده‌یخه‌ینه‌ ڕوو که‌ باوه‌ر و بیروباوه‌ر مرو‌ف له‌ خراپه‌ و ره‌وشتی نزم ده‌پاریزن بۆ نمونه‌ ده‌بینین له‌ قورئاندا له‌ کاتی‌کدا داوا له‌ باوه‌رداران ده‌ک‌ری‌ت ده‌ست به‌ یه‌کیک له‌ ره‌وشت و ئاکاره‌ جوانه‌کانه‌وه‌ بگرن له‌ پی‌شه‌و بیرێ نه‌وه‌یان ده‌هینێته‌وه‌ که‌ ئه‌وان باوه‌رداران و ئه‌مه‌ش ئه‌و هه‌لو‌ی‌سته‌ ره‌وشتیه‌یان لی ده‌خوای‌ت، بۆیه‌ ئه‌گه‌ر باوه‌ر دره‌ختیک بی‌ت یه‌کیک له‌ به‌ره‌ شیرینه‌کانی چاکه‌خوای‌ی و ره‌وشت به‌رزیه‌.

گه‌ر سه‌یری سه‌ره‌تای سو‌ره‌تی (المؤمنون) ی‌ش بکه‌ین ده‌بینین باسی کو‌مه‌لێک کاری چاک و ره‌وشتی به‌رز ده‌کات که‌ به‌ره‌می باوه‌ر و باوه‌ردارانی راسته‌قینه‌یان پی‌ ده‌ناسری‌ته‌وه‌: ((قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۝۱ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ۝۲ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ۝۳ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ ۝۴ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ۝۵ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ۝۶ فَمَنِ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ۝۷ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ۝۸ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ۝۹ أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ۝۱۰ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝۱۱)) (المؤمنون ۱-۱۱).

واته‌: به‌پراستی باوه‌رداران سه‌ره‌راز بوون ئه‌و باوه‌ردارانه‌ی ئه‌م سیفه‌تانه‌ی خو‌اره‌وه‌یان تی‌دا

بی‌ت:

ا - ئه‌وانه‌ی که‌ به‌ ملکه‌چی نو‌ی‌ژه‌کانیان ده‌که‌ن.

ب - ئه‌وانه‌ی گو‌ی به‌ قسه‌ی هیچ و پوچ و نزم و بی‌ ئامانج ناده‌ن و پ‌شتی لی هه‌ل‌ده‌که‌ن.

ج - ئه‌وانه‌ی زه‌کات ده‌ده‌ن.

د - ئه‌وانه‌ی داو‌ی‌نی خو‌یان ده‌پاریزن و داو‌ی‌ن پاکن و په‌یه‌وه‌ندی جنسیان ته‌نها له‌گه‌ل هاوسه‌ری شه‌رعی خو‌یاندايه‌، چونکه‌ ئه‌و که‌سانه‌ی له‌وه‌ تی‌په‌رن و چاو‌یان له‌ شتی دیکه‌ بی‌ت له‌و مرو‌فانه‌ ده‌ژمی‌رد‌ری‌ن که‌ سنوره‌کانی خودایان شکانه‌وه‌و ده‌ست‌دری‌ژیان کردووه‌.

3.

پرسیار :

- ۱ - چۆن له پهيوهندی رهوشت به ييروباوهری موسولمانهوه تى دهگهيت ؟
- ۲ - دهبيت ييروباوهر چ کاريگهريهکی بۆ سه رهوشتى موسولمان ههبيت ؟

گفتوگۆ :

بۆچی ههنديک کهس سه رهپای ئهوهوی باوهردارن رهوشتيان له ههنديک رووه رهنگدانهوهی
ييروباوهرکهيان نيه ؟

وانەى نۇيەم

ھۆيەكانى پەرۋەردەگىردنى رەۋىتى

پەرۋەردەگىردنى رەۋىتى لە ئىسلامدا ھۆى جۇراۋجۇرى خۆى ھەيە كە بە شىۋەيەكى پۈزەتيفانە كار لەسەر پەرۋەردەى تاك و كۆمەل دەكات.

با بزانين واتاي پەرۋەردەى رەۋىتى و بايەخ و ھۆيەكانى چين ؟

واتاي پەرۋەردەى رەۋىتى

پەرۋەردەى رەۋىتى لە ئىسلامدا بىرىتىيە لە كار كىردن لەسەر رەۋىتە جوانەكانى لە دەرونى باۋەرداران بە گىشتى و بە تايىبەتەش نەۋەى نۆى .

لە پىناۋ راست كىردنەۋەى رەقتارو پاككىردنەۋەى و پاراستنيان لە لادان و ھەلخلىسكان و دورخستەنەۋەيان لە رەۋىتە ناشىرىنەكان و چاندىنى تۆى لە خودا ترسان لە دل و دەرونياندا.

رواندىنى رەۋىتە جوانەكانىش لە رىي چەند ھۆيەكەۋە دىتە دى لە وىنەى سەرمەشقى باش، فىركىردنى راستەوخۇ، چاۋدىرى خودى، خوداپەرستى و ئامۇژگارى، ئاراستەكىردن، ترساندن و ئومىد خستەنەبەر (الترغيب والترهيب).

بايەخى پەرۋەردەى رەۋىتى

بايەخى پەرۋەردەى رەۋىتى لەۋەدايە رەۋىتە ئىسلاميەكان بە تاكەكان دەناسىنىت و ئامادەيان دەكات بۇ ئەۋەى رەۋىتەكان و ئەۋەى فىرى بوون لە ژياناندا پيادەى بكەن و بە رەقتارى رۇژانە و ھەلس و كەۋتياۋە ديار بىت.

كەۋاتە پەرۋەردەى رەۋىتى ئىش لەسەر بلاۋكىردنەۋەى رەۋىتە و فەزىلەت لە ناۋ كۆمەلگە و ھۇشياركىردنەۋەى خەلك بەرامبەر رەۋىتە ناشىرىنەكان دەكات، بۇ ئەۋەى مرقۇقەكان بتوانن ھەلس و كەۋتى خۇيان بەجۇرىك بگۇپن كە لەگەل رىنوئىنيەكانى پەرۋەردىگارو رەۋىتە بەرزەكان بگۇنجين و مرقۇق لە مامەلە كىردنيدا رەچاۋى بنەما رەۋىتەيە جوانەكانى وەكو دادپەرۋەرى، چاكەخۋازى، چاۋپۇشى و لىبوردەيى و بەدەمەۋەچوون و مېھرەبانى و سىنەفراۋانى و ... ھتە، بكات.

شىۋازەكانى پەرۋەردەى رەۋىتە

باسمان لەۋە كىرد كە پەرۋەردەى رەۋىتە لە روانگەى ئىسلامەۋە لە رىي چەندىن ھۆۋە ئەنجام دەدرىت: سەرمەشقى چاكە (القدوة الصالحة): پەرۋەردەكىردن بە سەرمەشقى چاكە لە كارىگەرترين ھۆيەكانى

پەرۋەردەى رەۋىتەيە: بۆيە ئىسلام زۇر بايەخى بەم ھۆيە داۋە: ((لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ

حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَذِيًّا)) (الاحزاب ۲۱). واتە: بۇ ھەموو ئەۋانەى

ئومىدىيان بە خۇداو رۇژى دوايى بەستۆتەوۋو زۆر يادى خۇدا دەكەن لە پىغەمبەردا سەرمەشقى چاكەيان ھەيە و دەست دەكەيىت.

بۆيە پىيويستە ئەوانەي پەرۋەردەي رەۋىشتى كەسانى دىكە دەكەن، ھەولبەدەن خۇيان لەو رۈۋە نموۋنە پىشەنگ بىن و ئاسەۋارى ئەۋەي بانگەشەي بۇ دەكەن بە ژيان و رەفتارىانەۋە ديار بىت. ئەركى سەر شانى ھەر باۋەردارىكىشە برا بىت ياخۇد خوشك و باوك و مامۇستا و كاربەدەست و خاۋەن ھەر پىشەيەك بىت. جگە لە بۋارە گشتىيە ئىسلامىيەكە ۋەك موسولمانىك لە بۋارەكەي خوشيدا رەمىزى پاكي و دىسۆزى و پىشەنگى بىت و پىش قسەي بە كردهۋە ھەلە رەۋىشتىيەكان بۇ دەۋرۋەرى راست بكاتەۋە، ئىمە ھەر يەكەمان ئەگەر قوتابى بىن لەبەردەم يەككى دىكەدا و شتيان لى فير بىن لە ھەمان كاتدا كەسانىك ھەن چاويان لەسەر ئىمەيە و شتمان لىۋە فير دەبن.

ۋەك لاۋىكى باۋەردار و ھۆشيار و خاۋەن پەيام نابىت رىگە بە خۇمان بەدەن خەلكى شتىك لە ئىمەۋە فير بىت كە لەگەل بىنەماي ئىسلام و بەھا رەۋىشتىە جوانەكان نەگونجىت، پىغەمبەر(دخ) دەفەرمويىت: ((كلکم راع، وکلکم مسؤول عن رعيتہ)) ھەريەكەتان لەۋكەسانە لىپرسراۋە كە شتى لى ۋەردەگرن و چاويان لە ئەۋە. ھەرۋەھا دەفەرمويىت: ((من سنَّ سُنَّةً حَسَنَةً، فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا، مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَجْزَائِهَا شَيْءٌ، وَمَنْ سنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً كَانَ عَلَيْهِ وَزْرُهَا وَمِثْلُ وَزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهَا شَيْءٌ)). واتە : ھەركەسنىك لە چۈرچىۋەي ئىسلامدا رىچكە و رىيازىكى باش دابىنىت ئەۋە پاداشتى ئەۋە و ھەموو ئەۋ كەسانەشى دەريتەۋە كە ئەۋ كارە جوانە لەۋەۋە فيردەبن و دىكەن، بە پىچەۋانەشەۋە ھەركەسنىك نمونەيەكى ناراست و خراپ نىشان بدات و خەلك بەكونە ژىركارىگەرى ئەۋا ئۇبالى خۇي و ھەموو ئەۋ كەسانەي ئەۋ كارە دەكەن، دەكەيىتە ئەستۆي ئەۋ.

بۆيە لاۋىكى باۋەردار دەبىت ھەر لە تافى لاۋىتىيەۋە خۇي لەسەر ئەۋە پى بگەيەنىت كە نەك ھەر خۇي نمونەي رەفتار و ئاكار جوان بىت، بەلكو لەم رۈۋە كار لەسەر دەۋرۋەركەشى بكات و بىيتە ھىمايەكى چاكەخۋازى و مېھربانى و خزمەت و خوشەويستى و پەرۋىشى بۇ كەسانى تر .

بۇ ئەۋەي مرقۇف لەم رۈۋەشەۋە سەركەۋتوو بىت ھەلباردنى ھاۋرى ھەمىشەيەكانى گرنگە. دەبىت كەسانىك بكات بە ھاۋرىي خۇي و راز و نيازىان لەگەل بگۈرپتەۋە لە روۋى رەۋىشتىيەۋە لەكەدار نەبن و خراپەكار نەبن بۇ ئەۋەي بە خراپەكانيان كاريگەر نەبىت، پىغەمبەر(دخ) دەفەرمويىت: ((المرء على دين خليله، فلينظر أحدكم من يخالل)) (ترمىزى رىۋايەتى كرىۋە). واتە مرقۇف لەسەر رىيازو رىچكەي ھاۋرىكەيەتى. بۆيە دەبىت بزانىت كە كى دەكات بە ھاۋرىي خۇي زۆر گرنگە مرقۇف ھاۋرىيەتى كەسانى بە ھىممەت و ۋرە بەرزو بە ئىرادەۋ گەشپىن و ئەرىنى و سەركەۋتوو بكات. بۇ ئەۋەي لە ژىنگەيەكدا بژى بەرەۋ نەفس بەرزى و سەركەۋتوۋىي ماددى و مەعنەۋى بەرىت، بتوانىت يارمەتى ئاستەكانى تريش بدات بۇ ئەۋەي چاۋ لە ژىنگەيەكى رەۋىشت بەرزترو رەۋىشتى دىكە و سەرفرازتر بېرن.

خویندنه وهی ژیاننامه ی پیغه مبهرو سهرکرده و پیشهوا مهزنهکانی میژووش سودیکی زۆر به مروّف دهگهیهنیت، چونکه له ئەزموونی ئەوانهوه فیّری زۆرشت دهبیّت و هانی ددهن بۆ هیممهت بهرزی و ئاکار جوانی، له ههموو ئەوهی باسماں کرد دهگهینه ئەوهی ئهرکی لاوی باوهردار و ههموو مروّفیکی ژیر و چاکهخوزه له ژيانی خویدا چاو لهو کهسانه بکات به رهوشت بهرزی و شایستهیی و ئامانج بهرزی ناسراون و خووشی ببیته سهرمهشقیکی باش بۆ دهووبههرکهی.

پرسیار :

۱. گرنگی پهروهردی رهوشتی له چیدایه ؟
۲. چۆن سود له سهرمهشقه رهوشت بهرزدهکان وهربگرین ؟

گفتوگۆ :

چۆن خۆمان پۆلمان له پهروهردکردنی رهوشتی خۆماندا ههبیّت ؟

وهرزی دووهم

ئىسلام و مافەكانى مرۇق

ئەمىرۇ مافەكانى مرۇق لە جىھاندا بايەخىكى زۆرى پى دەدرىت و جاپنامەى گەردونى مافى مرۇقىش بە يەككە لە دەسكەوتەكانى مرۇقايەتى لە سەدەى بىستەمدا دادەنرىت، ئىمە لەم بەشەدا ھەولەدەين بە كورتى لە روانگەى يىرى ئىسلامىيەوە باسى ئەم مافانە بكەين و ھەندىك لە مافەكانىش بە درىژى بخەينە پوو.

پىناسەى مافەكانى مرۇق و بەشەكانى:

مافەكانى مرۇق برىتىن لەو مافانەى كە مرۇق بە حوكمى ئەوەى مرۇقە دەستى دەكەوئىت و لىيان بەھرەمەند دەبىت و لەگەل لەدايك بوونىدا لە دايك دەبن و بە كۆچى دوايىشى كۆتاييان پىدەت، بە مەبەستى پارىزگارى كردن لە قەوارەو كەسىتى و پاراستنى خۇى و ئەو بەھايانەى بەووەو بەندن. كەواتە مافەكانى مرۇق ھەروەك لە پىناسەكەشدا دەردەكەوئىت، لەسەر يىرۆكەيەكى بنەرەتى دادەمەزىت، كە ئەويش مرۇق بوونى مرۇقە. واتە مرۇق بە حوكمى مرۇق بوونى و بەدەر لە رەنگ و روخسارو رەگەز (واتە نىرو مى) و نەتەووە نەژادو ئايىن و رەگەزو پىگەى كۆمەلەيەتى، خاوەنى كۆمەلەىك مافى خودا پىداوو و سىروشتىيە و پەيوەستە بە خودى مرۇق بوونى ئەووەو و بۇ ھىچ كۆمەلگە و دەولەت و ھىزىك نىيە ئەم مافانەى لى زەوت بكات. چونكە مافەكانى دەكەونە پىش دروست بوونى دەولەت و كۆمەلگەشەو. بەلكو لەسەر ھەموو دەسەلات و حوكمەتىك پىويستە بەدەقى ياسا و بە كەردەو بىناپارىزىت و كەش و ھەوايەك بخولقىنىت مرۇق لىيان بەھرەمەند بىت و سوديان لى وەرگىت، دەنا بە دەسەلاتىكى نادادپەرەو و ستەمكار لە قەلەم دەدرىت.

ئىسلام و كەرامەتى مرۇقايەتى و مافەكانى مرۇق

كەرامەتى مرۇق سەرچاوەى سەرچەم مافە بنەرەتەكانىيەتى، كەرامەت بەلگەى مرۇقايەتى مرۇقە كە لە ئازەل و گيانلەبەرانى دىكە جىاي دەكاتەو، كەرامەتى مرۇق گەورەترىن پاسا و ھاندەرى مرۇق بوو لە مىژوودا بۇ جىلئىزكردن بە داب و نەرىت و ياسا توندو تىزەكان و گۆرانيان بە رىسا ئايىنيە مېھرەبانەكان و ياسا نەرمەكان. لە (جاپنامەى گەردونى مافەكانى مرۇق) يشدا كە لە سالى ۱۹۴۸ دەرچوو، ھاتوو: ((داننان بە كەرامەتى خوداپىداو و يەكسانى مرۇقەكان وە بە مافە چەسپاوە يەكسانەكانيان، برىتييە لە بناغەى ئازادى و دادپەرەرى و ئاشتى لە جىھاندا)) . لە (بەياننامەى نۆدەولەتى مافە مەدەنى و سىاسى) يەكانىشدا كە سالى (۱۹۶۶) دا دەرچوو، ھەمان بۆچوون دوبارە كراوئەتەو و تىايدا ھاتوو: ((ھەموو ئەم مافانە لە كەرامەتى يەكسانى مرۇقەكانەو سەرچاوەى گرتوو)).

دواى ئەوئەش رېزگرتنى ئەم كەرامەتە لە كاتى چەسپاندنى سزای ياسايشدا بە پيويست داناو، كەواتە كەرامەتى مەرۆف سەرچاوەى سەرەكى و گەرەبى مافەكانى مەرۆفە.

ئايىنە ئاسمانىيەكان ھەميشە جەختيان لەسەر كەرامەتى خودا پيڤداوى مەرۆف كەردۆتەو، قورئان كەرامەتى مەرۆفى بە يەكەك لەو نىعمەتە تانە داناو خوداى گەرە بە مەرۆفى بەخشىو و بە ھۆى ئەوئەش و ھەزەل و رېزى بەسەر تەواوى بەدپەيئەراوەكانى دىكەى خۆى لەم گەردونەدا داو و مەرۆفى كەردە بە سەردارى بوونەو: ((وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ

عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا)) (الاسراء ۷۰). واتە: ئەم رېز لېئانەش لە مەرۆف كەردىيەتى بە جېنشېن لەسەر زەوى و، تەواوى خېرو بېرەكانى ئاسمان و زەوى خستۆتە بەردەست.

كەرامەت و ئەم بەخششانەى خوداش بۆ ھەموو مەرۆفەكە بە ھوكمى مەرۆف بوونى و بى ئاوردانەو لە رەچەلەك و بنەچەو رەگەزو رەنگ و نەژاد و ئاين و پېگەى كۆمەلەيەتى، چونكە خوداى گەرە كەرامەتى بە جۆرى (جنس) ى مەرۆف بەخشىو نەك بە دەستەيەك لەوان، بۆ نمونە بە باو و پەرداران ياخود بە پياوان و ئەوانى دىكەى لى بى بەش بن، لە روانگەى ئىسلامەو مەرۆفەيەتى بە سەرچەم ئاين و نەتەو و زمان و رەگەزو رەنگەكانىيەو يەك سەرچاوەيان ھەيە و لە يەك (نفس) كەوتوونەتەو و خوداى گەرەش كەرامەتى بەو (نفس) ە بەخشىو. ھەر بۆيە كاتىك پېغەمبەر (دخ) لەبەر تەرمى جولەكەيەك وەك رېز گرتن ھەلدەستىت، يەكەك لە ھاوئەكانى پيى دەلېت : ئەى پېغەمبەرى خودا ئەو تەرمە جولەكەيە (وەك ئەوئەى پيى بېلېت شاھەنى ئەو نىيە پېغەمبەرىكى خودا لەبەرى ھەلبەستىت) بەلام پېغەمبەر (دخ) بە ئىلھام وەرگرتن لەو (نفس) ەى سەرەتاو كەرامەتى يەكسانى خودا پيڤداوى مەرۆف بە مەرۆفەكان، وەلامى دايەو و ھەرمووى : أَلَيْسَ نَفْسًا ؟ . ئايە (نفس) نىيە؟ واتە: مەرۆف نىيە ؟ كە دىوى دووئەى نەوتراوى ھەرمودەكە روونەو ئەو دەگەيەنېت چونكە بە ھەناسەى خودا ژياو و مەرۆفەو مەرۆفەش بە ھوكمى مەرۆف بوونى بەدەر لە ئاين و مەزھەب و رەنگ و زمانى دەبېت رېزى لى بگريو و سوكاىەتى پى نەكەين.

سەبارەت بە دادپەرورەيش ئەوئەدە بەسە كە بزائين خوداى گەرە ئامان لە رەوانەكەردنى سەرچەم پېغەمبەرانى خۆى لە مېژوودا لە بەرپا كەردنى دادپەرورىدا كورت كەردۆتەو و دەفەر مويت: ((لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ...)) (الحديد ۲۵) واتە: ئىمە پېغەمبەرانى خۆمان بە بەلگەى ئاشكرا و روونەو رەوانە كەردن و، كەتېب و تەرازوومان لەگەل ئايدونەتە خوارەو بۆ ئەوئەى خەلكى دادپەرورەى بەرپا بگەن.

دادپەرورەيش يەكسانى لە خۆ گرتوود، واتە يەكسانى بەشېكە لە دادپەرورەى، ھەرەكو چۆن (ئازادى) يش بەشېكى دىكەيەتى، يەكسانىش لېرەدا واتە سەرچەم مەرۆفەكان لە نەوئەى ئادەم و يەك دايك و باوكيان ھەيە، ئادەميش لە خاك دروست كراو، بەم جۆرەش ھەمويان لەبەردەم ياسادا يەكسان و

ھەمووشيان شايستەى ئەو ەن بېنە خاوەنى ئەو مافانەى بۇ مرۆڤ ديارىكراون، يەكسانى
 مرۆڤەكانىش لە كەرامەت و مرۆڤايەتيدا پايەيەكى گەورەى مافەكانى مرۆڤە .
 ھەرودھا لە فەرمودەيەكى قودسيدا ھاتووە، خوداى گەورە دەفەرمويّت : ((يا عبادي : اِنِّي حَرَمْتُ الظُّلْمَ عَلَى
 نَفْسِي، وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا فَلَا تَظَالَمُوا)). واتە: ئەى بەندەكانم بە راستى من ستەمم لەسەر خۆم حەرام
 كردووە ، لە نىوان ئىوەشدا حەرام و قەدەغەم كردووە بۆيە ستەم لە يەكدى مەكەن.
 مافەكانى مرۆڤيش لەم سەردەمەدا ئەگەر جوان جى بەجى بگرين تا رادەيەكى زۆر ريگە لەو دەگرين
 مرۆڤەكان ستەم لە يەكدى بکەن و دەسەلاتە ستەمكارەكان دابمەزرين و بينە كايەو.

پرسیار :

۱. ئىسلام چۆن دەروانىتە كەرامەتى مرۆڤ ؟
۲. ئايە لە ئىسلامدا جياوازی لە نىوان كەرامەتى مرۆڤ و مرۆڤىكى دىكە ھەيە ؟

دەستە بەریه کانی

ئىسلام بۇ مافى ئاسایشى تاکە کەس

ئىسلام مافى ئاسایشى تاکە کانی ھەروا بە گشتى وەك بنەمايەك مسۆگەر نەکردوو. بەلكو كۆمەلێك رێسای داناوہ بۆ دەستەبەرکردنى مافەکانى بە تايبەتیش لە بوارى ياسا و دادگاكاندا لە گرنگترین ئەو دەستەبەریانەش ئەمانەى خوارەوہن:

١ - بنەماى كەسێتى بوونى لێپرسراوێتى تاوانكارى (مبدأ شخصية المسؤولية الجنائية) ئەویش ئەوہیە كە ھەموو كەس لە كردهوہكانى خۆى لێپرسراوہ و لە تاوانى كەسێكى ديكە لێى ناپرسرێتەوہ و بە ھۆى خراپەى يەكێكى ديكە سزا نادرێت: ((وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى...)). (فاطر ١٨) واتە: ھىچ كەس ئۆبالی تاوانى كەسى ديكەى ناكەوێتە ئەستۆ.

پێغەمبەرىش(دخ) لە فەرمودەيەكدا دەفەرموێت: ((لَا يُوْخَذُ الرَّجُلُ بِجُرِيْرَةٍ اِىَّه وَلَا بِجُرِيْرَةٍ اُخْرَى)). واتە: مەروۇف بەھۆى تاوانى باوكى ياخود براكەيەوہ لێى ناپیچرێتەوہ و دووچارى لێپرسراوێتى نابێت، لێرەشەوہ رەفتارى دوژمنایەتى لە ناو خێلەكانداو رەفتارى دەسەلاتە ستەمكارەكان كە كەس و كارى مەروۇف لەسەر ھەلویست ياخود تاوانى كەسێك خێزانێك ياخود بنەمالەو خێلێك ئازار دەدەن و ئاسایشى ژيان و شەرف و مالیان دەخەنە مەترسییەوہ، نائىسلامى و ناپەرەوايە.

٢ - مافى شەرى بوون ياخود ياسایى بوونى سزا و تاوانەكان: واتە: ھىچ تاوانێك سزای لەسەر نیە مەگەر لە پێش ئەوہوہ مەروۇفەكان لە ئەنجامنەدانى ھۆشیار نەكرابنەوہ و قەدەغە بوونى رانەگەيەنرابێت. ئەمەش لە ياسای دانراوى سەردەمدا بە بنەماى: (ھىچ تاوان و سزايەك بە گوێرەى ياسا نەبێت بوونى نیە) ناودەبرێت، چەندین ئایەت و فەرمودەمان ھەيە جەخت لەسەر ئەم بنەمايە دەكەنەوہ: ((وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ تَبْعَثَ رَسُولًا)) (الاسراء ١٥) واتە: ھىچ گروپ و نەتەوہيەكمان سزا نەداوہ پێش ئەوہى پێغەمبەریان بۆ رەوانە بكەین و حەلال و حەرامیان بۆ روون بكاتەوہ.

بە گوێرەى ئەمەش ئىسلام لایەنگرى دەولەتى ياسايە و نابێت كەس لە دەرەوہى ياسايەكى پەپرەوكرائى دادپەرورانەو بنەما شەرىيەكان دووچارى لى پێچینەوہ بێت و ماف و ئەركەكانى فەرمانپەرەواو ھاوڵاتیانیانیش رون و ئاشكرا بێت.

٣ - بنەماى نەگەرەنەوہى كاریگەرى ياساكانى سزادان بۆ پێش دەرچونیان (مبدأ عدم رجعية القوانين): چونكە خەلكى لە كاتیكدا لە ماف و ئازادیەكانى خۆیان بەھەرمەندن لەو كاتانەى ئەوہى دەيكن رى پێدراوہ و ھىچ قەدەغەيەكى ياسایى لەسەر نیە، ئەگەر ئەم بنەمايە نەبوايە دەترسان لەوہى لە دواپۆژدا ئەم رەفتارانە بە ياسا قەدەغە بكرێن و لەسەرى سزا بدرێن و بەمەش ھەستیان بە دانیایى نەدەكرد.

كاتيڭ زينا و دزى و خواردنه وه و بوختان كردن له قورئاندا حهرام كران ئه وه دهقانهى لهم روه وه دابهزين بهسهر ئه م رهفتارانهدا له پيش دابهزينهكهدا جي بهجي نهكران و له دواى ئه وه وه دهست به پياده كردنيان كرا .

٤ - بنه مای له بنه پرتدا هه موو كهس بى تاوانه :

له روانگهى ئيسلامه وه هه موو مروفيك بى تاوانه تا له رى رى و شوينه ياسايى و دادگاييه كانه وه تۆمه تيكي به سهردا ساغ ده بيه وه ، پيغه مبه ر(دخ) ده فهرمويت: ((كُلْ مَوْلُودٌ يُؤْتَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ)). واته: هه موو منداليك به پاكي له دايك ده بيه و هيج تاوان و خراپه يه كى له گه ل له دايك نابيه .

يه كيك له به ره نجامه كانى ئه م بنه مايه ش ئه وه يه ئه گه ر يه كيك باسى ئه وه بكات مافى به لای يه كيكي ديكه وه يه ، ده بيه ئه م داواكاره به لگه و شايهت بينيه بۆ چه سپاندنى داواكهى و كهسى شكات ليكر او داواى به لگهى لى ناكريه بۆ رهت كردنه وهى ئه و داوايه ، چونكه له بنه پرتدا وا دانراوه كه مافى كهسى لا نيه ، هه روه ها يه كيكي ديكه له به ره نجامه كانى بنه ماكه ئه وه يه ئه گه ر گومانىك له كي شه يه كدا هه بوو له به رده م دادگا به قازانجى لايه نى سكالاليكر او و تۆمه تبار ليكه ده دريه وه و يه كلايى ده كريته وه .

پرسيار:

١. بۆچى بۆ به هره مه ند بوون له مافى ئاسايش پيوستيمان به كۆمه ليك دهسته به ريه ؟
٢. بوونى دهسته به ريه كان له ئيسلامدا بۆ به هره مه ند بوون له مافى ئاسايش چى ده گه يه نيته ؟

وانه‌ی دوازدەم

۳ - مافی یەكسانی :

بنەمای یەكسانی بنەمایەکی بنەپەرتی ئاینە ئاسمانیەکان و بیروکی مافەکانی مرقیشە، ئاینە ئاسمانیەکان جاپی ئەویان دا کە بەندەکان لەبەردەم خودادا یەكسان، ئیسلام لە کەرامەت و مافەکاندا یەكسانی لە نیوان خەلکیدا بپاری داوە و هەر هەلاوردنیک لە نیوان مرقەکاندا لەسەر بناغە ی رنگ و نەژاد و رەگەز و زمان رەتدەکاتەو، مرقایەتی بە گشتی لە روانگی ئیسلاموە یەك بنەپەرتی هەیه و لە یەك دایک و باوکەو پەیدا بوو، هەروەك قورئان دەفەرموێت: ((هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ)) (الاعراف ۱۸۹) واتە: ئەو خودایە ئیوی لە یەك (نفس) و بنەپەرتەو بەدیھیناوە: ((يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ)) (الحجرات ۱۳). واتە: ئەی خەلکینە ئیمە ئیوەمان لە نیرو مییەك بەدیھیناوە، وە کردومانن بە هۆز و گروپ و گەلی جیاواز بۆ ئەوی یەكدی بناسن وە بە میهرەبانی مامەلە لەگەڵ یەكدی بکەن. بە راستیش بەرێزترینتان لای خودا (بۆ ئەو دنیا) ئەوەتانە کە زۆرتر خۆپاریز و چاکەکار بوو.

رووی ئایەتەکە لە هەموو خەلکییە (يَا أَيُّهَا النَّاسُ) نەك تەنها باوەرداران و جەخت لەسەر یەكبوونی بنەپەرتی سەرچەم مرقایەتی دەکاتەو. پێغەمبەر (دخ) لە چەندین فەرموودە ی خۆیدا گرنگی بنەمای یەكسانیمان بۆ روون دەکاتەو.

هەروەك دەفەرموێت: ((أَيُّهَا النَّاسُ اِنْ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ، وَاِنْ اَبَاكُمْ وَاحِدٌ، كُلُّكُمْ لَادَمٍ وَاَدَمٌ مِنْ تَرَابٍ، اِنْ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ اَتْقَاكُمْ، لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَى اَعْجَمِيٍّ وَلَا لَعْجَمِيٍّ عَلَى عَرَبِيٍّ، وَلَا لْاَسْوَدِ عَلَى اَحْمَرٍ وَلَا لْاَحْمَرِ عَلَى اَسْوَدٍ اِلَّا بِالْتَّقْوَى، اَللّٰهُمَّ هَلْ بَلَّغْتَ اَللّٰهُمَّ فَاشْهَدْ ، اَلَا فليبلغ الشاهد منكم الغائب)). واتە: ئەی خەلکینە (هەموو خەلکی بەبێ جیاوازی ئاین و رەگەز و رنگ و زمان) بە راستی پەروردگارتان یەكە، و باوكتان یەكە، هەمووتان لە ئادەمن و ئادەمیش لە خۆلە، بەرێزترینتان لای خودا خۆپاریزترین و چاکەکارترینتانە، با بزائن عەرەب ریزی نیە بەسەر غەیری عەرەدا، غەیری عەرەب ریزی نیە بەسەر عەرەدا، رەشپیست ریزی نیە بەسەر سوور پیستدا، سوورپیستیش ریزی نیە بەسەر رەش پیستدا، بە خۆپاریزی و چاکەکاری نەبیّت، خوداوەندە ئەو من پەيامەکی تۆم گەياند و تۆش شاھید بە لەسەری، با ئەوەتان لیرەیه و ئامادەیه و ئەم پەيامە ی بیست، بیگەیه نیّت بەوانە ی نەیان بیستوو و لیرە نین.

لەبەر ئەوە لە ئیسلامدا مرقی پلە یەك و پلە دوو نیە، هەموو مرقیک بەدیھینراوی خودای گەورەیه و بەو هەناسەیه زیندوو کە خودای گەورە پیی بەخشیوو و کەرامەتی مرقی هەیه. ریز و پلە و پایەش بە رەجەلەك و بنەچە و نەتەو و رنگ و زمان و هۆز و بنەمالە نیە، بەلکو بە شتیکە کە لەبەر دەستی هەموواندایە و هەر مرقیکیش دەتوانیّت سوودی لی وەرگیری و پەيوەندی بە ئیرادە ی خۆیه و هەیه کە ئەویش تەقوا و چاکەکارییه .

ههژار و دوله مه نديك سپى پيشت و رهش پيشتيک، کورد و عه رهب و هه ر نه ته وه يه کى دیکه، له به رده م ياساى خودادا يه کسانن، پيويسته ئه م هه ست به يه کسانى کردنه ش له ناخى هه ر يه که ماندا به قولى بچه سپيٲ.

جۆره کانى يه کسانى

بنه ماي يه کسانى کۆمه ليک لقى لى ده بيته وه و چه ند جۆريکى هه يه به م جۆرانه ي خواره وه :

١- يه کسانى له به رده م شهرع و ياسادا :

ئيسلام پيشهنگ بووه له برياردانى مافى يه کسانى له به رده م شهرع و ياسادا ، خه لکى هه موويان له په يوه ندى به ماف و ئه رکه کانه وه مامه له يه کى يه کسانيان له گه لدا ده کريٲ و له به رده م هه مان دادگا و ياسادا دادوه رييان له گه لدا ده کريٲ، له پياده کردنى حوکمه شهرعى و ياساييه کاندا که س هه لاناوبردريٲ و جيا ناکريٲته وه .

هيج که سيش بى بوونى بيانويه کى شهرعى و ياسايى که ياسا خۆى ديارى ده کات له پياده کردنى ياسا نابوردريٲ، له به ر ئه وه چينا يه تى و ده سته گه رايبى و تايه فه گه رى و ره گه ز په رستى له ئيسلامدا بوونيان نيبه و شوييان نابيٲته وه .

پيغه مبه ريش(دخ) له فه رموده يه کدا جياوازى کردن له نيوان هه ژارو دوله مه نده کاندا له کاتى پياده کردنى ياسا به سه رچاوه ي تياچوون و کاره ساتى نه ته وه و شارستانيه ته کان ده زانيٲ و ده فه رمويٲ: ((اَما اهلک الذين قبلکم اَنهم کانوا اذا سرق فيهم الشريف ترکوه و اذا سرق فيهم الضعيف اقاموا عليه الحد، وَاَيُّمُ اللّٰهُ لَو ان فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْت يَدَهَا)) .واته: خه لکانى پيش ئيوه به وه تياچوون که هه رکاتيک پياوماقول و نه جيب زاده يه ک دزى بکردايه وازيان لى ده هينا، وه کاتيک هه ژارو بى ده سته لاتيک دزى بکردايه ياسايان به سه ردا جى به جى ده کرد، به لام با ئيوه بزائن سويند به خودا ئه گه ر فاتيمه ي کچى موحه ممه د دزى بکات ئه و ياساى به سه ردا جى به جى ده که م.

لا په ره گه شه کانى ميژوى ئيسلامي ش پره له و نمونانه ي يه کسانى مروقه کان له به رده مى ياسادا ده خه نه رو، بۆ نمونه پيشه وای چواره مى موسولمانان (عه لى کوپى ئه به تاليب) جوله که يه ک سکالاي له دادگا له سه ر توّمار ده کات و به وه تاوانبارى کردوه که زريکى لى بردوه ، ئه ويش له گه ليذا ده چيٲه به رده م دادگا و رازيش نابيٲ دادوه هيج مامه له يه کى له گه لدا بکات له به رامبه ره که ي جياى بکاته وه، له سۆنگه ي ئه و قه ناعه ته ي به دادپه روه رى ئيسلام و يه کسانى هه مووان له به رده م دادگا هه يبووه .

ئه مه ش ئه وه ده گه يه نيٲ که له روانگه ي ئيسلامه وه فه رمان په و و هاولاتى وه ک يه ک ياسايان به سه ردا پياده ده کريٲ و هيج که سيک و به هيج پاساويک له سه رو شهرع و ياساوه نيه .

ب - يەكسانى ئەبەر دەم دادگادا:

ئەگەر يەكسانى مانايەكى دادپەرورەرى بىت، وە دادپەرورەرىش مەبەستى ھەرە بالاي ئىسلام بىت، ئەوا يەكسانى سەرچەم ھاۋلاتيان لەبەردەم دادگادا بەرەنجامىكى سىروشتى بىنەماي يەكسانيانە لە بەردەم شەرىع و ياسادا. ئەم بىنەمايەش ئەو دەگەيەنەت كە سەرچەم ھاۋلاتيان دەبىت مل كەچى دادگا بنو كەس نابىت لەم روو دە مافى تايىبەتى ھەبىت و لەم رىسا گىشتىيە جيا بىرئىتەو، لە جوړى لىكۆلئىنەو لە تاوان و دەستەبەرىيە ياسايىيەكان و لە سپاندنى سزاشدا دەبىت ھەمووان يەكسان بن، لە وتەى پىشەوا(عومەرى كوپرى خەتتاب)يشدا(رخ)كە بۇ دادوهرى ئەبو موساي ئەشعەرى ناردووه ھاتووه:((آس بين الناس في مجلسك ووجهك حتى لا يطمع شريف في حيفك ولا يخاف ضعيف من جورك)). واتە: لە دادگادا لە كۆپ و دادپەرورەرى و جوړى سەير كردنتدا بە يەكسانى مامەلە لەگەل خەلكيدا بکە بۇ ئەوهرى ناودار و پياوماقولىك چاۋ نەبىتە بى عەدالەتت و بى دەستەلات و زەبونىكىش لە دادپەرورەرىت ناوئىد نەبىت.

دادوهر دەبىت دەرفەتى يەكسان بە لايەنەكانى كىشەيەك بدات بۇ ئەوهرى ھەولى سەلماندى بۆچوون و داواكانيان بدن لەم روو پىغەمبەر (دخ) كاتىك (عەلى كوپرى ئەبى تاليب)ى بە دادوهر نارد بۇ يەمەن پىي فەرموو:((فاذا جلس بين يديك خصمان فلا تقضين حتى تسمع كلام الآخر كما سمعت كلام الأول)). واتە: ھەر كاتىك دوو كەس سكا لايان دژ بەيەك ھەيە لە بەر دەمنا وەستان پىش بىستنى قسەى ھەردووكيان دادوهرى لە نىوانياندا نەكەى .

ج - يەكسانى ئە گرتنە دەستى پلە و پاىە گشتى يەكاندا(الوظائف العامة).

ئىسلام لىھاتوويى و دەست پاكى و دلسۆزى كردۆتە پىوهرى گرتنە دەستى پلە و پاىە گشتىيەكان و ئەم مافەش مافى تايىبەتى ھىچ توئىژ و چىن و گروپىكى ديارىكراۋ نىە ، گرنگ ئەوھە كەسى شياۋ لە شوئىنى شياۋدا بىت و دادپەرورەرى پىادە بىرئىت و خزم خزمىنە و ناىەكسانى و گەندەلى و خراب بەكارھىنانى دەسەلات لە ئارادا نەبىت. خودا دەفەرموئ:((... إِنَّ خَيْرَ مَنْ اسْتَأْجَزَ الْقَوَى الْأَمِينُ)) (القصص ۲۶) قورئان لەسەر زمانى كچەكانى شوعەيب پىغەمبەر (سلاوى خوداى لى بىت) سەبارەت بە موسا پىغەمبەر، دەفەرموئ: باشترىن كەسە بە كرىي بگريت چونكە بەتوانا و دەست پاك و سەر راستە.

پىشەوا(عومەرى كوپرى خەتتاب)يش(رخ) دەربارەى ھەندىك لە مەرچەكانى ديارىكردنى كار بەدەستەكانى دەولەت دەلئىت:((أريد رجلاً إذا كان في القوم وليس أميرهم كان كانه أميرهم، وإذا كان أميرهم كان كانه رجل منهم)). واتە: من كەسىكم دەوئ بىكەم بە كار بەدەست كە پىش كار بەدەست بوئى وەك كار بەدەست وابىت و دواى كار بەدەست بوونى وەك ھەر يەككى تر لە ھاۋلاتيان وا بىت ، ھەرھوھا لە

نامەيەكدا بۇ (سەعدى كۆپرە ئەبى وەقاص) دا نوسىويەتى: ((ان الله ليس بينه وبين أحد نسب إلا بطاعته و الناس شريفهم و وضيعهم في ذات الله سواء)).

واتە: خودا خزمایەتى لەگەڵ کەسدا نیه، بە پەرستىز و گوێپرایەلى نەبیت، خەلكى ئەشراف و ناودار و بى كەس و نەناسراو لەبەردەم خودادا يەكسانن.

د - يەكسانی ئە عیبادهت و ئەركە گشتییەكاندا:

ئىسلام لە رووى عیبادهت و ئەركە گشتییەكانەوه جیاوازی لە نىوان خەلكیدا ناكات، دەولەمەندەكان جورىك خودا پەرستیان نیه و هەژارەكان جورىكى دیکە، یاخود پیاوان بە جورىك و ژنان بە جورىكى دیکە، هیندە هەیه هەندىك ئاسانكارى بۆ هەندىك كەس و تويژ كراوه بۆ چەسپاندنى داد پەرەرى لەوانەش هەلگرتنى زەكات و حەج لەسەر كەسانی هەژار.

پرسیار:

۱. ئىسلام بە شیۆهیهكى گشتى چۆن دەروانىتە يەكسانی نىوان مروڤهكان ؟
۲. ئایە لە ئىسلامدا هیچ رەگەز و گەل و نەتەوهیهك ریزی بەسەر ئەوى دیکەدا هەیه؟
ئەگەر نیه بۆ ؟
۳. هەستکردن بە يەكسانی چ کاریگەریهكى لەسەر مروڤى باوەردار هەیه ؟

وانه‌ی سیزدهم

۴ - نازادی بیروباوه‌رو ناین

نازادی بیروباوه‌رو و ناین واته مروّف نازاد بیّت له هه‌لبژاردنی بیروباوه‌رو و ناین و بۆ هیچ هیژو ده‌سه‌لات و که‌سیک نه‌بیّت له دهره‌وه‌ی قه‌ناعه‌ت و ئیراده‌ی نازادی خو‌یه‌وه بیروباوه‌ریکی به‌سه‌ردا بچه‌سپینیت.

ئیسلام له سه‌رده‌می‌کدا که به‌زۆر سه‌پاندنی ناین و بیروباوه‌رو له زۆر شوینی دونه‌دا باو بوو جاپی نازادی باوه‌ره‌ینان و ناین و بیروباوه‌ریدا و دژی زۆرلیکردن (اکراه) و ده‌مارگیری ئاینی و بیروباوه‌ری و ده‌ستایه‌وه ،
ئهم بته‌ما به‌رز و نازادیه‌ش له چه‌ندین ئایه‌ت و فهرموده‌دا چه‌سپیوه: ((لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ)) (البقرة ۲۵۶) واته: زۆرکردن له ئایندا نیه و که‌س نابیّت به زۆر بکریّت به موسولمان ریگه‌ی راست و گو‌م‌رایی له یه‌کدی جیا‌کراوه‌ته‌وه و مروّف نازاده کامیان هه‌لدە‌بژیریّت . هه‌روه‌ها به‌رامبه‌ر به پیغه‌مبه‌ر (دخ) ده‌فه‌ورمویّت: ((وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْفِرُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ)) (یونس ۹۹) واته: ئه‌گه‌ر په‌روه‌ردنگارت بیویسته‌یه ئه‌وا هه‌رچی وا لهم زه‌ویه‌دا سه‌رجه‌م باوه‌ریان ده‌هینا ، (به‌لام ئه‌و ئه‌مه‌ی نه‌ویسته‌وه و نازادی باوه‌ره‌ینانی داوه‌ته‌وه ده‌ست مروّفه‌کان خو‌یان) ئایه‌ تۆ زۆر له خه‌لکی ده‌که‌ی تا ببه‌ باوه‌ردار ؟ رونه‌ که پرسیاره‌که بۆ سه‌رسوپمانه و ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نیّت که خودای گه‌وره ئه‌و مافه‌ی پی نه‌داویتی و ئه‌وه‌ی له‌سه‌ر شانتە جوان و رون راگه‌یاندننی ئه‌و په‌یامه‌یه که خودا بۆی ره‌وانه کردوی: ((وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ أَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاءُ ...)) (آل عمران ۲۰) واته: بلی به‌وانه‌ی کتیبیان بۆ ره‌وانه کراوه و ئه‌وانه‌ش که بۆیان ره‌وانه نه‌کراوه، ئایا موسولمان بوون ؟ ئه‌گه‌ر موسولمان بوون ئه‌وه رینمایي خودایان و ده‌رگرتووه، و خو ئه‌گه‌ر پشتیان له بانگه‌وازی خودا هه‌لکردووه و باوه‌ریان پی نه‌هیناوه، ئه‌وه بزانه که ئه‌وه‌ی له‌سه‌ر شانی تۆیه ته‌نها راگه‌یاندننی په‌یام و بانگه‌وازه‌که‌یه نه‌ک شتیکی دیکه .

چونکه خودا نازادی هه‌لبژاردنی ناین و باوه‌ری به مروّف به‌خشیووه و له به‌رامبه‌ر ئه‌و نازادیه‌شه‌وه به‌رامبه‌ر به خودا له رۆژی دوایدا لیپرسراوی کردووه، ئه‌وه‌ی ئه‌رکی پیغه‌مبه‌ر (دخ) و زاناو بانگه‌وازاننی دوا‌ی ئه‌وه تا رۆژی دوا‌یی رونکردنه‌وه‌ی هه‌ق و راستیه‌کان و ئامۆزگاری و هه‌ول‌دانه بۆ قه‌ناعه‌ت پیکردنی مروّفه‌کان، بۆ ئه‌وه‌ی ریگه‌ی راستی خودا بگرن: ((وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ ...)) (الک‌هف ۲۹) واته: ئه‌ی محمد تۆ ئه‌و هه‌قه‌ی له‌لایه‌ن خوداوه هاتووه به خه‌لکی بگه‌یه‌نه، دوا‌ی ئه‌وه هه‌ر که‌س خواستی با وه‌ره‌بیینیّت و هه‌ر که‌سیکی دیکه‌ش ویستی با کافرو بی باوه‌ر بیّت.

وه‌ک به‌شی‌ک له‌و ده‌سته‌به‌ریانه‌ی قورئانی‌ش بۆ نازادی ناین و په‌رست‌رو پاراستنی مافی ئه‌وی دی ئاینی و شوینی‌که‌وته‌ی ئاینه‌کانی دیکه‌و به تایبه‌تیش ئاینه ئاسمانیه‌کان خسته‌یه‌تیه‌ روو له موسولمانانی

قەدەغە کردووہ هیچ شیوازیکی نادروست لەکاتی مشت و مەرکردندا بەرامبەر خاوەن پەيامەکانی دیکە بەکار یێن: ((وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ)) (العنکبوت ٤٦) واتە: بە باشترین شیواز نەبێت مشت و مەر لەگەڵ خاوەن ئاینەکانی دیکە نەکەن.

لەبەر روناکی ئەم بنەماو دەقە پیروو بەرزانی ئیسلام و شەریعەتەکە، ئازادی پەرستنی بۆ شوینکەوتووی ئاینەکانی دیکە دەستەبەر کردوو، بۆیە قەدەغە کردوو لە موسوڵمانان دەستدریژی بکەن سەر پەرستگە و بیروباوەریان و بۆیان ھەبە لە بواری بیروباوەر و باری کەسێتیدا بەگۆیرە ئاینەکانی خۆیان بجولێنەو و تەنانت ھەندیک شت کە لە ئیسلامدا حەرامە و لە ھەندیک لە ئاینەکانی دیکەدا حەرام نەکراوە وەک مەیی خواردن و خواردنی گوشتی بەراز لیان قەدەغە ناکرێت، لە رووی میژویشەوە وڵاتانی ئیسلامی بە بەراورد لەگەڵ بەشەکانی دیکە جیھاندا فراوانترین ئازادی ناین و بیروباوەری تیدا بوو، تەنانت لەسەردەمی عەبباسیەکاندا زانای ئاینە جوړاوجوړەکان و ھەندیک جار بێباوەرەکانیش لە مزگەوت و خویندنگە و کۆشکی سولتاندا بە شیوەیەکی زانستی گفتوگۆیان لەسەر ئاینەکان کردوو .

بە کورتی ئیسلام ئازادی بیروباوەر و ئاینی بۆ ناموسوڵمانەکان دەستەبەر کردوو، و ئازادی خواپەرستی پێ داو و زانیانیشت لەم بارەییەو رێسای گشتییان لە قورئان و فەرمودەکان ھەڵبەجێوە کە دەلێن (اترکۆھم و ما یدینون) واتە: وازیان لێ یێن با بەگۆیرە ئێو ئاینە بیروباوەریان پێیەتی خواپەرستی بکەن و ژیان و رەفتاری خۆیان رێکبخەن. لە رووی میژویشەوە ئیسلام خاوەنی دروشمی زیڕینی زۆر لێکردن لە ئایندا نیە (لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ) تەنانت دوورپووەکانیش لە ژێر سایە ئیسلامدا ئازادییان پارێزراو بوو لە کاتیکیدا جەنگی دەرونیان دژ بە موسوڵمانان بەرپا کردبوو و بە شیوازی ناشیرین باسی پیغەمبەر (س.خ) و باوەردارانیان دەکرد، ھەر بۆیە نە بە زۆر کەسیک دەکاتە موسوڵمان و نە موسوڵمانیکیش بە زۆر لەناو بازنە ئیسلامدا دەھێلێتەو چونکە باوەر پەیوەندی بە دڵ و دەرون و قەناعەتی ناوھەدی مرقوھە ھەبە، بۆیە لە ھەموو قورئاندا ئایەتیک نیە باس لەو بکات کە یەکیک لە ئیسلام ھەلگەریتەو دەکوژرێت، بەلکو تەنھا باسی ئەوێە لە قیامەتدا رووبەرپووی سزا دەبێتەو.

پرسیار :

١. چۆن دەیسەلمێت کە ئیسلام بپوای بە ئازادی ناین و بیروباوەر ھەبە ؟
٢. بۆچی دەستدریژی کردن بۆ سەر ناین و بیروباوەر پەرستگەو مافەکانی شوینکەوتووی ئاینەکانی دیکە قەدەغە ھەبە ؟

۵ - ئازادی بیر و بیروپادەربیرین :

ئەم مافە ئەو دەگەیه‌نیەت کە مروۆف بە راشکاوی یاخود بە ئامارژە ئازاد بێت لە دەربیرینی ئەو بیرو باوەرە پێیەتی، جا بە زمان بێت یاخود بە نوسین یان بە ھەر ھۆیەکی دیکە راکەیانندن و بلاوکردنەو. ئیسلام لە رووی میژووییەو یەکیەک لەو ئاین و شەریعەتەو بوو کە عەقڵ و بیرى مروۆفی لە چەندەھا کۆت و پیوەند و ترس رزگار کردوو، وە ھانى داوہ ئازادانە بیر لە نەینێھەکانى گەردوون و ژيانى خودى مروۆف بکاتەو. ھەرەھا خودای گەورە ستایشی زۆری خاوەن ھۆشەکان و ئەو کەسانە کردوو کە توانا ئەقڵیەکانى خۆیان بەکار دەھێنن و بە لاسایى کردنەوێ کوێرانەى باب و باپیران و یاخود خەلکانى دیکە رازى نابن: ((إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ)) (الجاثیة ۱۲). ((وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ)) (آل عمران ۷).

ئەم ئایەتە دەری دەبێن کە خاوەن ھۆش و گۆشەکان و ئەوانەى بێدەمکەنەو توانای تیگەیشتن لە نیشانەکانى خودای گەورەو ناوەرۆکی پەيامى ئەویان ھەیە.

مروۆف لە روانگەى ئیسلامەو ئازادە لەوێ لە چ بوارێکدا دەنوسیت و لیکۆلینەو بکات بە رەچاو کردنى نيزامى گشتى کۆمەلگا، نیشانەى ریزی ئیسلام بۆ بیر و باوەریش بە ئازادی بیرى بە روونی لە مافى کۆشش (اجتہاد) کردندا دەر دەکەوێت، زانایان مافى خۆیانە بۆ وەلامدانەوێ پرسیار و کیشە تازەکان بە پشت بەستن بە سەرچاوہ ئیسلامیەکان ھەولدان (اجتہاد) بکەن، واتە بیرى خۆیان بخەنە گەر و رای خۆیان لەمەر ئەو بابەتەو و چۆنیەتى وەلامدانەو و چارەسەر کردنیان بخەنە روو.

باوەرپوون بە مافى (اجتہاد) یش باوەرپوونە بە مافى جیاوازی بیرى و ریز لینگرتنى چونکە زاناگان بێکردنەوێان وەکو یەک نیەو زۆر جار دەربارەى مەسەلەیکى دیاریکراو چەندەھا راو بۆچوونى جیاوازیان ھەبوو و ھەیە.

مافى جیاواز بوونیش ئەو دەخوازیت کە نە دەسەلات و دەولەت نە کۆریکی زانایان ناتوانن خەلکی ناچار بکەن شوین رایەکی دیاریکراو بکەن و راکانى دیکە قەدەغە بکەن.

ئىسلام پەيامىکی بێرەندى خودایى رون و ئاشکراو بەھیزە ھەرگیز لە ئازادی بیر و بیروباوەر نەترساوہ چونکە لە دۆخى ئازادیدا بەھاکانى دەگەشیئەو، ئىسلام کە مروۆفى لە ھەستیار ترین مەسەلەدا واتە مەسەلەى باوەر ھێنان و ھەلبژاردنى ئاین ئازاد کردبیت و مافى جیاوازی ئاینیشى بۆ خاوەن ئاینەکانى دیکە مسۆگەر کردبیت، روونە کە لە ئاستەکانى دیکەى وەک بیرو بیروپای سیاسى و کۆمەلایەتى و ئابورى دا ئازادی ریبازو دروشمیتى، بۆیە ھەموو ھەولیکى بۆ سەپاندنى بیریکی دیاریکراو یاخود رینگە گرتن لەوێ خەلکی لە چوارچیوہى یاساو پاراستنى پیکەوژیانى ئاشتییخاوەنەدا گەر بەناوێ ئیسلامیشەو ئەنجام بدریت، لە ناوەرۆکدا دژی گیانی ئیسلام و بەھالاکانیەتى و پێی رازى نیە، ئەگەر

ئازادى بىر و بىروپا لى رابردودا گىرنگ بوو بىت و ئىسلام بىو جوړه سىرى كىرديت مېژووى ئىسلامى
ئىو هموو بىر و بىروپا جىاوازانى بهخويه بىنىبىت، ئىوا بو ئىمرو زور گىرنگىره و خىلكى بهرامبىر
ئىم مەسەلە ھەستىار ترن.

پىرسىار:

۱. بوچى دىبىت ئازادى بىر و بىروپا دىرېرىن دىستەبىر بىرىت ؟
۲. ئايە ئىسلام قەدەغى كىردوو ئىقلمان بىكار بىنىن لى پىناو پىشخىستنى شارستانىەت و داهىنانى
نوى؟

وانه‌ی پازدهم

۶ - مافی نازادی کار کردن :

رونه کارکردن له گرنګترین هۆیه‌کانی ژیان و به‌رهه‌م هینانه، ئاین و کلتوره جوړاوجۆره‌کان و چاکسازان هانی مروځ دده‌ن بۆ کار کردن و دور کهوتنه‌وه له تهمبه‌لی و بئ‌کاری. ئاینی ئیسلامیش بایه‌خیک‌ی زۆر به کارکردن دده‌ت.

چه‌ندین فهرموده هه‌ن هانی کارکردن و سه‌ره‌نشستی بئ‌کاری ده‌که‌ن: ((أَفْضَلُ الْكَسْبِ بَيْعٌ مَبْرُورٌ، وَعَمَلُ الرَّجُلِ بَيِّدٌ)) واته: باشت‌ین کار کردن کپ‌ین و فروشتن و کار کردنی مروځه به ده‌ست و بازوی خوی. ((إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُؤْمِنَ الْمُحْتَرِفَ)) واته: خودای گه‌وره باوه‌رداری خاوه‌ن پیشه‌ی خوښ ده‌وێت. ((إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ إِذَا عَمَلَ أَحَدُكُمْ عَمَلًا أَنْ يَتَّقَنَهُ)). واته: به‌راستی خودای گه‌وره پێی خوښه کاتیک یه‌کیکتان کاریکتان کرد به وردی و دلسۆزییه‌وه بیکات.

دیاره کار کردن و شوپشی پیشه‌سازی له کۆمه‌لگه‌ هاوچه‌رخه‌کاندا، بایه‌خیک‌ی گه‌وره‌ی په‌یدا کردووه‌و کریکارانیش بوونه‌ته‌ چینیکی گه‌وره‌و کاریگه‌ری ناو سه‌ندیکا و کۆمه‌لگه‌ کریکاریه‌کانیش رۆلیکی گه‌وره له ژیان‌ی پیشه‌یی و هه‌ندیك جار سیاسیش ده‌بینیت.

مه‌به‌ست له مافی کار کردنیش ئه‌وه‌یه که مروځ ئه‌و مافه‌ی به‌سه‌ر ده‌وله‌ت و کۆمه‌لگه‌وه هه‌یه که بیکار نه‌بییت و ده‌رفه‌تی کاری بۆ په‌یدا بکړیت و رێ له کار کردنی نه‌گیریت .

نازادی کارکردنیش بریتییه له‌وه‌ی تاك مافی ئه‌وه‌ی هه‌یه کاریك بکات یاخود وازی لێ ببنیت و جوړی کاری دلخوازی خوی هه‌لبژێړیت و به زۆر کاریکی دیاریکراوی لێ قه‌ده‌غه نه‌کړیت و یه‌کیکی دیکه‌ی به زۆر به‌سه‌ردا نه‌سه‌پننریت، که له هه‌ندیك قو‌ناغی میژووشدا به‌م جوړه بووه.

هه‌وله‌ده‌ین هه‌رچی په‌یوه‌ندی به‌م مافه‌وه هه‌یه به‌م جوړه‌ی خواره‌وه کورتی بکه‌ینه‌وه:

۱ - هاندانی ئیسلام بۆ کارکردن:

ئیسلام هانمان دده‌ت کارکردنمان خوښ بویت و ببیت به به‌شیک له ژیانمان و تهمبه‌لی و بئ‌کاریش وازی لێ ببنین پینغه‌مبه‌ر (دخ) ده‌فه‌رمویت: ((مَنْ أَمْسَى كَالاً مِنْ عَمَلٍ يَدِهِ أَمْسَى مَغْفُوراً لَهُ)). واته: هه‌رکه‌سێ نانی ره‌نجی شانی خوی بخاوه‌و رۆژ به کارکردنه‌وه به‌سه‌ر به‌ریت خودا لێی خوښ ده‌بییت. ئه‌م فهرموده‌یه به‌های کارکردن هینده به‌رز و پی‌رۆز ده‌کات، که خودا به‌و گه‌وره‌یییه‌ی خۆیه‌وه پاداشتی مروځ دده‌اته‌وه له سه‌ری و که ئه‌ویش لێخوښبوونه، که ئه‌مه‌ش ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نیت کارکردنی حه‌ل‌ل و بئ‌فروڤیل به نه‌جامدانی کرده‌وه‌ی چاک ده‌ژمیردریت.

هه‌روه‌ها پینغه‌مبه‌ر(دخ) هه‌ره‌شه له بئ‌ئیشی و رازی بوون به ژیان‌ی کوله‌مه‌رگی ده‌کات و ده‌فه‌رمویت: ((أَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْكُفِيُّ الْفَارِغُ)) واته: ئه‌وانه‌ی پالیان داوه‌ته‌وه و کار ناکه‌ن و به ژیان‌یک‌ی کوله‌مه‌رگی پ‌ر له کویره‌وه‌ری رازین، خودا سه‌خت‌ترین سزایان دده‌ت. چونکه ئیسلام نایه‌ویت مروځ مشه‌خۆر بیت به‌سه‌ر که‌سانی دیکه‌وه، به‌لکو ده‌بییت ئه‌ندام‌یک‌ی چالاکی

كۆمەلگە بېيتو كار بكات و بەسەر بەرزى بژىت و بەھىز بېت: ((المؤمن القوي خير وأحبُّ الى الله من المؤمن الضعيف)) واتە: پېغەمبەر (دخ) دەفەرموئىت: باوەردارى بەھىز لە باوەردارى بى ھىزو لاواز باشترو خوشەويستەرە لە لاى خودا. بۆيە ئەرکى سەرشانى ئىمەيە لە بەر تيشكى ھەق و دادپەرەيدا بەدواى سەرچاوەکانى ھىزدا بگەريين و لەم پىناوەشدا کارو چالاكىمان خوش بوئىت.

۲ - مافى مروڤ ئەوھى دەرفەتى کارى بۇ دابىن بکريئ:

ئىسلام بە ئەرکى دەولەتى دەزانئىت دەرفەتى کار بۇ ھاولاتيان بدۆزىتەوھ بۇ ئەوھى توانا جۇراو جۆرەکانيان بخەنە گەپرو سەرچاوەيەكى ژيانى ئابرومەندانە بۇ خوڤان بەدەست بەيئىن و تواناكانيان نەپوکیتەوھ و نەبن بە بار بەسەر كۆمەلگەوھ.

۳ - مافى کریکار لە وەرگرتنى کریکەى لە کاتى خویدا و بى دواکەوتن:

ئىسلام لەسەر خاوەن کارى پىويست کردووه پيش دەست بە کاربوون کریى کریکار دیارى بکات و دواى تەواوبوونى کارەكەشى ياخود لەو کاتانەى لەسەرى رىک کەوتوون بى دواکەوتن کریکەى بدات، لە پېغەمبەر(دخ) دەگيرنەوھ: نھى رسول الله (ﷺ) عن استئجار الاجير حتى يبين له أجره، واتە: پېغەمبەر(دخ) فەرمانى کردووه پيش بەکريگرتنى کریکار کریکەى دیارى بکريئ. بۇ ئەوھى ستميان لى نەکريئ و پيگەى کۆمەلەيتيان خراپ بەکار نەھيئىت.

ھەرەھا پېغەمبەر (دخ) دەفەرموئىت: ((اعطوا الاجير اجره قبل ان يجف عرقه)) واتە: پيش ئەوھى ئارەقى کریکار وشك بىتەوھ کریکەى بدەئى، چونکە بەشیک لە کریکاران لەبەر سنوردارى داھاتيان لەسەر ئەو پارەيە دەژين کە روژانە لە بازاڤى کاردا دەستيان دەکەويئت.

ھەندیک لە زانايانى شەرع ناسيش رايان وایە ئەگەر خاوەن کارىک پارەى کریکارەکانى نەدات ئەوا ئەو شتەى ئەو کارەيان تیدا کردووه (ضامن) ی پارەکەيانەو دەتوانئىت پۆلیس بى گەرانەوھ بۇ دادگا بيفروشئىت و پارەکەيانى لى بدات، لە ھەموو حالەتیکيشدا دادگا رىگە نادات مافى ھىچ کریکارىک بخوريئ و لە حالەتى بوونى سکالای ياسايش لەسەر نەدانى کرى دەبيئ باج و پارەى پاريزەر و ھەر ئەرکىکى دیکە بکەويئە ئەستۆى خاوەن کار.

۴ - دابىن کردنى مووچەى فەرمانبەران و کریى کریکاران بە جۇريک پيداويستىەکانى ژيانىکى مام ناوەنديان بۇ دابىن بکات:

دادپەرەرى کە بەھايەکى مەزنى ئىسلامە ئەوھ دەخوازئىت کە کریى ھەر مروڤىک لەگەل گرنگى کارەکەى گونجاو بىت و لانى کەم ژيانىکى ئابرومەندانەى ھەبيئ. چونکە کریى کەم لاى ھەندیک کەس دەبيئە سەرچاوەى بەرتيل و دزى لە مالى گشتى کە ئەوانەش تاوان و ياسا سزايان لە سەر دەدات. لانى کەمى کريش لە ئىسلامدا برىتييە لەوھى پيداويستىە بنەرەتیهکانى مروڤ پريکاتەوھ، ھەموو کریکارو فەرمانبەر و مروڤىک لە روانگەى ئىسلامەوھ مافى خوئەتى مال و ھاوسەر و ھوى ھاتوچوو سەرچاوەى ژيانى روژانەى ھەبيئ.

٥ - قه رزدان به كركاران و به خشن بيان:

شیوازیکی دیکه‌ی ئیسلام بۆ به‌کار خستنی دەستی کارو زیادکردنی دەرڤه‌تی کار بریتییە له کپرنی ئامیری کارکردن بۆ ئەو پیشه‌وه‌رو شارەزایانە‌ی که له پیشه‌یه‌کی دیاریکراودا شارەزان به‌لام توانای دابین کردنی ئەو ئامیرانه‌یان نیه که بۆ کاره‌کانیان پێویستن، پێشه‌وا غه‌زالی پێی وایه ئه‌رکی حکومه‌ته پێداوێستیه‌کان بۆ ئەو که‌سانه دابین بکات وه یارمه‌تی گشتیاران و خاوه‌ن کاره‌کان بدات و پشتیان بگرێت، حکومه‌ته خزمه‌تگوزاره‌کانی ئەمپروۆش زۆربه‌یان ئەم ئه‌رکه ئەنجام دهن.

پێشه‌وا غه‌زالی له‌م رایه‌یدا پشتی به‌ستوه به‌ فهرموده‌یه‌کی پێغه‌مبه‌ر(خ) که رۆژێک پیاویک ها‌ته لای و سکا‌لای هه‌ژاری خۆی لا کرد ئەویش دوو دره‌مه‌ی دایی و پێی فهرموو: ((**كُلْ بِاحِدِهِمَا، وَاشْتَرِ بِالْآخِرِ فَاَسَا فاعْمَلْ بها**)). واته: به دره‌مه‌یێکیان خواردن بک‌وه به دره‌مه‌که‌ی دیکه ته‌وڕێک بک‌وه کاسه‌ی بکه‌.

زانایه کی گه وره دی موسولمانیش به ناوی (ئه بو یوسف) که هاوه لێ پیشه و (ئه بی حه نیفه) بووه ده لیت ((ئه گهر خاوه ن زه وییه که له بهر هه ژاری نه یتوانی زه وییه که بکات به کشتوکاڵ، ده بیّت (بیت المال) یا خود له م روژدها بانکیکی پسپووری وه ک بانکی کشتوکاڵی ئه وه نده یارمه تی بدات که توانای به گهر خستنی زه وییه که ی و ئیش کردنی تیایدا هه بیّت)).

ئه ویش ئه وه ده گه یه نیّت که ئه رکی ده وه ته یارمه تی جو تیار و خاوه ن پیشه کان بدات به قهرز یا خود به یارمه تی یو ئه وه ی بتوانن بپوسته کانی کاره که یان دا بین بکه ن و بی کار نه مبننه وه .

٦ - مافی بیکارانه تا کاریکیان دەست دەکەوێت بیهێ کۆمه لایه تیان پێ بدریٔ :
 حاله تی ئاسایی ئه وه یه مرؤف به کارو ماندوبوونی خوی بژی، ئه گهر کاریشی دهست نه کهوت
 ده بیٔ ده ولت هه ولبدات ده رفه تی کاری بو بدۆزیته وه، هه لبه ت - وه که له ولاتی ئیمه دا باوه - مه رج نیه
 به دامه زانندن بٔ له دامو ده زگا حکومه که اندا، خو ئه گهر ده ولتیش توانای فه راهم کردنی ده رفه تی

کاری نه‌بوو ئەوا دەرولت و کۆمه‌لگه‌و ریکخراوه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان ئه‌رکیانه له ماوه‌ی بێ کاری هه‌ر هاو‌لاتی و مرو‌قی‌کدا بیه‌می کۆمه‌لایه‌تی بده‌نی و لانی که‌می ژیا‌نی بۆ دا‌یین بکه‌ن، چونکه هه‌موو که‌س مافی ژیا‌ن و پاراستنی که‌رامه‌تی هه‌یه‌و سو‌ال و ده‌ست پا‌ن کردنه‌وه‌ش له ئیسلامدا که‌رامه‌و نابیت ریکه‌ی پێ بدریت.

(ئیه‌ن عاب‌دین) زانا و شه‌رع ناس له‌م روه‌وه ده‌لیت: ((**للقاضي ان يلزم ولي الامر بالانفاق على الفقير العاجز**)). واته: دادگا بۆی هه‌یه دەرولت ناچار بکات به ژیا‌نی هه‌ژاره بێ توانا‌کان، واته ئەوانه‌ی هه‌ژارن و له به‌ر هه‌ر هۆیه‌ک توانای کار کردنیان نیه‌.

زانا‌ی ناودار (ئیه‌ن ته‌یمیه) ش ده‌لیت: ((ئه‌گه‌ر زه‌کات پێویستی هه‌ژارا‌نی پێ نه‌کرده‌وه ئەوا ئه‌رکی دەرولته ئەو پێویستیانه‌یان بۆ پێ بکاته‌وه، خو ئه‌گه‌ر کاربه‌ده‌ستانی دەرولت ئەمه‌یان نه‌کرد خاوه‌ن پێویستی‌هه‌کان مافی خۆیا‌نه سکا‌ل له‌به‌رده‌م دادگا له‌سه‌ر دەرولت و کاربه‌ده‌ستان تو‌مار بکه‌ن)).

٧ - گوزهران بژێوی ژیا‌ن مافی هه‌موو مرو‌قی‌که‌:

ئیسلام له‌گه‌ل ئەوه‌دا‌یه که دەرولت ژیا‌نیکی ئا‌برومه‌ندانه بۆ هاو‌لاتیا‌ن بێ جیاوازی دا‌یین بکات، پێغه‌مبه‌ر(دخ) و پێشه‌وا ئەبوه‌که‌ری صدیق(رخ) به‌یه‌کسانی ئەو داها‌ته‌ی دەرولت هه‌یبوو به‌سه‌ر دا‌نیش‌توانه‌که‌یدا دا‌به‌شیا‌ن ده‌کرد، چونکه هه‌روه‌ک عومه‌ری کو‌ری خه‌تتاب(دخ) له وته‌یه‌کدا ده‌ری ب‌په‌وه داها‌تی گشتی مافی هه‌مووانی پێوه‌یه: ((**والله الذي لا اله الا هو ما احد الا وله في هذا المال حق، وما احد احق به من احد، وما انا فيه الا كاحدهم**)). واته: سو‌یند به‌خودای تا‌ک و ته‌نها هه‌موو که‌سی‌ک به‌شی له‌م ما‌له‌دا هه‌یه (مالی دەرولت) که‌سی‌ش شایسته‌تر نیه به‌ماف له‌وی دیکه، منیش له‌و نیوه‌نده‌دا وه‌ک هه‌ر یه‌کی‌کم له‌خه‌که‌که، له‌سه‌رده‌می جێنشینه‌کانی راش‌دیندا جگه له‌وه‌ی گه‌وره‌کان به‌شیا‌ن هه‌بووه، من‌دالیک که‌له‌دا‌یک بووه یه‌کسه‌ر له (**بيت المال**) به‌شی یاخود مو‌وجه‌ی خو‌ی بۆ دیا‌ری کراوه.

٨ - مافی خاوه‌ن پێدا‌ویستی‌یه‌ تاییه‌تییه‌کان له‌که‌فاله‌ت کردن:

له‌پێشه‌وه با‌سی ئەوه‌مان کرد مرو‌ف ده‌بیت خو‌ی کار بکات و به‌هۆیه‌وه ژیا‌ن و گوزه‌را‌نی دا‌یین بکات، وه ئه‌گه‌ر کاری ده‌ست نه‌که‌وت ئه‌رکی دەرولته پێویستی‌هه‌کانی کارکردن یاخود ده‌رفه‌تی کاری بۆ دا‌یین بکات، ئه‌گه‌ر ئەوه‌ش نه‌کرا ده‌بیت دەرولت تا کاری ده‌ست ده‌که‌ویت خو‌ی و خێزانه‌که‌ی بژیه‌نی‌ت، ئەوه‌ی ئیستا پێی ده‌وتریت بیه‌می کۆمه‌لایه‌تی (**الضمان الاجتماعي**) پێ بدریت، ئیستا قسه له‌سه‌ر ئەوه‌یه ئه‌گه‌ر دەرولت توانای ئەوه‌ی نه‌بوو بێ کارو ئەو مرو‌قانه‌ی توانای کار کردنیان نیه بژیه‌نی‌ت ده‌بیت چ بک‌ریت؟ زانا موسو‌لمانه‌کان هه‌ر له‌کۆنه‌وه ئەویان رو‌نکردو‌ته‌وه که له‌کاتی بێ توانایی دەرولت له ئەنجام‌دانی ئەم ئه‌رکه‌دا لی‌پ‌رسراویتی روو ده‌کاته دامو ده‌زگا‌کانی کۆمه‌لگه‌و له‌وانه‌ش تو‌یژه دەرولمه‌نده‌که‌ی کۆمه‌ل.

زانايان لەم رووهوه فەرمويانە: ئەگەر زەكەات و بانكى مەركەزى تواناى دابين كردنى پيوستیهكانى هەژارو خاوەن پىداويستىيە تايبەتییەكانى كۆمەلگەيان نەما ئەوا دەبیّت دەولەمەندەكان و رێكخراوەكان پيوستىيە بنەرەتیهكانیان بۆ دابين بكەن، لە شويىنى حەوانەوهو خواردن و خواردنەوهو جل و بەرگ و چاودیڤرى تەندروستى.

پوختەى قسە لەم رووهوه ئەوهیه كە ئىسلام كارکردن بە بەهایەكى بەرزى خۆى دادەنىت و هانى كارکردن دەدات، مەرۆف مافی كارکردنى هەیهو ئەركىشیەتى كار بکات و توانا خواپیداوهكانى بخاتە گەر بۆ كەسیش نیه بە زۆر كاریكى بەسەردا بسەپینىت چونكە كاری زۆرەملى و سوخرەش لە ئىسلامدا قەدەغەو حەرامە. لەلایەكى تریشەوه دەبیّت مافەكانى كریكاران بە جوانى بپاریزىت هەر بۆیه رۆحى ئىسلام و رینوینیهكانى لەم سەردەمەدا لەگەڵ یاسایەكى كاری دادپەرورانەو دابين كردنى كار و بیمەى كۆمەلایەتى و چاودیڤرى تەندروستى و دابين كردنى ژيانىكى ئابرومەندانەو خوشگوزەران بۆ كریكاران و سەرجهەم موچهخۆران دایە.

پرسیار :

١. نایە مافی كارکردن لە ئىسلامدا تەنها پەيوەندى بە بوونى ئىشەوه هەیه بۆ مەرۆف ؟
٢. لىپرسراویتى كۆمەلگە لە روانگەى ئىسلامەوه بۆ نەهیشتنى هەژارى و بیکارى چیه ؟

گفتوگۆ :

هەلۆیستى ئىسلام دەربارەى ئازادى و مافی كارکردن پەيوەندى لەگەڵ بیمەى كۆمەلایەتى (الضمان الاجتماعى) لە سەردەمە نوێكاندا چیه ؟

وانەى شازدەم

۷ - مافى چارەى خۇنۇوسىن

گەر كەرامەتى مۇقايەتى پاىەو بناغەى مافى تاكەكان بىت، ئەوا ھەر ئەۋىش بەردى بناغەى مافو ئازادى گەلەنە، چونكە ئەندامانى گەلىكى ژىردەستەو بى ماف ناتوانن ھەست بە پاراستنى كەرامەتو سەربەرزى خۇيان وەك مۇقۇف بىكەن، بۇيە مافى گەل و مىللەتان لە دىارىكىردنى مافى چارەنۇوسى خۇيانداو يەكسان بوونيان لەگەل يەكداو مامەلەيەكى مۇقۇفانە بەشيكە لە مافەكانى مۇقۇف و پاراستنى كەرامەتى لە برىندار كردن وسوكايەتى پى كردن.

بەلگەنامەى نەتەۋە يەكگرتوۋەكانىش دانى بەم مافەدا ناۋە، وە ئامارەى بەۋە كردوۋە كە يەككە لە مەبەستەكانى ئەو نەتەۋانەى رىكخراۋى نەتەۋە يەكگرتوۋەكانىان پىك ھىناۋە، برىتتىيە لە پەرەپىدانى پەيوەندى دۇستانەى نىۋانىان (لەسەر بناغەى ئەو بىنەمايەى كە مافى يەكسانى بە تەۋاۋى گەلان دەدات وە ھەر يەكەشىان مافى چارەنۇوسى ھەبىت).

ماددەى يەكەمى ھەردوۋ پەيماننامەى نىۋەدەۋلەتى تايبەت بە مافە مەدەنى و سىياسى و ئابورى و كۆمەلەيەتى و كىلتورىەكانىش ئەم مافەى رونكردۇتەۋە دەلىت: ((ھەموو گەلىك مافى چارەى خۇنۇوسىنى ھەيە، بە گوۋىرەى ناۋەپۇكى ئەم مافەش مافى دىارىكىردنى پىگەى سىياسى و ئازادى مسۇگەرى پەرەپىدانى ئابورى و كۆمەلەيەتى و رۇشنىرى ھەيە)).

مافى چارەى خۇنۇوسىنىش برىتتىيە لەۋەى گەل و نەتەۋەيەك بە ئىرادەى ئازادى خۇى و دور لە ھەر زۆر لىكردىك رى و جىى سىياسى و پەيوەندى بە گەل و نەتەۋەكانى دىكە و سىستىمى فەرمانپەرۋايى خۇى دىارى بىكات.

مافى چارەى خۇنۇوسىنىش دەكرىت بە سى بەشەۋە:

۱. يەكگرتنى ئارەزوومەندانە (فیدرالئەت).

۲. چۈنەپال دەۋلەتلىكى دىكە (دوۋبەشى نەتەۋەيەك يەك بگرنەۋە).

۳. دامەزرانى دەۋلەتى سەربەخۇى نەتەۋەيى.

ئىستا با بزانىن بۇچوۋنى ئىسلامى دەربارەى مافى چارەنۇوسى گەلان چىيە و چۇن تىى بگەين؟!

ئىسلام و مافى چارەى خۇنۇوسىنى گەلان

روۋنە كە لە كاتى ھاتنە خوارەۋەى قورئاندا باسىك لەم زاراۋە مافە لەسەر زەۋىدا نەبوۋە، چونكە مافى چارەى خۇنۇوسىنى گەلان دواى سەرھەلدانى بىرى نەتەۋەيى لە دواى شۇپرشى فەرەنسا لە ئەۋروپا و، روترىش لە سەدەى نۆزدەو سەرھەتاي سەدەى بىستەمدا ھاتۇتە كايەۋە، بەلام ئەمە ماناي ئەۋە نىە كە ئىمە تواناي ئەۋەمان نىە لە روانگەى بەھا بالاكەن و بىنەما گىشتىيەكانى ئىسلامەۋە لەم مافە تىيگەين.

ئەگەر ئىمە سەيرى قورئانى پىرۆز بىكەين ھەروەك لە باسەكانى پىشووئىرشدا ئامارەمان پىكرد، تىدەگەين كە مەروۇف لە زەويدا سەردارى خۇيەتى و ئازادى خۇى بە دەستى خۇيەويەتى. ئەم سەردارى و سەروەريەى مەروۇفەى لەويۇە سەرچاوە دەگريئ كە خوداى گەورە كردويەتى بە جىنشىنى خۇى لەسەر زەويدا و ئىرادە و تواناى ھەلبراردنى پى بەخشيۇە: ((وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّىْ جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيْفَةً...)) (البقرة ۳۰) واتە: ئىمە مەروۇفمان كردووە بە جىنشىن لە زەويدا.

خوداى گەورە ئەو مافەى بە مەروۇف بەخشيۇە كە چارەنووسى خۇى بەرامبەر بە خۇى و كەسانى دىكەو خوداى گەورەش ديارى بىكات، ھەروەك لە قورئاندا دەفەرمويئ: ((اِنَّا هَدَيْنٰهُ السَّبِيْلَ اِمَّا شَاكِرًا وَّ اِمَّا كَفُوْرًا)) (الانسان ۳) واتە: ئىمە رىگامان نىشانى مەروۇف داوہ ئەويش بە ئىرادەى ئازادى خۇى رىبازى باوہرو سوپاسگوزارى پەروەردگار ياخود بى باوہرى و ناسوپاسگوزارى دەگريئە پىش و ھەلدەبژريئ. ئەم مافى ھەلبراردن و ديارىكردنى چارەنووسەش، ھەروەك چۆن مافى مەروۇفكە، ئا وەھاش مافى گروپ و گەل و نەتەويەكە، چونكە خوداى گەورە ئازادى بە جۆرى مەروۇف بەخشيۇە وەك مەروۇف و گەل و نەتەوہكانىش پىكەتەى خىزان و تاكەكان و ئەندامانى نەتەوہن.

پرسىار لىرەدا ئەويە: كە ئەگەر خوداى گەورە لە ناسكترىن شت و يەكك لە گرىگترىن چەسپا و (ثوابت) ەكانى ئاين كە باوہرە ئەو ئازادىيەى بە مەروۇف دايئ كە باوہر بىنيئ ياخود نەيىنيئ وە بۆ كەسيش نەبيئ زۆرى لى بىكات، چونكە زۆركردن لە ئايندا قەدەغەيە: (لَا اِكْرَاهُ فِى الدِّيْنِ...) (البقرة ۲۵۶).

داخۆ بۆ مەسەلەيەكى سىياسى وەك ژيان لە چوارچىوہى دەولەتتىكى ديارىكرا و سىستى سىياسى و فەرمانرەوايى كە يەككە لە مەسەلە گۆراوہكان (المتغيرات) و بەجى ھىلراوہ بۆ ئال و گۆرو پىشكەوتنەكانى مەروۇف لە چوارچىوہى بەھاكانى دادپەرورەى و راويژ و ئازادى و يەكسانىدان چۆن دەبيئ زۆر لە گەلان بىكات كە بە زۆر و بى خواستى خويان لە ناو قەوارەيەكى سىياسىدا بژين ؟

روونە كە ئىسلام لەم مەسەلانەدا رىزى لەو ئىرادەيە گرتووە كە خودا بە مەروۇفەكانى بەخشيۇە، ئەوہى بەلاى خوداى گەورەشەوہ گرىگە، ئەوہ نىە گەلان خاوەنى دەولەتى سەربەخۆى خويان بن ياخود بە ئىرادەى ئازادى خويان بىيارى پىكەوہژيان بەدن لە چوارچىوہى سىستىمىكى فیدرالیدا بەلكو گرىگ رەچاوكردنى بەھا ئىسلامىيەكانى وەكو دادپەرورەى و كەرامەتپارىزى و سەتم دژى و راويژ و ئازادى و يەكسانىيە، لە روانگەى ئىسلامەوہ رەوايەتى فەرمانرەوايى و فەرمانرەواكان لە رىگەى و تن (عقد) يكى نىوان گەل و ھاوالاتيان و لەوانەوہ سەرچاوە دەگريئ، وە گەل سەرچاوەى دەسەلاتەوہ بۆ كەس نىە لە دەروہى ئىرادەو رەزامەندى گەل و ھاوالاتيانەوہ خويان بەسەردا بسەپىنيئ، كەواتە پىش ھەموو شتىك دەبيئ راپرسى لە نىوان نەتەوہ جياوازەكاندا بىكريئ بە تايبەتەش ئەوانەى كە تا ئىستا خاوەنى قەوارەى سەربەخۆى نەتەوہيى خويان نين، كە داخۆ دەيانەويئ لە چوارچىوہى ئەم دەولەتانەى ئىستادا بىمىننەوہ ياخود دەخوازن جيا بىنەوہ و قەوارەى سەربەخۆى خويان پىك بەيژن، بەدەر لەمە

پەنابردنە بەر ھېز بۇ سەركوتکردنى نەتەوھەك وە بە زۆر ھېشتنەوھى لە چوارچىوھى دەولەتتىكداو بى
بەشکردنى لە مافى چارەى خۇنوسىن دژى گيانى ئىسلام و بەھا بالاکانى و لەوانەش بەھای ستم
دژى واتە دژايەتى و رەت کردنەوھى ستم.

چونكە ئىسلام دژى ستم و ستمكار يىھ و لە ھەر بەرگىكدا، بى بەشکردنى گەلانىش لە مافى چارەى
خۇنوسىن و رىز نەگرتن لە ئىرادەى خواپىداويان جۆرھا ستم و خراپەكارى لىدەكەوئتەوھ، بەم جۆرھ
و لە روانگەى بنەما و بەھا ئىسلاميەكانەوھ تىدەگەين كە بۆچوونى ئىسلام لەم روھوھ لەگەل مافى
چارەى خۇنوسىنى نەتەوھكان و يەكسانى گەلاندایە.

پرسیار :

۱. چۆن ناوھپۆكى مافى چارەى خۇنوسىن لە روانگەى ئىسلامەوھ تى بگەين ؟
۲. لەسەر چ بناغەيەك لە ئىسلامدا مافى چارەى خۇنوسىن كراوھ بە مافى نەتەوھكان ؟

گفتوگۆ :

پەيوەندى مافى چارەى خۇنوسىن بە ھەردوو چەمكى (براىەتى) و (يەكسانى) لە ئىسلامدا

بەشى چوارەم

بەھا ئىسلامىيەكان

وانەى حەقەم

بەها ئىسلامىيەكان

يەكەم - گەتوگۇ:

گەتوگۇ بەھايەكى ئىسلامى و ئىنسانىيە، بەھۆيەو مەزۇف دەتوانىت مامەلەيەكى راست و دروست لەگەل دەورو بەرەكەيدا بکات و، نەتەو و کۆمەلگەکانىش بەرەو لوتکەى پىشکەوتن و تەواوى دەبات.

بایەخى گەتوگۇ لە ئىسلامدا

گەتوگۇ رىبازى سەرچەم پىغەمبەرانى خودا بوو (سلاويان لى بىت) کاتىک نەتەوەکانیان بۇ خىرو چاکە و خوداپەرستى بانگ کردوو، لە ئىسلامىشدا گەتوگۇ بایەخىکى زۆرى پى دراوو يەکیک لە پایەکانى ئەم ئاینە خودایىيە.

خودای پەروردگار گەتوگۇى لەگەل فریشتەکان کردوو، وە لەگەل ئادەمدا کاتىک سەرپىچى کرد، وە لەگەل شەیتاندا کاتىک یاخى بوو، وە لەگەل خودانەناس و بى باوەرەکاندا پىش ئەوئى سزایان بەسەردا ببارىنىت، رىبازى پىغەمبەرى خوداش (دخ) بوو بۇ گەياندى پەيامەکەى و مامەلەکردن لەگەل شوینکەوتەى ئاینەکانى دیکە و دەورو بەرەكەيدا، چونکە ئىسلام ھەرگىز لە گەتوگۇى ئازاد و ئازادى رادەربىرین نەترساوو ھىندە بەھیزبوو کە ھەمیشە لەو کەش و ھەوايانەدا پىگەى زیاتر بەدەستبخت و دلانىکى زۆرتر بۇ لای خۆى کەمەنکیش بکات.

بایەخى گەتوگۇ لە ژياندا

گەتوگۇ بایەخىکى یەكجار گەورەى لە ژيانى نەتەوو کۆمەلگەکاندا ھەيە کە لیڤەدا تەنها ئامازە بە دوو بایەخ دەکەین:

۱ - گەتوگۇى ھىمانە و جدی رۆلىکى گەورەى لە چارەسەرکردنى کىشەکاندا ھەيە ئەویش لە رى کەم کردنەوئى جیاوازی و ناکۆکیەکان و کۆکردنەوئى دلەکان و فراوانکردنى بازنەى ریکەوتن لە نىوان لایەنە جیاواز و ناکۆکەکاندا.

۲ - پتەو کردنى کارى ھاوبەشو قولکردنەوئى بەيەکەوئى ژيان و لیڤوردەيى لە نىوان ئاین و گەل و نەتەوەکاندا، لە پىناو بیناکردنى ئاینەيەکى ھاوبەشى روناکدا بۇ ھەمووان.

گەتوگۇ چىيە ؟

گەتوگۇ بریتىيە لە گۆرپنەوئى پىداچوونەوئى قسەکردن لە نىوان دوو لایەندا بە مەبەستى گەیشتن بە کۆمەلک خالى ھاوبەش لە کەش و ھەوايەکدا کە ھىمنى و ھاوسەنگى بەسەردا زال بىت و بالى بەسەردا بکیشیت.

گفتوگۆ و پەيوەندى بە جىياوازييەو:

جىياوازي لە ناو گۆمەلگاي مروڤايەتيدا يەككە لە ياساكانى خوداي گەورە لەم ژينەدا، چونكە ئەستەمە خەلكى لەسەر يەك شيوە ژيان و بىركردنەو كۆ ببەنەو، لەبەر ئەو تا ئەو رۆژى ژيان لەسەر ئەم زەويەدا بىمىنىت جىياوازيش ھەر دەمىنىت. قورئانىش لەم بارەيەو دەفەرموئ: ((وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ)) (ھود: ۱۱۸). واتە: (ئەي محمد) ئەگەر پەرەردگارت بىويستايە، سەرچەم خەلكى دەكرد بە نەتەوئەك و لەسەر رىچكەو رىبازىك كۆى دەكردنەو بەلام ئەوان (واتە خەلكى ئىستاكەشى لەگەلدا بىت) ھەر جىياوازي، پىشەوا رازى دەلئ: ((مەبەست لە جىياوازي خەلكە لە ئاين و رەوشت و كارو كردهوئ)).

ديارە لەگەل ٻروابوون بە گفتوگۆ، جىياوازي و فرەيى ئاينى و نەتەوئەي و سياسى و ئابورى و فرەهنگى، نەك ھەر نابىتە سەرچاوەى خراپە، بەلكو دەبىتە ھۆكارىكى گرنكى دەولەمەند بوونى شارستانىيەكان و جواتر كردنى ژيان.

گفتوگۆ لە قورئاندا

قورئانى پىرۆز ھانى باوەرداران دەدات بۆ ئەوئەي لە گەياندى پەيامەكەياندا پشت بە گفتوگۆ و قەناعەت پىكردن ببەستو، لىي قەدەغە كردون بە زۆر ٻيروباوەر بەسەر كەسانى دىكەدا بسەپىنن. لەم رەوئەو چەندىن نمونەي گفتوگۆ لەگەل جىياوازي نەيارەكان خستۆتە بەردەممان، بۆ ئەوئەي باوەرداران بە سود وەرگرتن لەم نمونانە، ئەوانىش بتوانن كىشەكانيان لە ناوخۆ و دەرەوئەدا بە گفتوگۆ چارەسەر بكەن و تا ئەو پەرى كە دەكرىت پەنا نەبەنە بەر ھۆيەكى دىكە، ديارە خوداي گەورە خاوەن دەسەلاتىكى بى سنورە و زۆر بە ئاسانى دەيتوانى ئەوانەي دژى دەوئەستەو و نەيارى لەگەلدا دەكەن نەك ھەر بى دەنگ بكات، بەلكو لەناويان بەرىت و لە بووندا بيانسپىتەو، بەلام خوداي گەورە ئەو كارە ناكات و بەمەش دەيەوئ ئەوئەمان تى بگەيەنىت كە رىگەي سروسى بۆ چارەسەر كردنى كىشەكان و مامەلە كردن لەگەل ئەوانەي كە لە ئىمە جىياوازي، جا ئايە جىياوازي ئاينى بىت ياخود نەتەوئەي و سياسى و ھەر شتىكى دىكە، برىتييە لە گفتوگۆ و پىكھاتن.

بايەخدانى قورئان بە گفتوگۆ (حوار) لە ئاستىكدايە كە (۱۷۰۰) جار بە شيوە داپشتەي جوراوجۆر ئاماژەي پى كردهوئ.

قورئان چىرۆك و داستانى چەندىن پىغەمبەرى خودامان بۆ دەگىرپىتەو كە چۆن ويستويانە لە رىي گفتوگۆ و شىوازي جوان دواندەو نەتەوئەكانى خويان قەناعەت پى بكەن و پەيامى خودايان پى بگەيەنن.

ھەرودھا قورئان بانگى شوينكەوتەي ئاينە ئاسمانىەكانى دىكە دەكات بۆ كۆبوونەو لەسەر كۆمەلەيك خالى ھاوبەش كە لە بنەردەدا ھەموو ئاينەكان تيايدا ھاوبەشن: ((قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ

سَوَاءٌ بَيْنُنَا وَبَيْنَكُمْ إِلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ)) (آل عمران ۶۴) واته: ئەى خاوەن کتیبەکان وەرەن بۆ رێککەوتن لەسەر وتەو مەسەلەگەلیکی هاوبەش لە نێوانماندا کە بۆ هەردو کەمان وەک یەک واییت کە ئەوانیش بریتین لە: هیچ شتێک نەکەین بە هاوبەشی خودا، جگە لە خودا کە سەمان ئەوی دیکەمان نەکات بە خوداوەندو دەسەلاتێکی نیمچە رەهای پێ بدەین و بە ئارەزووی خۆی چى دەوێت بیکات و ئێمەش ملکەچ بکات.

پێویستییەکانی گفتوگۆیەکی سەرکەوتوو

بۆ ئەوەی گفتوگۆ سەرکەوتوو بێت دەبێت لایەنەکان رەچاوی چەند بێهەمیەک بکەن لەوانەش:

۱ - قسە کردنی زانستى و بابەتى:

لایەنەکان پێش ئەوەی بچنە ناو گفتوگۆوە دەبێت لەم رۆهوە جوان خۆیان ئامادە کردبێت و لایەنەکانی بابەتى گفتوگۆ لەسەر کراو و ئامانجەکانیان لا روون بێت وە لایەنى بەرامبەرىش جوان بناسن، قورئان لەم رۆهوە دەفرمویت: ((قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ)) (البقرة ۱۱۱). واتە: گەر لە داواکەتاندا راست دەکەن بەلگە لەسەر راستى قسە و بۆچوونەکانتان بەیخەنەوه، هەر وەها قورئان دەفرمویت: ((وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا)) (الاسراء ۳۶)

واتە: هەلویستە لە مەڕ شتێک مەکەو باوەرێ پێ مەکەو پشیتی پێ مەبەستە کە زانیاریت پێی نیەو جوان دەرکت نەکردووە و نازانیت حەقیقەتەکەى چییە.

۲ - پەى بردن بەوەی کە جیاوازی یاسایەکی گەردونیه :

وەک باسکرا خودای گەورە مەرفەکانی بە رەنگ و زمان و نەتەوه و ئەقلى جیاوازهوه بەدیھێناوه هەموو ئەمەش ئەوه دەگەیهێنێت کە فرەیی (التعددية) حالەتى سروشتى ژيان و بونەوەرەو دەبێت ریزى لى بگيریت و هەركەسێک بە زۆر هەولێ سەپینەوهی جیاوازیەکان بدات دژی ئیرادەى خودای گەورە دەووستیتەوه، چونکە ویستی خودا وایە ئەو جیاوازیانە هەبن: ((وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ)) (الروم ۲۲)، واتە: یەکیک لە نیشانەکانی خودای گەورە بریتییە لە بەدیھێنانی ئاسمان و زەوی و جیاوازی رەنگ و زمانتان ئەوەش بەلگە و نیشانە گەلیکن بۆ زانایان. دەبێت لایەنەکانی هەر گفتوگۆیەک لە داننان بەم جیاوازیانەو جیاوازی نێوانیانەوه دەست پێبکەن و هەر لەوێشەوه بە دواى رێککەوتن لەسەر کۆمەلیک خالی هاوبەش بگەڕێن.

۳ - زۆر لێنەکردن:

یەکیک لە مەرجە بێهەتیهکانی گفتوگۆ نازادى لایەنەکانە لە دەرپرینی بیروپا و بۆچوونی خۆیان و ئەو شتانەى کە لەسەری رێک دەکەون، بۆلایەنێک نیه زۆر لەلایەنەکەى دیکە یاخود لایەنەکانی دیکەى

✓

له بیروباوهرهوه دهستیان پی کردووه چونکه بناغهی شتهکانی دیکهیه: ((...اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ...)) (الاعراف: ۶۵ و ۷۲ و ۸۵). واته: خودا بپهرستن و جگه لهو هیچ خودایهکی دیکهتان نیه.

۷- ریژگرتن له راستی:

مروّف لهکاتی گفتوگوډا به تایبتهتیش له کاتی گفتوگوډی بیرمه‌ندیدا ده‌بیّت ریژ له راستی بگریّت با له‌سهر زمانی به‌رامبه‌ره‌که‌شیه‌وه دهر بکه‌ویّت، ئیمامی شافیعی له وته‌یه‌کدا له‌م روه‌وه ده‌لیّت: ((مشت‌ومړی زانستیم له گه‌ل ههر که‌سیک کردبیّت له خودا پاراومه‌ته‌وه که هه‌ق به‌ زمانیدا بیّت:))، ئەمه‌ش ئەوه دهرده‌خات که گفتوگوکاری هه‌ق ویست مه‌به‌ستی شکاندنی به‌رامبه‌ره‌که‌ی نیه به‌لکو مه‌به‌ستی گه‌یشته‌نه به‌ راستی و ریژ لیگرتنیه‌تی.

۸- دوور که‌وته‌نه له راناوی (من):

مروّف تا بوی بگریّت ده‌بیّت له کاتی گفتوگوډا خوځی زوړ له به‌کاره‌ییانی راناوه‌کانی من و ئیمه پاریزیّت چونکه به‌ربه‌ست له نیوان خوځی و لایه‌نی یاخود لایه‌نه‌کانی به‌رامبه‌ردا دروست ده‌کات وه وینه‌یه‌ک ده‌خاته روو که ته‌نها رای خوټ به‌لاوه شته و زوړ بایه‌خ به‌ رای به‌رامبه‌ر نادات و ده‌شته‌ویّت ئەم رایه‌ی خوټ به‌پینیت، خودای گه‌وره له ره‌چاوکردنی ئەم جیکه‌وته‌وه هه‌میشه جه‌ختی له‌وه کردوته‌وه که پیغه‌مبه‌رانی خودا مروّقیکن وه‌ک ههر مروّقیکی دیکه، ته‌نها ئەوه‌یه خودا په‌یامی خوځی بویان ره‌وانه ده‌کات و له پینگه‌ی خو به‌به‌رز گرتنیش‌وه نه‌هاتوون بیروباوهری خوځیان به‌سهر خه‌لکدا به‌پینن، یاخود به‌ چاوی نزم سه‌یریان بکه‌ن.

پرسیار:

۱. بۆچی پښوېسته په‌نا به‌رینه به‌ر گفتوگو و به‌ ریبازی سروشتی ناکوکی و کی‌شه‌کانی دابنښ؟
۲. بروابوونی که‌سیک به‌ گفتوگو چ کاریگه‌ریه‌ک ده‌کاته سهر بیرکردنه‌وه و ره‌فتاری؟

گفتوگو:

نایه بروابوون به‌ گفتوگو کردن له‌گه‌ل به‌رامبه‌ره‌کاندا یه‌کسانه به‌ به‌رگری له‌ خو نه‌کردن کاتیک هی‌رش ده‌کریته سهر گه‌ل و ولات؟

ھەندىك بۆچوونى دژ بە بنەماكانى گەفتوگۆ

ھەرەكەت باسماڭىزدا ھەندىك گەفتوگۆ بەھايەكى ئىسلامى و شارستانىيە، ۋە رىگەى سەرکەوتنى گەلانى موسولمان و سەرچەم گەلانى دونىايە بەرەو لوتكەى شارستانى و پىشكەوتن بەلام سەرەپاى ئەو بەھوى خراپ تىگەيشتن لە ئىسلام، ھەندىك دەقى قورئان و فەرمودە، كىشە سىياسى و ئابورى و كۆمەلەيەتتەكان و، زۆر دارى سىستىمى سىياسى لە چەندىن ۋلاتى ئىسلامىدا و دواكەوتوى بىرەو، چەندىن بىرەو و بۆچوونى نامۆ بە گيانى ئىسلام و بنەماكانى گەفتوگۆ، لە ناو بەشىك لە موسولماناندا بلاو بۆتەو، زيانكى گەرەشيان لە كۆمەلگەكانىيان و ئىسلامىش داو. كە ئەو بۆچونانەش لە بىرەو، بەكافر كردنى خەك و توندەويى بەرچەستە دەبن و ئىمەش لە خوارەو بە كورتى ئامارەيان پى دەكەين.

يەكەم - بەكافر كردن:

بەكافر كردن (تەكفىر) موسولمان بە يەكەك لە مەسەلە مەترسىدارەكان دادەنرێت و بىر كەس بە يەكەك لەم جۆرەش جگە لەوەى لەگەڵ بنەماكانى ئاينى پىرۆزى ئىسلامدا ناگونجێت، پىچەوانەى گيانى گەفتوگۆيە.

ماناى بەكافر كردن:

بەكافر كردن واتە دابىنى ئاوەلناوى (كفر) بەسەر موسولمانىكدا شاھەتى ھىنايەت، لەسەر بناغەى بىرەو، و تەيەك ياخود كەركارىك كە لىوەى دەبىنرێت و دەردەچىت.

ھۆكەمى بەكافر كردنى موسولمان لە ئىسلامدا:

ھەرەكەت گوتماڭ ئىسلام بىرى بەكافر كردنى موسولمان رەتدەكاتەو لە چەندىن ئايەت و فەرمودەشدا ئەم قەدەغە كردنە بە جوانى بەرچەستە بوە و باس كراو:

۱. خوداى گەرە دەفەرموێت: ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى

إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا...)) (النساء: ۹۴) واتە: ئەى باوەرداران كاتىك

چوون بۆ جەنگ لە پىناو خودادا شتەكان لە يەكەدى جىباكەنەو و بەرچا و روناھە مامەلە بكەن، يەكەك

لە مەيدانى جەنگدا سەلامى لى كردن ئىو تۆمەتبارى مەكەن بەوەى لە ترساندا ئەو دەكات و راست

ناكات و باوەردار نى، ئايە ئىو بەدواى دەستكەوتى دونىايەو (ياخود رىئوىنى كردنى خەك).

لەم ئايەتەدا خوداى گەرە رىئوىنى باوەرداران دەكات ھەركەسىك خۆى بە موسولمان دانا و موسولمان

بوونى خۆى ئاشكرا كرد ئاوەلناوى كوفرى مەخەنە شوێن و بە كافرى دامەنێن.

۲. پىغەمبەر (دخ) لە فەرمودەيەكدا و بە مەبەستى ھۆشيار كردنەو موسولمانان بۆ خۆپاراستن لە

تاوانى بەكافر دانانى موسولمان دەفەرموێت: ((مَنْ رَمَى مُؤْمِنًا بِكُفْرٍ فَهُوَ كَقَتْلِهِ)) واتە: ھەر كەسىك

تۆمەتى كوفر بداتە پال باوەردارىك ۋەك ئەو وايە كوشتبىتى، كە ئەو بەلگەيە لەسەر گەرەيى

بەكافر دانانى موسولمانىك.

لە سۆنگەى شوينكەوتنى رىبازى ئىسلام دەست گرتن بە رىئويناكەنى پىغەمبەرى ئىسلامىشەو (دخ) ھاوۋەلانى پىغەمبەر خۇيان دەبوارد لە بەكافر دانان و بە فاسق دانانى موسولمانان و ھەموو ئەوانەى كەعبە بە قىبلەى خۇيان دەزانن، لە (ئەبو سۇفيانە) ۋە دەگىرپىنەو گوتويەتى: بە (جابرى كورى عبدالله)م گوت: ئايە ئىو بە ھىچ كەسىكتان لەوانەى روو دەكەنە قىبلەو موسولمانن گوتوۋە كافر؟ گوتى: نەخىر، گوتم ئەى پىتان وتوۋە: ھاوبەشى بۇ خودا پەيداكەر (مشرک) ؟ گوتى: پەنا دەگرم بە خودا.

مەترسىيەكانى بەكافر كردن

بەكافر كردن چەندىن ئاسەوارى خراپى لى دەكەويناو ھەر بۇيە ئىسلام قەدەغەى كردوۋە، لەو ئاسەوارانەش:

۱. پارچە پارچە كردنى كۆمەلگەيەكى موسولمان. لە رىئى ئازاۋەو فیتنە نانەوۋەو بلاوكرندنەوۋەى بوغزو كىنە و تەنانەت ھەندىك جار كوشتن و تىرور و خوينرشتنىشەو، لەكاتىكدا ئىسلام نەھى كردوۋە لە فیتنەو بوغزو رقىو كىنە.
۲. لاوازكردنى ئازادى بىر و بىروپا بەتايبەتیش بۇ زانا و بىرمەندەكان، لە ترسى تۆمەتى بەكافر دانان، ئەمەش وا دەكات ھەندىك خەلكى نەزان و كەم شارەزا لە ئىسلام بكونە فتوادان و گومراكردنى خەلك.

پرسىار:

بۇچى بەكافر دانانى موسولمان لە ئىسلامدا قەدەغە كراۋە ؟

گفتوگو:

چۇن دەيسەلمىنىت بەكافر كردن لەگەل بنەماكانى ئىسلامدا ناكۆكە ؟

بەشى پىنجەم

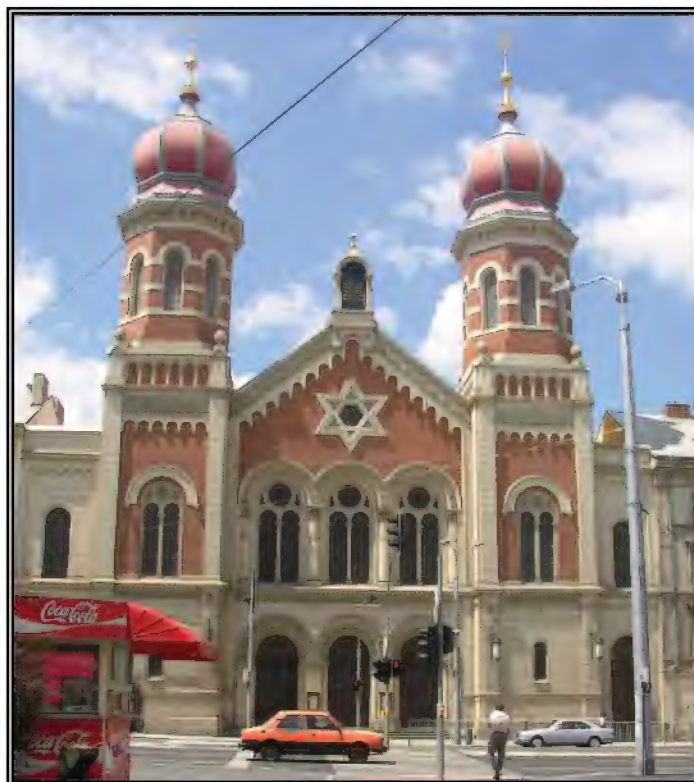
ئاينەكان

ئاينى جۈلەكە (اليهودية)

ئايىنى جۈلەكە (اليهودية)

ئايىنى جۈلەكايەتى كە لە رووى مېژۈيىپە ئايىنى نەۋەكانى ئىسرائىل (بني اسرائيل) بوۋە، يەككە لە سى ئايىنە گەۋرە ئاسمانىيەكە.

نەۋەكانى ئىسرائىل: نەۋەكانى ئىسرائىل دەگەن نەۋە سەر ابراهيم پېغەمبەر (دخ) كاتىك ئەۋزاتە كوپىكى بوۋ ناۋى نا (اسحاق) ئەۋىش كوپىكى بوۋ ناۋى نا (يعقوب) بەلام (يعقوب) ى كوپى اسحاق ناۋىكى تىرىشى ھەبوۋ كە ئەۋىش (اسرائيل) بوۋ، بۆيە ناۋى بەنى ئىسرائىل ياخود ئىسرائىلىيەكان بەسەر كوپەكانىدا بېرا، ھىندەى نەبەرد ژمارەى بەنى ئىسرائىلىيەكان زۆر بوۋ لە ھەلىشىاندا بۇ دۆزىنەۋەى لەۋەرگا و سەرچاۋەى ئاۋى باشتىر، روۋيان كىردە مىسرو لەۋى نىشتەجى بوۋ.

كىشىتىكى جۈلەكەكان

مىسرىيەكان ئەۋ كاتە بت پەرسىت بوۋ و خواۋەندى جۆراۋجۇريان دەپەرسىت ترسىان لە زۆربوۋنى ژمارەى عىبرىيەكان و جىاۋازى يىروباۋەپ و ئايىنەكەيان لى نىشت، فېرەۋنى دەسەلاتدارى مىسر رۇژىك پىاۋە ئايىنى و زەيوانەكانى كۆ كىردەۋە ، بۇ روۋبەروو بونەۋەى ئەۋ مەترسىيە پىاۋە ئايىنىيەكان پېشنىاريان بۇ فېرەۋن كىرد بىيانكاتە كۆيلە بۇ ئەۋەى ۋەك مىسرىيەكان بىر بىكەنەۋە و بىنە

سەر ئایىنەكەيان، فیرعهونیش پيشنىارهكەى پەسەند کرد . بەم جوړه عیبریهكان ورده ورده له بیروباوه‌پری یه‌کتا پهرستی، که له حەزرتی ئیبراهیمه‌وه وهریان گرتبوو لایاندا و، جوړه‌ها رواله‌تی فرەخودایی و بته‌پرستیان تیکه‌ل کرد، به‌لام سەر‌ه‌پای شه‌وه زور تیکه‌ل میسریه‌كان نه‌ده‌بوون و به‌رده‌وامیش ژماره‌یان زیادی ده‌کرد، بویه فیرعهون له سەر راویژی پیاوه ئاینیه‌كان بریاری دا هه‌موو مندالیکى کورپان دواى له‌دايک بوون له ناو بربیت و کچه‌کانیشیان شوو به میسریه‌كان بکه‌ن و به‌م جوړه له ناو میسریه‌كاندا بتوینرنه‌وه.

له دایک بوونی موسا

له‌م کاته‌دا موسا پیغه‌مبه‌ر(دخ) له دایک بوو، دایکی توانی سی مانگ له چاوی پیاوه‌کانی فیرعهون بیشاریته‌وه دواتر له‌لایه‌ن خوداوه سروشی بو کرا منداله‌که‌ی بخاته سندوقیکه‌وه و پیدا به‌ده‌م روبرای نیله‌وه و کاری به‌سهریه‌وه نه‌بیئت ((إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ ۖ أَنْ أَقْذِفِيهِ فِي الْتَابُوتِ فَأَقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ ... ۝ ۳۸)) (طه ۳۸-۳۹)، موسا پیغه‌مبه‌ری خودا رزگارکهری به‌نی ئیسرائیل له نزیک کۆشک و سهرای فیرعهون گیرسایه‌وه. هاوسهری فیرعهون بینى و چوو به‌دلیدا و توانی می‌رده‌که‌ی قایل بکات نه‌یکوژیت، هیواشی خواست عیبری نه‌بیئت وگه‌وره‌ی بکات و بییته‌ روناکی چاوی، به‌م جوړه ژيانی حەزرتی موسا(دخ) ده‌ستی پى کرد و له‌ناو کۆشکی فیرعهوندا گه‌وره بوو، روژیک موسا یه‌کیک له‌و میسرینه‌ی بینى، که بو چاودی‌ری کۆيله عیبریه‌كان دانرابوو، زور به‌دلپه‌قی له دوو کۆيله‌ی عیبری ده‌دا، شه‌ویش خو‌ی پى نه‌گیراو له میسریه‌که‌ی داو شه‌ویش له شه‌نجامدا مرد، دواتر کاره‌که ئاشکراوو حەزرتی موسا(دخ) شه‌و ناوچه‌یه‌ی به‌جى هیشت به‌مه‌به‌ستی ده‌رچوون له میسر، گه‌یشته‌ بیابانی مه‌دی‌ه‌ن له ده‌وروبه‌ری که‌ندا‌ی عه‌قه‌به، له‌وى له‌مالی (شوعه‌یب) پیغه‌مبه‌ر(دخ) ماوه‌ی (۸) سال مایه‌وه و یه‌کیک له‌کچه‌کانی شه‌ویشی کرد به‌هاوسه‌ری خو‌ی، له شه‌ویکی ساردی ته‌پو توشدا موسا(دخ) له‌لایه‌ن خودای په‌روه‌ر‌دگار‌ه‌وه ئاگادار کرایه‌وه که شه‌وی به‌پیغه‌مبه‌ر هه‌لبژاردوه، بو دلنیا‌بوونیشی هه‌ر شه‌و شه‌وه چهند موعجیزه‌یه‌کی نیشاندا.

خودای گه‌وره فرمانی به‌موسا کرد بچیت بۆلای فیرعهون و بانگی بکات بو بیروباوه‌پری یه‌کتا‌پهرستی، شه‌ویش دا‌وا‌ی کرد (هارون) ی برای له‌گه‌لدا بیئت و پشتی بگریئت، موسا رویشت بۆلای فیرعهون و دا‌وا‌ی رزگار کردنی گه‌له‌که‌ی کرد له‌کۆیلایه‌تی و نازادکردنیان له‌پهرستنی شه‌و خودایه‌ی باوه‌ریان پییه‌تی، فیرعهون گوتی خوداکه‌ت کییه‌ ؟ ((قَالَ فَمَنْ رَّبُّكُمْ يَا مُوسَىٰ)) (طه ۴۹) شه‌ویش ولامی دایه‌وه: (خودای جیهانیانه) ((وَقَالَ مُوسَىٰ يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ)) (الاعراف ۱۰۴)، شه‌ویش گوتی: من ناوی خوداوه‌ندی له‌و جوړه‌م نه‌بیستوه، من خوداوه‌ندی هه‌موو خوداوه‌نده‌کانم له‌به‌ر شه‌وه ریگه به‌رویشتن و نازادبوونی (به‌نی ئیسرائیل) ناده‌م و ده‌بیئت وه‌کو کۆيله‌ی من و گه‌له‌که‌م بمیننه‌وه.

ھەزرەتى موسا موعجىزەكانى خۇي نىشاندا، بەلام فىرەئون ھەر باۋەرى نەھىنا، فىرەئون سزاي سەر بەنى ئىسرائىلىيەكانى زياد كىرد، موسا فىرەئونى ئاگادار كىردەۋە لە سەرەنجامى خراپى كىردەۋەكانى و تۆلەي پەرۋەردىگار، بەلام بى سود بوو، بەلام دواي چەندىن موعجىزە و گۆرانكارى سەرەنجام فىرەئون رازى بوو رىگە بە بەنى ئىسرائىل ىدات بچنە دەرەۋە، كاتىك كۆچيان كىرد بە فىرەئون راگەيەنرا كە خشل و زىپىكى زۆرى مىسرىەكانىان لەگەل خوياندا بىردوۋە. فىرەئون بە خۇي و سوپاكەيەۋە شوپىيان كەوت و لەبەر دەم دەرياي سور پىيان گەيشت، لەويدا خودا بە ھاناي بەنى ئىسرائىلىيە لىقەۋماۋەكانەۋە ھاتوو دەرياكەي بۆ كىردنە وشكانى و موساۋ قەۋمەكەي پەرىنەۋە فىرەئون و سەربازەكانىشى لە ئاۋەكەدا خىكان. لاشەي مۇمىياكرائى ئەۋ فىرەۋنە خىكاۋەش تاۋەكو ئىستا لە مۇزەخانەدا پارىزراۋە.

دە ئامۇزگارىيەكەي ھەزرەتى موسا (بە پىي تەۋرات)

ھەزرەتى موسا (دخ) پىش ئەۋەي بىرىت دە ئامۇزگارى جوۋەكانى كىرد بۆ ئەۋەي بىيىتە رىبازى ژيانىان، كە ئەۋانىش بىرىتى بوون لەم خالانەي خوارەۋە:

- ۱ - جگە لە خودا (يەھۋا) ھىچ شتىكى دىكە بە خوداۋەند مەزانن.
- ۲ - ھىچ بت و پەيكەرىك مەپەرستىن.
- ۳ - ناۋى (يەھۋا) مەكەنە مايەي گالتە و گەپ، (بەناۋى يەھۋاى پەرۋەردىگارتەۋە بە ناشىرىنى مەدۋى).
- ۴ - رۆژى ھەۋتەمى ھەموو ھەفتەيەك پىشوو بىدەن و بە پىرۋى بزانن (كە رۆژى شەممە يە رۆژى دەستبەتاكى و پەرستىنى خودايە).
- ۵ - رىز لە دايك و باوكتان بگرن.
- ۶ - خەلكى مەكوژن .
- ۷ - لە رىبازى راستەقىنە لا مەدەن (زىنا مەكەن).
- ۸ - دزى مەكەن.
- ۹ - سوپىندى درۆ مەخۇن و گەۋاھى درۆ مەدەن.
- ۱۰ - ئىرەيى (ھەسودى) بە خەلك مەبەن و خۆزگەش بۆ ئەۋە مەخۋانن كە ھەيانە.

كتیبی پیرۆزی جولهكهكان

(تهورات) كتیبی پیرۆزی جولهكهكانه كه به گوێرهی باوهری ئیمه‌ی موسولمانان له بنه‌ره‌تدا په‌یامی خودایه‌و له ئاسمانه‌وه‌ بۆ موسا پیغه‌مبه‌ری خودا نێردراوه‌ .
به‌لام پیاوانی ئاینی جولهكه‌ كتیبه‌ پیرۆزه‌كانیان به‌م جوړه‌ دابه‌ش كردووه‌:
په‌یمانی كوڤن (العهد القديم): كه‌ لای جولهكه‌و مه‌سیحیه‌كان پیرۆزه‌ وبریته‌یه‌ له‌ كوومه‌لیك شیعو په‌خشان و حیکمه‌ت و په‌ندو چپووك و ئه‌فسانه‌و فه‌لسه‌فه‌و ته‌شریع و لاوانه‌وه‌، ئه‌مه‌ش دابه‌ش ده‌كریت به‌ دوو به‌شه‌وه‌.

١ - **تهورات:** كه‌ (٥) ئه‌سفار له‌ خو ده‌گریت: به‌دیهاتن (التكوين) چوونه‌ده‌ر (الخروج) (اللاوین) هه‌واله‌كان (الاخبار) ژماره‌ (العدد) ستایش كردن (التثنية) كه‌ پیاوان ده‌وتریت ئه‌سفاری موسا .
به‌لام ئه‌وه‌ی جیی سه‌رنجه‌ ئه‌و ته‌وراته‌ی بۆ موسا ره‌وانه‌ كرابوو له‌ كاتی وێرانكردنی په‌یكه‌ره‌كه‌دا له‌ سه‌رده‌می هی‌رشى پادشای بابلی (به‌ختی نه‌سردا) ون بوو ، و سه‌ر له‌نوێ نوسرایه‌وه‌ و به‌وه‌ش وه‌كو خوێ نه‌ما و شتی دیکه‌ی تیکه‌ل بوو.

٢ - **ئه‌سفاری پیغه‌مبه‌ران،** كه‌ دوو جوړه‌:

ذ - ئه‌سفاری پیغه‌مبه‌ره‌ پێشینه‌كان: یه‌شوع، یوشه‌عی کوپری نون، قازیه‌كان، موتیلی یه‌كه‌م، ساموئیلی دووه‌م، پادشاکانی یه‌كه‌م، پادشاکانی دووه‌م.
ب - ئه‌سفاری پیغه‌مبه‌ره‌ پاشینه‌كان: ئه‌شقیاء، إرمیا، حزقیال، هوشه‌ع، یوئیل، عاموس، عوبدیا، یونس، میخا، تاحوم، حه‌به‌قه‌ووق، سه‌فه‌نیا، حه‌ججی، زه‌که‌ریا، مه‌لاخی.
هه‌ندیك كتیبی دیکه‌شیان هه‌یه‌ كه‌ بریتین له‌:

١ - نوسراوه‌ مه‌زنه‌كان: مه‌زامیر، زه‌بور، په‌نده‌كان، په‌نده‌کانی سلیمان، ئه‌یوب .

٢ - پینچ به‌رگه‌كه‌: (نشید الانشاد)، راعوون، مه‌راسی، مه‌راسی ارمیا (الجامعة)، (استیر).

٣ - كتیبه‌كان: عه‌زرا، نه‌حه‌میا، هه‌والی رۆژه‌كانی یه‌كه‌م (أخبار الأيام / الأول)، هه‌واله‌كانی رۆژگاران دووه‌م (أخبار الأيام / الثاني).

هەندىك بىروباوەرى دىكەيان

- ١ - پىيان وايە ئەو منداڵەى كە خودا داواى لە ئىبراهيم كرا سەرى بېرىت ئىسماعىل نىيە بەلكو ئىسحاقى كۆپى سارايە.
- ٢ - شتىكى وا دەربارەى زىندوو بوونەو و روژى دوايى و پاداشت و سزاي ئەو روژه لە ئاينەكەدا نەهاتوو تەنها ئاماژەىكى كەم نەبىت كە بەشىك لەو هەش لە ژىر كاريگەرى ئاينى زەردەشتيدا وەريان گرتوو.
- ٣ - پاداشت و سزا دانەو لەم دونيايەدا دەبىت ، پاداشت برىتييه لە پشتيوانى و سەركەوتن ، سزاش برىتييه لە دۆران و سەرشۆرى و بە كۆيلە بوون .
- ٤ - پىويستە هەموو جوله كەيهك لە ساليكدا سى جار حج بكات بۆ (قدس) لە جەژنەكانى (فصح) و (الأسابيع) و (المظال) يەكيك لە سروتەكانى حەجەكانيش برىتييه لە پيشكەش كردنى قوربانىيەكى برژينراو بۆ پەيكەر (الهيكل).
- ٥ - تابوت: برىتييه لەو سندوقەى كە بەبەهاترين سەرودەت و سامان و بەلگەنامەو كتييەكانى تيدا دەپارىزن.
- ٦ - كوشتارگە (المذبح): شوينىكە تايبەت بۆ داگيرساندنى بوخور لەپيش ئەو پەردەيه دانريت كە لە بەردەم تابوتەكەدايە.
- ٧ - پەيكەر (الهيكل): برىتييه لەو بالەخانەيەى (داود) فەرمانى پى كردو حەزەرتى (سولهيمان) دروستى كرد، لە ناو و هيدا مىحرابى دروست كرد (واتە پىروژى پىروژيەكان) (قدس الأقداس) هەروەها شوينىكى لە ناودا ساز و ئامادە كرد بۆ دانانى (تابوت) پەيمانى پەروەردگار.
- ٨ - كەهانە (كهانة): تايبەتە بە كۆپەكانى ليفى (يەكيك لە كۆپەكانى يعقوب) تەنها ئەوان مافى ليكدانەو و دەقە پىروژەكان و پيشكەش كردنى قوربانىيان هەيه، لە باج بەخشراون و كەسييتيەكانيان ئامرازن بۆ نزيك بوونەو لە خودا، بەم جوۆرەش وايان لى هات لە پادشاکان بەهيزتر بن.
- ٩ - قوربانىيەكان (القرابين) : قوربانى مرويى لە پال گيانلەبەر و بەروبوم دەگريتهو، دواتر خوداوەند بەبەشىك لە مرووف وازى هينا ئەويش ئەو بەشەيه كە لەكاتى خەتەنە كردندا لە لەشى مرووف دەبردريت و جوله كەكان تا ئەمرووش لە پال بەروبوم و ئاژەل دەستيان پيوە گرتوو.
- ١٠ - بىروكەى (دوناندون) يش كە لە تلموددا هەيه لە هيندييەكانەو دزەى كردۆتە ناو ئاينەكەو حاخامەكانى بابل تيكلە بە بىروباوەرەكەيان كردوو.
- ١١ - ئاينەكەيان بەسەر خوياندا داخراو و بۆ كەس نىيە ببیتە جوله كە.
- ١٢ - منداڵى گەورە يەكەم كەسە ميرات دەگريت و بەشى دوو لە براكانيشى هەيه، لە ميراتيشتا جياوازی لە نىوان منداڵى شەرعى و نا شەرعى نىيە.

۱۳ - دواى ژن هيټان ئافرهت دهبيټ به بهشيک له مولک و مالى پياو، مالهکەشى دهبيټ بهمالى ئهو، بهلام بههوئى زوړى کيشه و ململانى لهم رووه دانيان بهودا نا که ژنهکه خاوهنى مالهکهى بيټ بهلام سود و بهروبومهکهى بو پياوهکه بيټ.

۱۴ - ههرکهسيک تهمهنى بگاته (۲۰) سال و ژنى نههيټابيټ شايستهى نهفرينى خودايه، فره ژنيش به رهايى ريگهى پى دراوه، رهبانيهکان به چوار ژنيان ديارى کردوه، بهلام (القرآن) هکان رهايان کردوه و سنوريان بو دانهناوه.

پرسیار :

لهوى لهم وانهيه باسکرا، ثايه ثاينى جولهکه له سهردهمى موسا (دخ) وهک ثاينى جولهکهيه لهم سهردهمدا؟.

ناوەرۆك

ز	بابەت	ژمارەى لاپەرە
۱-	پېشەكى	۳
وهرزى يەكەم		
۲-	بەشى يەكەم - باوەر	۶
۳-	وانەى يەكەم - باوەر ناسى	۷
۴-	وانەى دووهم - باوەر بەختەوهرى	۱۰
۵-	وانى سېيەم - باوەر تېروانىن بۇ بوونەوهر	۱۴
۶-	وانەى چوارەم - باوەر راستى پشت بەستن بە خوداى گەورە	۱۸
۷-	وانەى پېنجەم - پشت بە خودا بەستن و پشت بە خۇ بەستن	۲۲
۸-	بەشى دووهم - رهوش	۳۱
۹-	وانەى شەشەم - پېگەى رهوشى جوان ئە ئىسلامدا	۳۳
۱۰-	وانەى حەفتەم - پېغەمبەر (د.خ) سەرمەشقى مەزن	۳۶
۱۱-	وانەى هەشتەم - هەندىك ئە خەسلەتەكانى رهوش ئە ئىسلامدا	۳۹
۱۲-	وانەى نۆيەم - ھۆيەكانى پەرورەدەکردنى رهوشى	۴۲
وهرزى دووهم		
۱۳-	بەشى سېيەم - ئىسلام ومافەكانى مرقۇف	۴۷
۱۴-	وانەى دەيەم - ئىسلام ومافەكانى مرقۇف	۴۹
۱۵-	وانەى يازدەم - دەستە بەرييەكانى ئىسلام بۇ مافى ئاسايشى تاكەكەس	۵۲
۱۶-	وانەى دوازەم	۵۴
۱۷-	وانەى سېزدەم	۵۸
۱۸-	وانەى چوارەم	۶۰
۱۹-	وانەى پازدەم	۶۲
۲۰-	وانەى شازدەم	۶۷
۲۱-	بەشى چوارەم - بەھا ئىسلاميەكان	۷۱
۲۲-	وانەى حەفدەم - بەھا ئىسلاميەكان	۷۳
۲۳-	وانەى هەژدەم - هەندىك بۇچوون دژ بە بنەماكانى گەتوگۆ	۷۸
۲۴-	بەشى پېنجەم - ئاينەكان - ئاينى جولەكە (اليهودية)	۸۱
۲۵-	وانەى نۆزدەم - ئاينى جولەكە (اليهودية)	۸۳
۲۶-	ناوەرۆك	۸۹

This image shows a full page of a document template designed for handwriting practice. It consists of approximately 28 evenly spaced horizontal dotted lines across the entire width of the page, providing a guide for letter height and placement. The background is plain white, and there are no margins, text, or other markings present.